

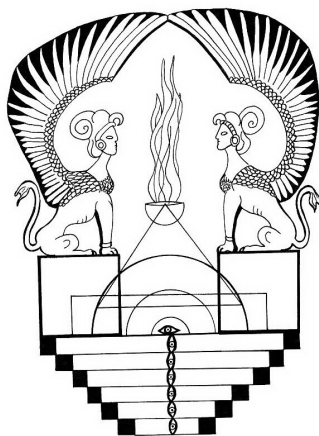
НАҢЕЛА БҒАН - ЦХА

АЛИТЕРАТУРАТӘ
ЛАКӘҚӘА РЕИЗГА

НАҒЕЛА БҒАН-ҘҘА

АЛИТЕРАТУРАТӘ
ЛАКӘҚӘА РЕИЗГА

Ашәкәтыжырта
Акәа – 2012

Бганба Н.Р.

**Алитературатә лакәкәа реизга. Ашәкәтыжьырта, Акәа.
2012. 118 д.**

Ари ашәкәасы алакәкәа, илахсыху, игьыргъахәу, ицоу-
роу апстазаара цкя уагьыладырцшусит, ацхьаф гәаартыла
иацәажәоит. Урт оуп иласу, имариоу бызшәала.

Ирызкуп аицбыратәи, абжьаратәи ашколқәра иацанакәа
ахәычкәа.

© Н.Р. Бганба – 2012.

АХКӘА

Абрансы (алакә)	5
Ахьтәы цацха (алакә)	16
Ашпагыч (алакә)	19
Лаша игәтыха (алакә)	22
Акәчышь ѳежь. Ажәабжь	28
Акацкац ырбеи уи аца Гәшәиу-гәшәиуи (алакә)	30
Мек-мек (алакә)	35
Ацгәы хәычы иахьыз (алакә)	42
Ачкәын-шәахәаоы (алакә)	46
Ансау. (Алакә)	51
Ашьхыц ааи. (Алакә)	54
Анашанатә лакә. (Алакә)	56
Ацәажәара атаацәа рсы. (Ажәабжь)	57
Ауаоы данхәахо ма ауаоы ацсабара. (Алакә) Аницәызуа (Ажәабжь)	58
Ашәт. (Ажәабжь)	61
Ацхәызба цхызла хаца дышпаз (ажәабжь)	62
Амц умхәалан (ажәабжь)	64
Алакә симаа (алакә)	66
Ашәт чкәын инцәа лацшы (алакә)	68
Хы-цысхәк (алакә)	69
Анцәа ажәсицшь иихьчоз хоык (алакә) Ахацәа шанақәа (алакә)	71
Беслан хәычы ипарақәа (алакә)	71
Хоык аишьцәа (алакә)	72
Анатиурморт (алакә)	74
Ахәычы дзыкәшәаз (алакә)	76
Нарт ихтысқәа (алакә)	78
Адоукәа роыза хархь (алакә)	81
Аида аныкәао (алакә)	82
Амчара (алакә)	84
Ажьымжәа (алакә)	86
Алу хаца (алакә)	88
Ауаса ахамта (алакә)	89
Зымреи цәалси (алакә)	97

Раидеи уи исада хариреи (алакә)	99
Алакәа рынцәа алышькынтыр (алакә)	102
Ацла хак (алакә)	104
Ахахә уаа (алакә)	105
Анбан көшәарала – алакә уао ихыз ацшаара (Алакә) . . .	107
Аласыуа (алакә)	109
Ашықәс ҕыц хаҕи-паҕи (алакә)	111
Нар (алакә)	113
О-думбеик (алакә)	115

АБРАНСЫ

Алакә

Актәи ахы

Икаицеит абду акьянцъа – ахы шәтылхын, агәтәсы иаман абла тшаша цшзақәа, ацынцә, асы. Аицка шәтлыхын, анапқәа мцәыжәәан, ауаә шыапқәа ацан. Ари акьянцъа шана абду икаицеит амсы иагәылцәәан. Икацаны даналга, акраамта дхәыцуа дтәан, хзыс иаитарыз избон. Нас иөит хажәак:

«Абзиабара, амра, анасың».

Актәи ажәа ө-нбанк алицшааит, аобатәи ажәаггы – ө-нбанк, ахцатәи ажәа – х-нбанк. Иит акьянцъа ахыз – Абрансы.

Ахыз аниы, иарггы ацсы талт. Уи асны абду имоҭа Арифа лан амшын ах дылгон цсшбара. Лыматәақәа зтаз лартмак кны аоны даадәылцит, лабду днаидгылан, «бзиала» – хәа ихәда лнапы акәыршаны дгәыдылкылеит.

«Амоә бзиа бықәлааит, амшын акны ихараны бмызсалан, ишәартоуп».

«Умшәан, даду, умшәан, амра ссаршәны, сызхара сызсаны сааусит».

«Ари хамтоуп, снапала икаспеит», – абду иаацәыригеит акьянцъа.

«Ари иахзузеи?» – лхамта деигәыргъаны днацааит Арифа.

«Абрансы ахзуп».

«Абрансы, уара иутахума амшынахь ацара?»

«Бахьцоаалакгы сбыцзар стахуп!»

«Аах, изакә насыцузеи, гәыкала, цсахрада хайөызцәахар?»

«Гәык ала, цсахрада хайөызцәахоит». – Абрансы абжы царыхәцәаза иаргеит. Убаскан иагәалашәеит иара иамаз ацәаәақәа. Уи иабон ауаа ирымбоз акәышрақәа. Абрансы блакәышла Арифа иналыхәацшит: «Илылшома ари аиөызара иаша аныкәгара» – хәа...

Абрансы, Арифей лабдуи ирыхэацшуа ҫымт ихэыцуан.

«Ари адунеиае ииуеит алшара дукэа злоу ауаа қыақэа, аха ауааы ихы ааирцшаанза, азэгы издырзом уи дзакэхо. Ауаа рзы уи силкаам, аха сара сагышшөтуп, сагыуаоуп, исымоуп ацсабара амч акэышра. Убри акынтэи сара избоит ауаа ирымбо.

Дызустада Арифа?

Ари азғаб хэычы илыкэыршаны икоу ауаа зегы реиха илылоуп алашара, аха уи зегы рзы имазоуп. Сара исцэао-азам азэгы илахынца иахэара, – Абрансы абду инаихэацшит, алахь ааикэнаецит:

«Уи лассы дыцсуеит, имчкэа илзаара иаеуп. Ишцалхылгари ари ааха Арифа? Уи рацхьаза ицылшэараны дыкоуп агэырға захьзу».

«Баала шыта, баала», – даацдакит Арифа лан, аоны иадэылцыз. Арифа доагылеит, лабду инапкэа аалшышьит: «Бабаду, унапкэа қыоуп», – лхэсит. Абду бзиала хэа наиахэаны, амшынахь дцеит уи аены. Мышкқак рышьтахь дыцсит абду: агэылацэа сизеит, атынхацэа ргэы далдырси, дырцэыуеит. Нас иара бзиа иахьибоз ахэаеы дыржит.

Арифа лан илдыруан лызғаб дышгэыбылжыыз. Дахычмазаохар хэа дшэан, ахэчы амшынахьынтэ даалымгеит, акгы лалымхэсит.

Енак ан дцан Арифа аоныка даалгеит. Дналыдтэалан илалхэсит ауааы назаза ари адунеиае дшызнымхо, ицэсижшажэуа, ишцсуа. Уи есымшаггы ишыкалало апстазаараеы, настгы уааы агэырғацэгы исаитар ишкэышрам...

Арифа хэчы илахаз лгэырөсит, лыкьанцья Абрансы лгэйдкылан дхэыцуан лылахь еикэцаны. Цытрак ашьтахь лгэы лыреыцын адэахы дцеит. Дхэыцуа Ацсны ашьха цшзакэа днарцацшит:

«Шэара ииуа зегь шэаазоит, урт бзиа шэырбоит, нас ик-азамызшэа иныкэбоит, цюукы ецтах ирызхаусит. Шэара ашьхақэа, урт зегы шөгэалашэоу, ишэхаштуоу? Иабацои ауаа рқыара дара аныкам? Издыруада адунеи ду хызкьо аштқэа, ауаа иказ рқыара иахылпуазар?»

Арифа лнапы цшқақәа лгәы инаддыргәгәалт: «Азәгъы издырзом шака апстазаара бзиа избо – уи хәаадоуп».

«Сара истахуп, адунейағы ауаа, анасыц рымазарц, игәыргьаларц, иччаларц. «Исцәымгуп ауаа апцәуо, ианыгәыроо, уи гәытшыаагоуп, – Абрансы иазбеит Арифа дажь-жьарц, иныштышрааит илхацыруа, амцәыжәоақәа ирхәон: – Имыцәааит бгәағы агәыроа иарсыхаз ауаора харақы».

Нас амцәыжәоа шанақәа ддыртынчын Арифа, гәыргьарак дааимнадеит, днейн тынч ахәмарра дналагеит.

Абрансы тәаны блакәышла илыхәапшуан.

Аобатәи ахы

Апстазаарағы анасыпаз ианыкәпатәу аамта итагылоит цсы зхоу. «Уи аамта ааит», – абжьы аргеит шарцазык акьанца Абрансы. Арифа ацәа даалтын лиарта даакәтәеит. «Ах, шака ацәа хаа салааз, сумырсыхар камлози?»

«Арифа сыхаара, соьыза гәакьа – икалеит арыцхара!»

«Уеынкыл, Абрансы, цхызцәгъа убама?» – Арифа илгәырцханы дааччеит.

«Нас, санурсыхах скәашоит, сара ус истахуп. Аах, инасы-цуп агәыргьарацәкәа» – днейны музыка ссирк насалыршәын, дкәашо дныкәлеит, ашәаны илхәон:

«Усцәымцан схәычра анасыц, усыцкәаша анасыц. Икәашааит скәыцшра, уи ашыкәскәа сыртоуп. Шьыжьтәи азаза шәсахәхәы – апар шәшәахәала. Ашьха урывцны, амра, ушәахәа хазкьала. Адуней зегь гәыргьахәуп шыжьы, сара скәыцшрагь шыжьуп».

Дыччон, дгәыргьон, дсехатыруа Арифа дкәашон, ашәаны илхәон:

«Сара сыдгьыл сақәлоуп – сыжәлар ршыала, сара адгьыл сақәлоуп – сыжәлар рбызшәала!»

Адуней ауағы дыканац игәыргьаларц скәашоит. Алахсыхра ауағы даражәуам, еси, абыргцәа, ахәса, ахацәа, шәмажәырц шәтахызар шәсыцкәаша, сара!.. Шәа шәангәырцго исымоуп насыц, насыц, насыц...» – дгьежьуа дыччон.

Уи акәашарагь лара иацылцаз кәашаран.

Итѳаны илыхѳацшугз Абрансы, ицѳуо инсины Арифа лнашы инахейт: «Еилкаа акы, сара сыхѳмаруам, икалейт арыцѳара!»

Арифа даатгылейт:

«Абрансы, уцѳуо ианакѳзаалак усымбацызт, исаѳѳа цѳгѳарас икалаз?»

«Баала, икалаз ббап», – симаны аценцѳыр инкылцшит. Ашыѳаѳѳа хѳьаны иаауан алашыцара ицѳагыланы ар лашыца. Рацызѳо Алашыцара ду зыхѳыыз рацѳѳа дгылан.

Раѳѳаѳѳа аныркѳалак, аеыцѳѳа амца ѳархылцуан, уи амца ала ашѳацыцѳац рбылуан, ажѳлар ндырцѳоон.

Арифа лнапѳѳа лгѳыдыргѳѳаланы, илуа даѳѳымшѳо дыпцуан. Игѳѳацсиуа инсиѳсиуан Абрансы: «Еикѳѳырхатѳуп, цсы зѳоу зегѳы! Ажѳлар аныкѳам бѳиа изѳода адунеи ацшз-ара?»

«Икаѳцарызеи, ак збатѳуп», – даагѳѳацсиит Арифа. Абрансы аатгылт, Арифа илыхѳацшугзѳы иааѳѳаѳейт: «Ибдыруаз ацѳѳазаара бѳиа даѳоит, ацѳѳазаара бѳиа изѳо. Цсы зѳоу зегѳы еикѳѳырхарц иѳѳѳо ацѳабарагѳ ицѳѳрааусейт».

«Иагѳѳа ус акѳзаргѳы, ак збатѳуп», – дхѳѳыцуан Арифа дгыланы.

Убаскан иаѳьны азѳ ашѳ днас-насит.

Арифа лхы дааѳахейт: «Икаѳцарызеи, Абрансы, иааѳар-трыма ашѳ?»

«Сымцѳѳыѳѳаѳѳа ирѳѳоит, уѳо рыцѳак ашѳѳа дгылоуп хѳа, ишѳѳартам, иаарты».

Арифа днсейн ашѳ аалыртит.

Ашѳ даалагылт уѳо быргк, ихѳѳатраѳѳа иазѳѳынцаны.

«Еи, ацѳѳѳызѳа, бзырѳы! – ихѳейт уи, – Алашыцара ду абри ааѳѳа азна ахы лыт, илкыу лѳѳиареи лылашареи сѳырха-гамхо икалааит хѳа бѳиаицѳаит. Ибдыруаз, Алашыцара ду ииааиуа дшыкѳам!»

«Уи заанац азѳгѳы издырзом, ииааиуа дыѳоу дыкаму», – лѳѳейт Арифа дѳѳѳыцѳѳшѳѳа дихѳѳацуша.

Ашырѳѳа аценцѳыр ашѳ аартны ацѳабара дныѳѳѳшит.

«Сара бѳиа изѳоит арт ашыѳа цшзѳаѳѳа, иѳѳахуп игѳѳыр-

гъахэза амра рхацхаларц. Истахуп ацар гэыргъо ашэа рхэаларц. Хзаазо ацсабара аиацэареи анасыци агымзарц». – Нас даахъахэын, абырг днаихэацшит:

«Аах, уара, ахы иамцахырхэо уца нак! Сара сыцсы ахы-нзатоу ауаа рзы алашареи, ауаореи, ақьиареи сыцшаалоит. Сбызшэси сыжэлари ахы азы исзыпсахуам, урт бзиарак иа-ниарц азы сшыкэцо сыцсыр сиғьуп».

Абырг дынцэыпаччеит: «Есх, бгазоуп... Ауаа ирзеигъу рбар, ақьиара казцогы иаосусеит, ацэгъара казцогы дрыч-хаусеит».

«Иудыруоу, абырг, ауаа зегъы хуаауп, ацсаатэ реицш бызшэала хаицышм харгы.

Есымшагы ауаа дрылазароуп зегъы ирыхэо иашьтоу, абри азы иара акгы шимауа агэра анигогы. Ауабы уаора-ла дыцшзоуп».

Ацлахэыста даахэыцит: «Нас, ибтахым ахы? Алашьцара ду бнасагылоит, аха қьиарыла аиаaira узгом. Бара ибымоу бхэыцра, алашара бымхра азэгъы илшом, – бацахар бтагы-лазаашьа базхэыц».

«Уца, уца, абырг, ухы рыцхэхэ уманы, сара сымч сыжэ-лари ацсабарей ирыстоит!» – Арифа ашэ налыркын днатэсит.

Абырг дхынхэны дцеит.

Адэахы иго иалагеит Алашьцара ду ири иареи рахэакэа рышьтыбжь, ахэхэабжькэа, ацэыуабжькэа, ацлакэа былу-ан, ашэткэа фон.

Арифа урт зегъы апенцъыр акынтэи илбон, дыгэжэажэо аоны дааоналт: «Ажелар тахоит, сызларыхэарызеи?»

Баша сыцсы тоума ари адунеиае, исымазами сара амч?

Мап, исзымызбсеит ауааи, ашэт цшзақэеи, ациааи сызла-рыхэаша акгы».

Днатэан лылагырз дахэаеуа дцэуон Арифа. Убаскан ика-леит ашана. Арифа лылагырзкэа ирылцит Атарчы кацшы, аоныцка ажелари ацсабарей ргэакра шхамны италеит.

Арифа уи Атарчы зызкыз лдырит. Дгэыргэеит. Игэыргэеит акьанцъа Абрансы: «Ари иаairoуп», – абжы цары-хэцэаза иаргеит.

«Иатахуп амшәара, аиааира жәгарцаз», – ахәсит Атарчы кацшы.

«Зегь силкаауп», – лхәсит, дынкахәыцуа Арифа.

Адырәасны ианааша, Арифа лыкбанца Абранси Атарчы кацшы лыманы ахәы харакы дыоҳаләсит.

Абрансы амцәыжәәәқәә анааицнах, музыка ссирк нахы-лцит.

Арифа иапылцаз ашәа хәо, акәашара далагәсит, зегьы иа-хьырбартаз дықәгыланы.

Игылт ар сикәәцәә, иззааз рхаштны, урт амузыкеи акәа-шарәи ихнахны ицшуан.

Ажәларгы ргәырәә рхаштны игәырғәон, Ахьы зманы инәиз, уиала ақьиаара аазхәоз абырг, иибаз цьәишәәсит.

«Аказара ду иаиааиуа мал ыказамзаап, ашәажәыюгы уи дыхнахуазар», – ихәсит иаәцәә нышьтацаны дыцшуа. Зымцәыжәәәқәә амузыка ссир рхәоз Абрансы, Атарчы кацшь асыцакны инышьтыцрааит ар сикәәцәә ирыланар-шәит.

Алашьцара ду иацхьа Атарчы нкашәан, иааччәсит, нас илацәкәит. Алашьцара ду уи агәырғьара даргәаауан, иахәа ткәыцәәа дласны Атарчы анцижәә, уи итаз ашхам ажәлари ацсабарәи рхақ-ргәакра, ицташкәакәан ар лашьца инары-лачын иашьит.

Игәырғәәсит ацсабара, ишәәхәсит ацсаатә, Алашьцара ду ири иарәи нкабәит, уаы имбо.

Убаскан ихәыцуа иаәцәәжәәсит Абрансы, Арифа илыхә-ацшуа:

«Ацстазаараә аиәагыларақәә рацәоуп, аха цспьаха амам акы.

Ауаатәыюса рыцстазаара ыканац, икалоит алашьцарәи, алашарәи злоу ауаа. Урт реикаратәра залшом – сиәагылоуп, кәцароуп. Алашара злоу анырацәоу, ацстазаара анасыцахь икалоит, ианмачу, алашьцара ахра әуәит».

«Уиашоуп, Абрансы, уи иахкьаны ауаа ахьгәакуа анасыц ыкам рхәоит, аха анасыц ыкоуп, уи ауаы ицстазаароуп», – лхәсит Арифа.

«Анасышаз есымша икөңалатәуи, аиҕагыларақәа ириа-аилатәуи», – абра еикөшахатхаз Арифси Абранси аоныка ихынхәит.

Ахцатәи ахы

Ғнак Арифа лаб абнахтә илзааигеит акармаҕыс шәәхә-абы. Уи аихац итеикырц итахын, аха дихәан ус ауадаҕы ипыруа ишыоназ инижыит.

Арифа апианино днаҕатәаны архәара даналагалак, иара лацхьа иныкәтәаны ашәак ахәон шьхакы иазкны.

Ғнак, ицьашьо Акармаҕыс дназцааит: «Исахәа, изды-рырц стахуп ашьха ашәа зазухәо?»

«Уи ақьиацәа рышьхоуи, уа сынхон сара, абра саанагаа-нза», – ахәеит Акармаҕыс.

«Нас иуцәымҕума са сәы уахьыкоу?»

«Аа... базхәьци, бгәыргъарызу абнаҕ бымацара бынхар, бгәакьацәа бымбо?»

«Оо! Мап, мап... уи рыцхарахон сара сзы».

«Убасоуи, сқьиа, ибдыруаз, саргы ацсаатә рыда сыш-гәакуа».

«Сатамыз, Акарамаҕыс, уистоит ахақәитра». – Арифа доагылан, аценцьыр ашә аалыртит. Акармаҕыс налсехыр-хәан, иныкәцраан ицеит.

Мышқәак аниас, Арифа лцатәқәа лхы рзылышьтит – ил-хаштит Акармаҕыс.

Ғнак Абрансы шцәыуоз лбеит Арифа.

«Иухъси, узырцәуозеи?» – ицьашьо уи дназцааит.

« – Стәыкуеит, Акармаҕыс абжы гәхьаазгоит», – ахәеит Абрансы.

«Ииашаны иухәома?»

«Ааи...»

Арифа аценцьыр аалыртын, ашьха ҳарак днаҕацшит. Уи ашьха акалтахь шәапыцьац ецәала итахәхәан, ахахьы зын-гыи-цхынгыи имзытуаз асы бымбыл ыкәжьын.

«Абри ашьхаҕоуи Акармаҕыс ахьынхо, ихалшару уарси сарси абри абыза ашьха ҳарак ду ахалара?»

«Ауао илшо ахьидыруа – амоа данықөу ауп, хдәықө-
лап, ихалшар ххалоит, ихалымшар – ххынхәусит», – ахәсит
Абрансы.

«Адырәсны Арифа Абрансы лыманы ақьиацәа рышьха
дхаларц, уа инхо Акармапыс шәәхәаоы дазызырәырц амоа
дықәлеит. Дахьцоз иаалыкәыршан ашьха дукәси ахәы цшз-
ақәси лбон. Азыхьқәа ахьхәхәа аиохаақәа реы ахахәқәа
ирцәытхәраа, ихьшәашәаза, ицсыршьаган илщылон.

Арифа дышцоз зиас дук агәгәахәа силассо имоасуаз дын-
хьқәгылт – иртәуп, аха азы ағьуп, цашьа амамызт. Дхәыцуа
дынхьқәгылт ак лызбарц.

Убаскан, абна иалыцрааит Ахьшьыцба, уаоышәара иауз,
апсаатә шыапқәа шәпан, игәгәан. Амцәыжәоакәа акәапсан,
апыц парып, аха алакта, апшышьа тынчын, икәышын. Тынч
әсыриашаны, уаоцас иныкәон. Арифа уи анылба дназцааит:
«Исахәа, хатыр зкәу, ура узустада?»

«Сара ахәыцра лаша змоу ауаа сырцьлоит, исыхьзуп
Фартуна».

«Аа... ухьз сахәхьан, хатыр зкәу Фартуна, даара сеигәы-
ртәоит убара ахьсынасыцхаз!..

«Икалап инасыцзаргы! Иаасыртуа ахәыцра моакәа, уи
лахьынца дууп! Аха ибдыруз, Абрансыи барси анасыц
ашьхәхь шәызхалом са сыда».

«Ииашану?!» – иаацьалшьсеит Арифа.

«Ааи. Уи амәаеы апхьагылара зылшо са соуп. Ишәтаху-
ма шәнаскьазгарц?»

Арифа дынхьрхәсит: «Сағамыз шәахьаацсо, аха хна-
скьажәгар сґахуп».

«Бсышьталан баала», – ахәан, азиас аршьагы наднар-
бан, тынч ахра ґыцәаакәа инарыбжьысуа әынанахсит.

Арифа игәалтсеит акы – Фартуна ахьәеысыз амәа, псаатә-
кгьы заґымцраауазаргы, әысра мариахон.

Ихалт ақьиацәа рышьха ақәңәан. Цақа амшын газго иц-
әкәырцон.

Фартуна нацшит амшын агәахьы, уа игьлан абырлаш
хан дук ихаракзас, ахьтәы цґа хьн, амреицш илашо, ашьха

ацѣкѣан инадгылон. Арифѣи Абрансыи ацшзара ссир ихна-
хын, уахь ицшуан.

«Шѣаала», – инарцызан Фартуна, ацѣахь ихалт.

Абра икалсит цѣашѣахѣык, ацѣа уаназааигѣахалак, иара
наскѣон – уцѣнаргыломызт.

Фартуна абла кѣышкѣа аахѣыцит. Нас, Абрансы инадна-
цит:

«Убжы рга ашѣткѣа рахь, аханахь хнѣсиртѣ хѣкарцааит!»

Абрансы цнатит: «Ашѣткѣа, сапшѣа, иахшѣырба ишѣ-
ымчу, аханахь хнѣсиртѣ икашѣа».

Ашѣткѣа Абрансы абжы анраха, рѣынтѣар адырра
ирѣит.

Аѣахаас цакѣак аартны даацѣырцит ашѣткѣа рѣынтѣар:
цшзакы, ауку, ихахѣы сѣкѣацѣаны, ибла сѣкѣаракѣа ухыр-
хуан. Ишѣын шѣтыла ирхиаз матѣак сѣлыцхо, инапѣсы сѣд-
кылан икын шѣткѣак.

Дшааиуаз, Фартуна днѣихырхѣан, ахѣтѣы цѣа аханы да-
агылт.

Фартуна блакѣышла ацѣахь инацшит, аха уи наскѣит.
Убаскан сгѣи ацѣакѣа аартны даадѣылцит ашѣткѣа рѣы-
нтѣар цѣхѣыс, лхахѣы хыцшшѣыла шѣтыла ирхиан, лыцкы
шкѣакѣа шѣтышла иочан. Лыбла сѣкѣаракѣа убас ицшзан,
апшѣхаѣацѣкѣа акгѣы цѣазымшѣоз, уи лыцшзара ихнахуан.
Лара даун, дѣихытыруа ацѣа аханы днагылѣит.

Фартуна ашѣткѣа рѣынтѣар цѣхѣыс иналѣихырхѣсит.
Лара хамтас адѣышѣт цшзакѣа наѣѣлыцсѣит. Ашѣткѣа
рѣынтѣар дынхырхѣан, иикыз ашѣткѣа, ашѣткѣа рѣы-
нтѣар цѣхѣыс иналирѣит.

Ахѣтѣы цѣа уи агѣацѣхан, ахра иаадгылт. Фартуна иабѣит
ахѣтѣы цѣа зымѣахырхѣоз, ацѣхѣыс пату лыкѣѣара шакѣыз.

Фартунѣи, Арифѣи, Абрансыи «табуп» рѣан, ахѣтѣы
цѣа икѣсны, амшын агѣтахы игылаз абырлаш ханахь иѣ-
ит. Уака ашѣ аатит. Фартуна уадак иныѣналт. Атун икыл-
цхоз амра ашѣахѣа ацсышѣала «Ахѣѣа рашѣа» ахѣон. Уа
цытрак иаатгылѣит Арифѣи Абрансыи – уи ашѣа бзиа ир-
бон.

Фартуна даса удак иныоналт. Арифеси акьянца Абран-
сыи еицыоналт.

Ауадасы игылан милаткэак рхатарнакцэа – асар, аха
ирацэаоымызт. Арт аныонала, амилаккэа рхатарнакцэа
нхырхусит.

Ишэахэон Акармацыс шэахэаоы, абжы ссир карцэо.
Цкэынак асарпын аирхэон.

Акармацыс ашэахэара иаакэытын, иаацэажэсит: «Ари-
фа, акьянца Абранси, барси бзиа шэызбоит, Фартуна ита-
буп хэа асхэоит иахышэыцхрааз, уи гэыкала сеигэыргэоит.
Ишэасхэарц стахуп ажэларкэа зегы бзиа ишызбо, сара урт
сыргэыргэаларц сыссы штоу».

Арифа даахэыцит, сыпсадгылыи апсуа жэлари рыда стэы
насыцла изеисуам, убасцэкэа бзиа избоит ажэларкэа, урт зе-
гы рбызшэа сыздыруам, аха зегы хаонра, Адгыл ахызуп.

Фартуна аацэажэсит: «Ари ахан, ақыара иахануп, арахь
ааирагь ус имариам. Ишэысхэоит абра иахыа сизаз ашэак.
Уи иахыззаит «Аиоызара ашэа». Уара Акармацыс, ашэа
аанцэаанза ахапа хэала».

Амра ашэахэа апенцыр иаакылцхсит. Иаанагсит ила-
шазоу музыкабжык. Ашэа ахапа Арифеси Акармацыси ир-
хэон:

Ашэткэси ажэларкэси,
Шэнапы сибаркны,
Ақыарахь ихагалоу амоахь
Шэыццакы, шэыццакы.
Ашэткэси ажэларкэси,
Шэнапы сибаркны,
Игэгэоу уи аиоызарахь
Шэыццакы, шэыццакы.

Апсабара иоызахоит,
Ауаоы диусит,
Дхэыцуа, еигьу ицшааусит,
Ауаоы диусит.

Амра лаша ацхарра,
Қыара дуны шөгәәсы ишәцәахы,

Имьщәоу лашаран уа ишәцәахы,
Амра лаша ацхарра
Иамкуа адгъылаә шәлаша,
Шәлаша нас, анасыцаз шәлаша:
Атынчра, аиашъара, ауаәра,
Шәықәца, иалыжәга алашыцара.

Ацсабара ифызахоит,
Ауабы диусит,
Дхәыцуа, сиңу ицшааусит,
Ауабы диусит.

Фартунеи, Арифей, Абрансыи амилатқәа ирыцкәашон,
ашә рхәон. Амра ашәахәа иааногон урт зегъы зыргәыргъоз
амузыка ссир.

«Ацсабараә цсы зхоу, агәәкра ацкыс анасыц цышәшәарц
сшәахәоит», – абжы царыхәцәаза иааргеит Абрансы.

АХЪТӘЫ ЦАЦХА

Алакә

Ажәәнан иацакысуаз ашьха дукәа ирхыцраа ицон Ашьха уарба. Цака агәгәахәа абахәкәа ирылкыа илеиуан арәашкәа. Ацстақәси ахәқәси шәацыцәац сцәала ихкыан.

Хара ашьха рыкәцәақәа рсы ацта бымбылқәа икәианы рыцсы ршьон.

Ашьха уарба илашо хътәы цацхак асыцакны ицон ладака ахы рханы: – «Ушпацшзоу, ацсабара, сара бзиа избоит уцшзара», – ахәсит. Ашьха уарба. Иасыцакыз ахътәы цацхагыы насыцшәан, лбаа абнаә ашәтқәа инарылашәсит. Ашьха уарба ацәыз иашытамлакәа, ицырны аохаақәа инарыбжыаз ицсит.

Убри абна ааигәа цхәыск амхы дтагылан драшәон. Уи лыгкәын зацәы убаскак даашыабын, доагылан акы дрыхәомызт. Иара шыта дхәычымызт, джыцәза дыкан. Ан, ахаца усгыы ацхәыс усгыы ддырқаран, уаха налылымшо днесихыан.

Шыбыжәон ан леага нышыталцан, абна днылалан фархк лыкәшәсит, дыцшызар, ацашыахә, илашо ахътәы цацха лацхыа иштан.

Убаскан абна иаалкысит Абгахәычы: – «Ацхәыс, ибымган уи ацацха мышытацәгъа, уи тынчра азәггы инагом, ишаноуп».

«Исахәа, Абгахәычы гызмал, шанас иалоузеи абри ахътәы цацха цшза?!»

«Уи аусура иацацхоуп, зыоны иааәнанагало ахаца тәаха имамкәа, аус имулар изычхауам», – ахәсит Абгахәычы.

Ацхәыс дгәыргәацәа, ацацха налгәыпалкит: – «Ауаабы изы аусуроуп цстазаарас икоу, – лхәсит. – Бзиала, Абгахәычы!»

«Абзиара бақәшәааит», – ахәан Абгахәычы, абна инылаланы ицсит.

Ацхәыс лфархк аашытылхын, лыхътәы цацха цшза дахәацшуа, аоныка ләыналхәсит. Ан дахыцоз аәәан дхәыцуан:

«Ауаабы данхәычу ацәажәара шихарцо сицш, аусурагь ирцатәуп. Дзахаазозеи ауаабы – аус иуларц азы ауп. Уиа ауп

илахьынца насыц мѳас иамоу, уаха даеа мѳакы ыказам. Ис-харогь ыкоуп, сычкѳын данхѳызы, аус иур, даацсар, дгѳак-ыр хѳа спѳон, акгы исыркаѳомызт. Дандуха, дбаѳданхейт. Акытаѳгы «Баѳдан» хѳоуп хызышбаран ишиархѳо. Аусура зтахым ауаагы пату икѳырцазом».

Ан аѳны данааи, ахѳтѳы цацха акѳалац интацаны илцѳа-хит. Шѳта сычкѳын икаицо зѳоит хѳа адѳахы дынды-лцит.

Уи апѳа амцан дыкѳиан днацшы-аапшуа, апцтхѳакѳа ипхъазозшѳа дрыцапшуан. Ус, ачкѳын доацкѳейт, дейлкъа-силцѳышѳа: «Хамхахы рашѳара спѳоит, аусура сгѳацхѳоит», – ихѳан, асага аашѳтыхны апѳта дынтыцны дѳейт.

Ан лгѳыргѳара хѳаа амамыт. Убри асны нахыс ан лѳа хѳлаанза ашѳак ихѳо акы даѳын. Зны дуаѳтон, зны арахѳо еилиргон, зны аанда кайцон, дтѳаны апцспѳаха ихы иайѳо-мыт.

Иара ихѳалон: «Аус анызымуа сычмазаѳушѳа схы зѳоит, аус анызуа сыпсы спѳоит, икасѳо сейгѳыргѳоит».

Аусура насыц инатон. Акытаѳгы «Баѳдан» хѳа иахѳара иакѳыцит, зегь пату икѳырцо иалагейт.

Ан дгѳыргѳон, аѳны акы агмыт: иун, икацан. Иааит тага-лан. Ани аѳей аѳа азна апѳш иаадрыхыз тарыпсѳейт, аускѳа зегь рыкны еицхыраауан.

Тагалан апсабарагь цѳѳеижъза, алакѳо еицш аециланахѳе-ит. Апѳша хышѳашѳа иасуаз, абгы егѳыхаа иагон. Абнакѳа рѳы тынчран, апсаатѳо шѳахѳаѳѳа атѳыла цхарракѳа рахы иахъан. Абгахѳычгы атаѳыра италаны иѳѳахъан.

Убаскан, енак, ан аѳны ачашѳкѳа рызра дпашѳыз, хѳыс цъашѳахѳык калейт. Аѳнашѳо инадцрылан ашѳѳымс иныкѳѳ-тѳейт Ашѳха уарба.

«Иутахузей, сымш, арахы уаазгазей?» – ан уи днацѳааит.

«Саазцаз уиоуп, хѳатыр зкѳѳу апцхѳыс, сыхѳтѳы цацха иѳѳахны ибымоу сыт. Убри сашѳталан сааит иахъа», – ахѳе-ит Ашѳха уарба.

«Иуазхѳада уи сара ишсымоу?!» – иѳѳалшѳейт ан.

«Апсаатѳо ирбон ианаабгѳоз».

Апхэыс иаалщэымыгхсит, нас даахэыщын: – «Иустап, изурьзеи, иутэу сызумакуам», – лхэсит.

Ан аоны дныоналан, саанк азна ачашэкэа аадэылган инамчалыргылеит: «Усасуп, иахьада хэоны умааиц, акы унацха!»

Ашьха уарба лчеицьыка мап ацэнамкит, азхара афеит: – «Итабуп, бчеицьыка иазхааит», – ахэан ан иналеихырхэсит. «Халалс иуоуааит», – лхэсит лара.

Апхэыс лылахь сиқэшпышьы аоны дныоналан, ахьтэы цацха лыман даадэылцит. Иахьыгунылгоз, илзымычхакэа лылабжышқэаггы рсаархеит.

Ашьха уарба агэацанза даарыцханапшеит ан, икасцарызеи хэа ихэыщуа инатэсит.

«Ауаа зқышықэсала арт ацакьакэа рыцака инхо, изыхшо, изаазо ан лоуп. Ан дыкамьзтгы ауааггы каломьзт, нас ишэахэодаз, игэыргьодаз, икэашодаз? Ах, игэсыцграхон! Убри азы ауаа бзиа избо ан лгэы ньдмырхароуп, иқыиоу, цсы зхоу, ан илымцахырхэар рыхэтоуп. Убри акынтэ ахьтэы цацха даара ишыстахыуггы, ибзынсыжьуеит, ан», – абас ахэан, Ашьха уарба ньшытыцраа ицеит.

Ирхэоит, ан ахьтэы цацха шыхакы ашыапасы илпэахит, уинахыс ауаа зеггы аусура бзиа ирбо икалеит хэа.

АШШАҒЫЧ

Алакә

Инхон-инцуан цсаатә хәычык. Уи ацсаатә хәычы иины адуней ианныкәңи аены инаркны, изхылпыз ирхыз ахыз иаргы иахызхалейт.

Ашшағьыч анысеидас, даараза ахыз гәыннагейт: ацсаатә ахьейзало ианнейлак, «Ашшағьыч», «Ашшағьыч» – хәа ахьччара иалагон. Ашшағьыч иазбейт ацсаатә инарызцаарц, иара зхылпыз ацсаатәшьтра «ашшағьычкәа» хәа ирхызмаауа ахыз цәгьа зырхылаз атәы акыр рдыруазар ейлнакаарц.

Шарцазык, Ашшағьыч нкацырны иейт агәтыха ейлнакаарц. Аены хәлаанза ицыруан, ацсаатәкәа имачымкәа ирызцааейт, аха иара зышьтаз цсаатәк ейлкааны иаздыруаымыт. Зегьы ражәа нейларцан, иаха издыруа роуп хәа, ажәцаракәа рышка ирышьтейт. Такәы аамта ицыруа ишцоз, иабейт онык. Уи апта итагылаз цәапла дук амахәта икәтәаны икарцәазаны ишәахәон о-цыск. Ашшағьыч уахь интацырит.

«Уа мшыбзиакәа!» – ахәан, урт рааигәара махәык иныкәтәейт.

«Уа бзиарак иакәшәаша, Ашшағьыч ухацкы, бзиала уабейт!» – рхәан, ажәцаракәа, рысас апспәа архәейт. Ишәицәажәоз, Ашшағьыч иаацәырагейт ажәейлкаатәык азы абрахь ишымоахьпыз.

«Ажәцаракәа шәхацкы, – ахәейт иара, – шәара акры збахьоу, акры здыруа цсаатәкәоуп. Ижәдыруама абарт ашшағьычкәа ртоурых хәа акыр, насгы урт ирхызмаауа ахыз цәгьа «ашшағьычкәа» хәа изрыхызхалаз?»

Ажәцыс ус ахәейт:

«Ари адуней асы абзиа шырхамыштүа ейңи, ацәгьагы рхаптзом. Издыруейт сара ашшағьычкәа шәтоурых. Сызхылпыз ирхәо исахахьан, – аитахәара иналагейт ажәцыс ашшағьычкәа ртоурых. – Даара акраауейт цсаатә хкыс иказ зегьы ейзара дук рыман, амшын агәсахь ацакьа еыцәаакәа рыбжьара дәхәыңишк асы. Аацынран ари ахтыс аныкалаз.

ацсра ишафыз ацсаатә ианырба, иааизан, азы ахәлархәхәо ацсы ааикәдырхейт, аха «Ашшагъыч» хәа ахыз шахыз иаанхейт. Иахьагъы уи ацсаатә шытра «ашшагъычкәа» хәа рыхьзхалейт.

Абра иалгеит Ажәцыс ажәа хәаны.

Ашшагъыч хәчы даара иархәыцит, нас ҫаанатит:

«Ииашоуп, Ажәцыс, уажәабжь уаналагоз иухәаз: Ари адуней асы абзиа шырхамыштуа сицш, ацәгъагъы рхамыштуазаап».

ЛАША ИГЭТҮХА

Алакә

Лаша хэчы җнак дхэыцуа днатәсит: «Зегь реиха икәышда?.. Зегь реиха икәиада?..»

Ари азпаара изцәырцыз атак шыкаитцаша издыруамызт. Сзатцааша азәыр дызбозар хәа амәа дыкәлан иҗынсеихсит. Дышцоз Ардәына ашәа шахәоз ибеит, илакәны амахә икәтәан.

Лаша даара игәацхсит уи ашәа ссир. Ари сиҗу цсаатә бжы ахаан исмахац ааигәахәит.

«Ардәына... аа... Ардәына?»

«Аа, иутахыузси, арцыс хэчы», – ахәсит Ардәына неизыцшын.

«Издыруада, уара ашәахәаә уакәзар зегь реиха икәиоу, зегь реиха икәышчу?»

«Оо, мап, мап... ус сгәы иаанагом. Хәарада, саргы аҗыара сылоуп. Ашәаыцшац ирцырхагоу ахәачакәа сфойт, уи ала ацла рыбгы сиқәхоит. Егырахь, сашәахәабжь ауаа аргәырҗоит. Сгәы иаанагом икоуп хәа цъара, са сацкыс икәышчу, са сацкыс икәиоу»...

«Абзиараз, Ардәына», – ихәан Лаша, инапы накьаны ситах амәа дыкәлеит.

Лаша ацсабара ацшзара деигәырҗон, ашьхақәа сышкәакәала итахәхәаз харантә дырзыцшуан. Абнақәа дрылсуа дахьцоз, ацсаатә ашәа рхәон.

Лаша дышнсеиуаз, дәхәыцшк асы шәты хкыс иказ ахьышәтуаз днанагеит. Абрака Ашьхыц ашәак хәо, амати аизгара ишафыз ибеит.

«Оо! Хәтыр зқәу Ашьхыц! Иудыруазар уара, абри адунсиаф зегь реиха икәышчу, зегь реиха икәиоу дарбану? Издыруада уи уара уакәзар, Ашьхыц?»

«Оо, мап, мап... Ус сыкам, – ахәсит Ашьхыц. – Иагьа ус акәзаргы, азәгы ихәар калом сара сқьиам хәа, избанзар, иахьа хәлаанза амати сизызгоит, уи ацха алсхуеит. Схәыцқәа цхала иныкәызгоит. Ашьхымза азна ацха сыцшәмагьы ицшыны игоит. Уиала сара ауафы сихәоит. Сқьиоуп саргы

иахьынзасылшо. Аха икоуп адунеиае зегь реиҫа икѣышу, зегь реиҫа икѣиоу – уи Амра ауи».

«Ишпа, амроу? Амц ухѣоит, Ашьхыц... Амра цѣажѣом, ак ханатом, ак хамнахуам, ус бапа ажѣѣанае ицѣырцуеит акароуп», – ихѣеит Лапа, игѣы намзо Ашьхыц днахѣацшыи.

«Иуздыруамзаап Амра абзиара ду иканапо... Амра ыкамызтгы, ацхарра каломызт... Узхѣыци икалоз, алашарей ацхаррей камлар? Ауаа асаѣра рзаарыхуамызт».

«Ирыхуаз ауаа ирфо рмоур?»

«Амла иаганы ицсуан. Амра ыкоуп, апстазаарагы ыкоуп, ицхоуп, илашоуп».

«Итабуп уахыкоу, оо, Амра лапа!» – Лашей Ашьхыци намцахырхѣеит, нас инеидтѣалан, апѣаны ирхѣеит:

Хара бзиа уаабоит,
Оо, Амра лапа!
Адунси зегь бзиа уаабоит,
Оо, Амра лапа!
Ациаа зегь бзиа урбоит,
Оо, Амра лапа!
Ацсынтѣыла бзиа уаабоит,
Оо, Амра лапа!
Ацстазаараз угылт, укацхѣеит,
Оо, Амра лапа!
Уцака ажѣларкѣа еишыцѣахѣеит,
Оо, Амра лапа!
Умчала абахчакѣа шѣтуеит,
Оо, Амра лапа!
Ажѣѣан иацѣа ургѣыргѣеит,
Оо, Амра лапа!

«Аа... Лапа? – апѣа ааицнакѣеит Ашьхыц. – Икоуп сита Амра адагы зегь реиҫа икѣышу, зегь реиҫа икѣиоу. Иеилкаа урт, сара исыздыруам!»

«Бзиала, Ашьхыц кѣиа», – ихѣан Лапа, дырѣеггых амѣа дныкѣлеит.

Лаша дцон, ахэкэа дырхышуа, арсашкэа драбсуа.
Ус, дэхэыцшк асы шкэакэа матэала ресилахэаны ажба-
кэа реицхумарра дналагылт. Урт ашэаны ирхэон:

Унан, ишэхьзеси, абгакэа,
Ашэарыцацэа шэыршыт.
Ашэарыцацэа шэыршыт.
Унан, ишэхьзеси, абгакэа,
Хгэыргылап, хкэашалап, ажбакэа,
Хкэашалап, хкэашалап, ажбакэа.

Абнаэ уаха инхом хагацэа,
Абнаэ, уаха инхом хагацэа.
Хгэыткыа-цыткыа шыта хкалазом,
Хгэыткыа-цыткыа шыта хкалазом.

Ех, ханасыц калейт!
Ех, ханасыц калейт!

Настха ажбакэа ран иахкэажэха итэаны ирзызырбуан,
ирыхэапшуан.

Лаша Ажбакэа ран днесихьрхэсит:

«Исахэа, хагыр зкэу ан, ибдыруоу бара ари адунеиаэ зегь
реиха икыиоу, зегь реиха икэышу дарбану?»

Ажбакэа ран Лаша ихы аашышыт: –

«Иуасхэап, издырусит сара уи. Зышсы тоу зегьы, акыиарагы,
агэыжэлацэгъарагы, акэышрагы халоуп. Аха зегь
реиха икэышу, зегь реиха икыиоу Адгьыл ауп», – ахэсит
Ажбакэа ран.

«Ихасцом, Ажбакэа ран, ибхэо, Адгьыл ус баша ишьто-
уп», – дгэааит Лаша. «Маап, Адгьыл ус баша ишьтазам».

«Да, исакэа нас, Адгьыл иканацо акы?» «Адгьыл – азын,
аапын, апхын, тагалан хэа аеыцсахуа, цсы зхоу зегь аус дна-
русит».

«Исзеилкаауам, цсы зхоу зегь аус шцаднаруей?»

«Уазхэыци, аапын анааиуа апхэа ишпакоу, иугэалар-

шәеи, Лаша? Ацлақәа абҕыи рсазам, ихьтоуп. Аха, нас, хәычы-хәычла ицхаррахо, ашьац ецәа цшзаза иаауеит, абҕькәа пытуеит, ашәыр цлақәа шәтуеит. Абас, адунеи зегь сыхоит.

«Аа, силыскаит, Ажьақәа ран, ибхәаз».

«Адгьыл убас асыканацоит, цсы зхоу зегьы ирфара роу-ратә. Ауаа аарыхусит, апстәкәа аҳаскьын ецәа рфоит, апса-атә – ахәачақәа, ашәыр хккәа калоит. Урт зегьы зкәиаауа Адгьыл ауп. Адгьыл апстазаара сикәнархоит. Адгьыл цсы зхоу зегьы ирануп, ирыонуп. Адгьыл ауп зегь реихагь икәы-шу, зегь реихагь икьбиоу» – ахәеит Ажьақәа ран.

«Даараза итабуп, Ажьақәа ран, сара ари ахьсилбырка-аз», – ихәан Лаша, дынхырхәеит.

«Лаша, иудыруаз икоуп зегь реиха ситах икәышу, зегь ре-иха икьбиоу, уи иарбану сыздыруам, уара силкаа», – ахәеит Ажьақәа ран.

Убаскан бжыи цәгьак аагеит, Лапсеи Ажьақәа рани аа-шанхәеит.

«Уу-уу!.. Уу!.. Абла еицакьақәа, ажьа насыцәгьақәа, ашәарыцаңәа хпака бга ршьызар, хара ханцәаз цышьаны шәгәырҕәо шәсилоуп!»

Абгақәа рыцкәа сихакшо, рылакәа цырцыруа иааизеит.

Ажьақәа шәан сицьыпца иааилагылт, нас абгақәа ирыцә-царц сибарәоит.

Абга ду Ажьақәа ран ионы инахьзан, иакит. Ажьақәа ран шыхәхәоз, ишцәуоз, абнахь иагеит, егырт ажьақәа рыцә-цеит.

Лаша хәчы агәыткьа даганы, дыоны ацла ду днахьын-хәазалан, иҳаракны амахә дныкәтәеит, дцәуон Ажьақәа ран рыцхашьаны...

Абгақәа рыцкәа сихакшо ацла инакәшеит. Лапша ихәа-цшит, ахау ахь ишзымхалоз анеилыркаа, симпит. цытрак ашьтахь, Лаша цшьаала ацла дналбаан, ситах амоа дныкә-леит.

Аҳауа цқбан, апша асуан, абнас азаза зыхьшы игьлаз ап-әткәа рыфобы лахалахауан.

Лаша дышщоз, нхарта тзык дазааигәахсит. Аштәс акәты рацәа ыкәын. Дышшызар, Ахьшь кәты шкәакәак нышьтпрааит. Акәтқәа шәан, сибаркаркарит. Алақәа шуа иџапибаркьсит. Икалаз ацшәма игәситан: «Хәаи, хәаи», – ихәан, дхысит.

Ахьшь шәан, акәты нафьтқьбан икахаит, иаргыы цырны ицсит.

Лаша урт драџсны дышщоз, рџашк даахыкәгылт. Ара Ахьшь изеихсуаз зыхтәаланы азы ажәуан, ацсы ашьон.

Лаша уи Ахьшь дахәамцшзакәа днаџсит.

«Узыргәаазеи, ачкәын, ацшәа зоумхәозеи?» – Ахьшь абжьы найкәнаргеит. «Сара еилыскааусит ари адунеиае зегь реиха икьйоу, зегь реиха икәышу. Уиоуп амџа сызкәу, аха уара Ахьшь, сара усцәымгуп, избон ацәгыара анууаз, ианушьтахысуаз». «Баша угәааит, сара ус схы ныкәызгоит, – Ахьшь асаарышәшәан, Лаша инаизыцшит, – иубандаз ик-асцақәо, сихаггы сгәаг укуан».

«Испоахәара икауцақәо?»

«Апара цшқақәа ранацәа рхәаагара ианцалак, инхыкәшәаны исфоит. Адукәаггы мцасырслоит, акәытқәаггы сраџсуам. Уара ишухәо зегь рыцхасшьо салагар, амла сым-псуеи, сара схы сикәсырхоит, схәы сыцшааусит».

«Аа... уиашазаргь калап, Ахьшь, аха уқьиазам!» – ихәсит Лаша.

«Ииашоуп, сқьиазам», – ахәсит Ахьшь алакта ырцәгыаны.

«Убри указшьазы бзиа узбазом», – Лаша дцәытцшны днахәацшит.

«Скәышупеи сара», – ахәсит Ахьшь, аалахәыххан.

«Да, исахәи узлакәышу?» – Лаша ицъашъаны дназцааит.

«Сара издырусит адунеиае зегь реиха икәышу, зегь реиха икьйоу иарбану?»

«Издыруада уара уакәзар, Ахьшь леишәацәгы?» – Лаша днахыхәмарит.

«Мап... мап... са сакәзам», – ахәсит Ахьшь.

«Нас иарбану уи?»

«Адунеиае псы зхоу зегъы хайкэзырхо Азоуп. Апстхэа-кэа налбааны, ажэџанахь ихаргалоит, уахьынтэ кэаны иаа-уеит, Адгьылгъы азы ажэуеит ақэа анауа, аплақэа, ашэтқэа, апстэкэа, апсаатэкэа ақэа зы иакэабоит, иарыцкэбоит. Ауаа ракэзар, зыда афатэгъы рзыкапазом. Азы ыкамызтгъы, псы зхоу зегъы зышан ицсуан, апстазаарагъ каломызт.

Адунеиае зегъ реиҳа икэышу, зегъ реиҳа икэиоу Азоуп», – ахэсит Ахьшь.

Лаша дынхырхэсит ароаш асацхьа: «Есымша уаказ, Азы!» – ихэсит.

Ахьшь нышьтыпрааит, ашьхақэа рахь ахы рханы исеит.

Лаша зегъ реиҳа икэиоу, зегъ реиҳа икэышу Амреи, Адгъыли, Ази шракэу еилкааны аоныка дхынхэит.

АКӘЧЫШЬ ӨЕЖЬ

Ажәабжь

Акәарт иацан акәчарақәа рацәаны, убарт ирылан кәчышь өежък. Акәчышь өежь хәацык анапшаалак, акәчарақәа абжа хат хәа ионы иашьталон, аха иара, агәы икылахо, иласны иафон, ирынатомызт.

Акәарт, снак, убри азы игәаан, Акәчышь өежь инахыкәласын, иацәхәит: – Абри сицш псыцәгъара убахьоу, иуцшаауа ааиошаны, уоызцәагъы ируталар, даргъы уашьтан ирфо абжа урымтои?.. Указшьа баацсуп, сымцөыжәоа уаныцәтәоугъы зегъы урыгәтасны иахьреицъу усадуцоит. Сгәы ухшәар калап, уеицъымхар!

– Сеицъхоит, – ахәсит Акәчышь, асырцөыуо.

– Иахбап, – Акәарт асаарышәшәан, амцөыжәоакәа асаба аарылнахит.

Убри ашьтахь снак Акәарт адәасы ашьапхыц ала анышәбгъатны, хәацык ыцхны акәчарақәа ишырәанапоз, иаагәанатәит Акәчышь өежь шыкамыз. Акәарт даара хьаас иканацәит: «Цъара машәыр ахъзар, амацара иабацарыз?» – агәы иаатахәыцит.

Акәчарақәа ашәа хәо ахаса рфон. Акәарт нацшы-аацшит: – Кәах-кәах, Акәчышь өежь, уабакоу? – ҕнатит, аха цъаргъы абжыы гомызт.

Акәчышь өежь ускан ацшәмапхәыс аацәа анлыршәшәоз ачарыц икацсаз афара иафын, аоызцәа акәчарақәа рыкәсымтзакәа. Акәарт, ськәчышь хәчы машәырк ахыт хәа, игәыткьа-псыткьаха ишнәиуаз, иабәит. Ацсыцәгъа ачыкә цжәарц агъы агмызт, иаргъы асы раҳаны, амцхә иафаз ахәда икылачны ацсра иафын. Акәарт, «кәах-кәах» арган, ачарыц анаба сгьырт акәчарақәа ирызәнатит. Зегъы еибарыоны иааин, игәыргъацәа, ачарыц акәшәара иалагәит. Акәарт акрыфара иакәыцын, Акәчышь өежь ганы, азыршьтрасы азы анаржәит. Акәчышь өежь ацсы анааивнага, Акәарт гәаан, уи инахыкәласит. – Ура уаха сымцөыжәоа упасыртәом! – ахәан, инхьахәын ипсит. Есыены Акәчышь

Ѡежь амацара идѠықѠын, агѠы сыцъуан, ан гѠхьяаган ицѠы-
уон, аха АкѠарт гѠаан амцын иқѠнажьломызт.

Ѡнак АкѠчышь Ѡежь: – ШѠааи, сашьцѠа, акѠчара хѠычқѠа,
шѠааи, ацшѠма ачарыц калыцсеит, сицахфап! – рызенатит.
АкѠчышь Ѡежьае ианнсеи, ашѠа хѠо, ачарыц акѠшѠара ина-
лагеит. АкѠарт уи агѠы иахѠан: – АкѠчышь Ѡежь, укѠышхе-
ит, ацсыщѠгъара уакѠыцит, – ахѠан, амцѠыжѠоа накѠнарше-
ит, иагѠыщахѠхѠо.

АКАЦКАЦ ҒЫРБЕИ УИ АЦА ГӘШӘИУ-ГӘШӘИУИ

Алакә

Абра ишәахарц шәыкоуп Акацкац ғырбеи уи аца Гәшәиу-Гәшәиу захьзызи рыхтыс. Иззымдыруа азәыр шәыказар, иа-хьарнахыс ижәдыруаз, акацкацкәа нхартас ирымоуп ашьха кацәарақәа. Егьа дшәарыщаәзаргьы, ахра дацәымшәөзаргьы, урт ахьынхо неишья имазам. Асыцәкьа рыкәгылазом урт змоу ахра цагь-цагькәа – убаскак ифьаррақәоуп. Лбаа, убарт ахрақәа ршьапаәоуп асыпсақәа ирыцкьо арәашкәа ахьиуа. Акацкацкәа зынгьы-цхынгьы ртыцкәа нрыжьзом. Урт, ашьха иқәу зегьы роадахьы, иоахаракны икоуп, зегьы ахьырбартоу, зегьы ахьрахауа. Уа ацша иасуа абжыгьы аса-кьуп.

Шәзырөы, шәзырөы, ишәахауазар!

Ацша абжы ааоуам, аха ишәмахауеи акацкац рыбжы, рыбжы акәмрапәа: «Гәшәиу-Гәшәиу! Гәшәиу-Гәшәиу!» Урт ашәа азырхәоит акацкац Гәшәиу-Гәшәиу зыхьзыз.

Шәазызырө нас уи акацкац абжы...

Аха ажәа ахы умхәакәа ацыхәа узхәом, рацхьа иара ан ғырба атәы ххәап. Уи зыкәгылаз ашьапкәа зегьы реиха иаун, иццзан. Абжы акәзар, ашьха кацкац абжы шырхәөз икан. Аха шықәсык ахь знык ада абжы аргомызт иара. Ари азхоуп хәа ацхьазон, уаха ахы ацбабаа иаланацомызт. Уи абжы анаргоз аены акаоухәа ашьха инықәыоуан, зегьы ргәыреаннацон. Уи аены акацкацкәа сизаны ирыгәтылар-куан иаргьы. Акраамта иара ғырба-ғырбо инеи-ааиуан, аха хара цьара ицшуан. Убрахь ианыцшуаз ахәда ццзагьы сйха иеицнахуан, иаргьы сйхагьы иццзахон. Аха уи ус изыкалоз егырт ирыздыруамызт, рыкәша-мыкәша акацәарақәа зы-нза илакәны, икази ирхагылаз ажәәан ашцеи рыда акгьы рбомызт.

Акацкац ғырба анаапсалак, инарылцны атрахьы ицон апсапшарц. Нас, амырхәага реатан иахьтәаз, акацкацкәа ацәажәара иалагон. Урт сибырхәон анкьа дара иреицшыз

зегъы абжбы шырхаз, уажэы Акацкац сырба зацэык зегъы абжбы шарго сицш, рыбжбы шдыргоз, сихагы хатыр шрыкэыз. Аха рыбжбы ахдыргоз азы сиха хатыр зрыкэыз рыздыруамызт. Акацкацкэа агэхаптра баапсы рымоуп, ирхаштит.

Зны, аацынрак азы, Акацкац сырба ихнахит кацкац хэчык. Уи цхынрак ала ишазхара иазхаит. Ус, шыксэык ах знык Акацкац сырба абжбы анаргоз аамта ааит. Акацкац хэчы игэанатейт Акацкац сырба иакэпан игылаз рахь акэымкэа, аблакэа кыдхалан цъара ишыцшуаз. Ан иазцааит, аха атак амахаит.

Иааит азынра. Акацкац сырба иара аламыркыбзакэа егырт атра карзон. Адэныка ухы аауздэылмырхэхэо ианыкала, уи ацей иарей цша ахымнейзоз, ибахза иахыказ ацакыа хэцы ацахь абымбыл сицш ирацэаны ишытаз ацытэа инылатейт. Азынра, ашыхакэа асы анрыкэхалак, цсы зхоу зегъы ацстахы, ацларахь реартоит. Акацэаракэа рсы инхо акацкацкэа рыда ашыха тацэуп. Аси ацааи ргэацэахы акны икоуп ахракэа.

– Уи аены уаакэымцзакэа уабацшуаз? – зны Акацкац сырба иазцааит аца, ицха-цхаза ацытэа иахылатэаз.

– Уи анудыршагь аамта калап, умыццакын, – ахэсит Акацкац сырба. Аха Акацкац хэчы абри агэы итыхон.

– Егырт акацкацкэа рыбжбы зыдмыргозей, урт изырымдыруазей? – ицаахит асазных.

– Убригы анудырша аамта калап, умыццаклан, – ахэсит акацкац сырба.

Азынра думи, Акацкац хэчы еснагь ицаалон, аха атак ахауамызт. Акацкац сырба агэы аныццэа, хэычы-хэычла амазакэа зегъы арагамейт.

Зны, зынра баапсзак азы, акацкац дукэа рхэы рцацэа ирырто мацара, аацынра аамтаз, дара зегъы цсхан. Инхейт акацкац хэычкэа. Алзынрак урт акы дырцаха рымамызт ранацэа. Убри акнытэ, акрыфара атэы ада акгы рзымцейт. Иара Акацкац сырба ан даара икэышыз кацкацын. Егыа иацэыхантазаргы, аца ианарцейт кацкацк иатахыз зегъы.

Нацънатә акацкацкәа ашьха иахылацшузаап. Урт, абжыи бзиа, хара инаџуаз абжыи ахьырхаз акныгә, абра зегъи ахьырбартоу аказаара ратәаршьазаап, ашьха икәу зегъи еикәышахатны. Убри нахыс, урт, ашырцазза игылан, акацәаракәа ркынтәи ашьхатәыла икәыцшуан, шәартак атәи зхәо акы анырбаллак, рыбжыи дыргон. Урт рыбжыи захаз зегъи ргәыреаннырцон, реырцәахуан. Икан убас, ашьха икәыи ашәарахкәа амашәыр иацәырыхьчон. Абас ақьиара, абзиара ду акацкацкәа икарцоз азы, урт есымша рыблакәа ассир рбон. Инахаран, рацхьа изса-зсо, имыццакзакәа, ииасуа иалагон абгацмакәеи ацслахәкәеи. Урт абырлаш тәыџакәа ирхагылаз лаша-лашон, убас иццзан, знык абра џынџыкәра рзацнапон акацкацкәа. Шака бзиара карцоз акара ирацәахон урт абырлаш тәыџакәа зхагылаз абгабкәеи ацслахәкәеи. Шака урт рацәахоз акара, ирхылцуаз алашара рацәахон. Шака алашара рацәахоз акара, рынцра духон акацкацкәа.

– Аха уажәи инхаз рахь сара соуп абжыи ргашьагыи здыруа, зегъи рзы абзиа казцар зылшогъи сара азәзацәык соуп. Уажәи икоу акацкацкәа зхылцыз роуп сара зыциз, аха иахьагыи иацы ииз рацкысгыи сеицәам, – ахәсит Акацкац сырба ацыхәтәан.

– Егьырт ирхаштит акәымзар, ирылмшои убас сицш рыбжыи дыргалар? – ицааит Акацкац хәычы.

– Ишцарылымшо, ишыкацатәу дырбазар... Урт, афатә бзиа анроулак, ргәи иахәан, ирхәо ада акгыи рыздырзом, – иаачсит Акацкац сырба.

– Урт зегъи рыбжыи дыргозар, амашәыр сицаны икамлоз? – азцааракәа агәи рыкәсыцгәуамызт Акацкац хәычы.

– Ускан, убарт анцра сызто ашәахәакәа зегъи ирызшакон, абри уара узхылцыз саргыи сыбаџкәа ацакьа икәзытхьазаарын... – агәи аацшааит Акацкац сырба.

– Нас, шыкәсык ахь знык ада убжыи зумыргозеи?

– Абзиара кауцозаргыи иахумыркьацәароуп, иумырмыцхәроуп... Насгыи, сыбжыи цар калоит... Нас ишцасыпсыхәоу? Знык иазхоит...

Акацкац хэычы акэыцит азцаарақәа рытира. Аха Акацкац сырба апытәа илатәан, уахи-ени ихэыцуан, ихэыцуан, ихэыцуан... Аацын анбаауесишь хәа игәакуан... Акацкац сырба анааҕыхалак, иахәон, аца абжыы ргашья анарцаларц.

– Умыщакын ура, макъана иузымдыруазаргы, иацоуп уаныхшәа, уажәыр хәа ушәома. Ианатаху иусырцоит. Нас уареи сарси хакәхоит издырзо ахәон зныказ Акацкац сырба.

Аха Акацкац хэычыгыгы ахәара агәы акәҕыцъуамызт.

– Бзиоуп, нас, иусырцоит, аха сара иуасхәаанза убжыы анурга, уаргы саргы ханасыц уалгоит! – ахәсит Акацкац сырба.

Знык ианаба, Акацкац сырба аныцәазгы, иара аакөымпцакәа абжыы аргашья ацон, имырдукәа, егырт ирмахарц.

– Уара икоуцаз адыза касцом сара! – ахәсит енак Акацкац хэычы. Ахэычы ухәаргы, уажәшьта ишазхара иазхәхьан.

– Хакәухит! – ахәан, иоапкьсит Акацкац сырба. – Сара сышьразы акәзаап ура узхысуаз!

– Аара иуду атәы цьаргы исхәом, убри уиегәырғьала, аха сара ишыздыруа ухоумырштын!

Абрыгь ахәан, ахәда цпза иоахан, акацәарахь иоахартылт. Аацынра шаарыз иаахьан, пака амрасацхарстақәа рҕы асы ахьцаз, ма иахьаҕаорыз, ашыац осихьан. Усынтәи иабон ишәапырхацау уи иацрыхоз, азын изыгхаз апслахәқәа.

– Гәшәиу-Гәшәиу! – ахәсит, уи абжыы оситыхны. Абжыы аккақәа ашьхақәа инарыкәоит. Ароашкәа рышьтыбжь ада акы умахауа, зегы рыцсы рзсит. Ацакья сиюцпарақәа ркынтәи иаакылибахәсит егырт акацкацқәа, хәчи-дуи силаооы. Ицъашьаны уи иазыщшуан.

– Акгы цъашөымшьан, – ахәсит иара, адызцәа рахь, – хара зегы хаицшуп, бжыыкоуп иаххоу, абас шөыҕқәа аартны, абас шөыбжыы шөырга: «Гәшәиу-Гәшәиу!»

Зегы иара иканацоз карцеит, асарацәа акацкац бжыы шакәу удыратә рыбжьқәа дыргеит.

Абас, иналагеит уи акацкацқәа абжыыргара дырцара:

– Гәшәиу-Гәшәиу!..

– Гәшәиу-Гәшәиу!..

Абас ырықәыџуан ашьхақәа иахьа хәлаанза. Дук мырцькәа асарақәа зегьы ирцсит абжьы аргашьа. Нас иара ырыланахәсит урт рыбжьы мчыс иамаз.

Ашарцаз, зегьы иреихаз акацәара амра абз аноыцнагоз, акацкац быжькәа го иалагсит кацәара-цыцхьаза.

– Гәшәиу-Гәшәиу!..

Ари иаанагоз «шәгәышпәсаньшәца, шәнацшы-аацшы, ашәарта, амашәыр шәзааигәоуп» хәа акәын.

Есышьыжь, инахараны урт зегьы илаша-лашо, ирбон антра рызтоз ашәахәақәа. Урт абзиара, ақьиара казцаз рыда асакы рбазомызт.

Акацкацкәа зегьы абжьыргашьа рцеижьтеи имацхейт амашәырқәа, ашьха ыкәыртәаан, итәоасуа иныкәлсит ашәарах. Абжьы ссир ирхылцуаз дзырцаз акацкац иахьзырцсит Гәшәиу-Гәшәиу хәа. Ари сицьыз ахьз ацшаара цәгьан. Избанзар уи абзиара канацон, ашәак сицш ихаан, иҳаракын, насгьы еснагь иаакамыршәзакәа азбахә рхәон.

– Гәшәиу-Гәшәиу! – рыбжьы дыргон акацкацкәа.

– Гәшәиу-Гәшәиу! – иацдыргызуан ахрақәа.

– Гәшәиу-Гәшәиу! – цсыц иланага-џанагон ацша.

Икамлацызт абас бзиа ибаны еснагь зыхьз ашьха ирхәоз асакы.

Акраапусит ари калсеижьтеи, акацкац сырба уи аца Гәшәиу-Гәшәиуи ргәалашәара хзынхеижьтеи.

Аха шәзырџы уажәгьы... Цқьа шәзырџы! Ишәмахауеи уи ахьз?

– Гәшәиу-Гәшәиу! – рыбжьы дыргоит акацкацкәа, мшаенеицш.

– Гәшәиу-Гәшәиу! – иеицырхәон ахрақәа. Дара-дара си-мырдон.

– Гәшәиу-Гәшәиу! – цсыц лага-џагагас иамоуп ацша.

МЕК-МЕК

Алакә

Манча иахәшьсеихаб Есма лпалта налшәылпцан, ныкәара дцеит, адәеиужь ахь ихараны. Амџан ақәаршаџы баацс лыхъзеит, лпалта цха иалсны дбаазеит. Аџны иаанхаз Манча дтәаны асахъа тыхуан. Итџхит акыз асахъа, ауаџ инапқәеи ауаџ ишьапқәеи аитсеит. Итџхыз ацъашъахә дахәащуа дтәан.

Ауацъак агәгәахәа амца тан, ишахәшахәуа ипцхан ауада.

Адәахъы икыдцәан ақәа ауан, ашьхарахь идыдуан. Амацәыс ацстхәақәа инархәыпцкьаны иканарччон, ишьтылашаауа.

Аџнашә аартны дааџналеит Манча иахәшьсеихаб Есма длахәны, дбаазаны.

Леаалыршәшәан, ақәа налхъыкәкәеит, лашъа днаихәапщын: – Ах, сышпагәаки!.. – лхәеит.

Манча иахәшьа дрыцхаимшьазеит: – Сара ас сбаазаны санааилоз бызсацәхалоз, – ихәеит. Итџхыз асахъа ахъықәыз иаахәыцы-мыцын, – «Мек-Мек», – ахәан, аблақәа аахнатын, иџагылеит.

Мек-Мек Есма илыцхраан, лпалта злачы лышәнахит. Ампахъшьы лнаркын, лхахәы лырбсеит. Леимаа баазақәа лышьбылхын, аймаа цхақәа лнатеит. Аз-ца лагъанла илзаанаган: – Бшьапы зааргыл ахъта былнахусеит, – ахәеит.

Есма дгәырғъацәа лшьапы аз-ца инзаалыргылеит: – Ах, шака уразусеи, Мек-Мек! – лхәеит.

Мек-Мек атетрад инанцшылан, пәагәак аақәнахит, ацәагәа анапәсы илабахсеит, агәы ианнаднаца, амузыка ахәеит, иаргъы ашәа нақәнахәеит:

Уа ураида, раида раа,

Уа уарида, раида раа,

Сара, Мек-Мек, ашәа шәзысхәап,

Сара, Мек-Мек, ашәа шәзысхәап,

Сара суафзам, ауаф инапқәа сымоуп,
Сара суафзам, ауаф ишьапқәа сымоуп,
Скызуп, сыңсаатәуп, азағы сцәаакзом.
Уа уарида, раида раа,
Уа уарида, раида раа.

Сара сахънсиуа,
Ахәычқәа, шәкәашала,
Сара сахънсиуа,
Ахәычқәа, шәшәахәала.
Ақьиара ахыкам,
Икаларцаз сәыхоит.
Ахьта иакуа,
Дьцхарцаз сәыхоит.
Уа уарида, раида раа,
Уа уарида, раида раа,
Фыза гәакъан исымоуп
Са сласба, шанас икоу зылшоу
Са сласба, шанас икоу зылшоу
Фыза гәакъан исымоуп.

Фатәыс бзиа избоит
Ажьрыци арасеи,
Фатәыс бзиа избоит
Ажьрыци арасеи.
Уа уарида, раида раа,
Уа уарида, раида раа.

Мек-Мек ашәахәара ианаалга, Есма доагылан, адулап
иаафылгеит ажьрыци арасеи, нас инаган, Мек-Мек инамца-
лыргылеит. – Акрыф, агәыраз, – лхәсит.

Мек-Мек акранафа, Манчеи Есмеи инарсихырхәан, аф-
нашә индәылцны, иццакны ицеит.

Манча иахәшьсеи иарсеи хәлаанза ихәыцуан, иаарушь уаха
Мек-Мек хәа. Илашьцахъан, уи ашә инас-насны ианаафна-
ла.

Манча дгэыргъан джэашон, иахэшьа дгэыргъан лнашы синылкьон. Мек-Мек аатгылан, инарсихырхэсит, нас инеины алаба атетрад ианныкэнаца – ипэагэахсит, иара неины ианныкэиа – исахьахсит. Уа тынч ицэсит.

Манча иахэшьеи иарси атетрад аркны: – Цэамтхаа уоуаит, Мек-Мек, – рхэсит.

Адырфасны Мек-Мек аныоагыла, Манча иахэшьеи иарси ашкол ахь иахьан. Ахэы ажьрыци арасеи астал икэгылаз афан, аоны индэылцит.

Мек-Мек ашьхарахь ныкэара ицсит, абнакэа рсы апсаатэ ашэа рхэон. Шьхакы ашьапафы зиа тбаа иацэа дук абесит, уака акыз ццзакэа зсо ихын.

Мек-Мек азиа италан асакэабон, акызкэа ианырба иадезалесит, сибадырит, хайоызцэаз хэа сибырхэсит. Азиа ааныжьны ишцоз дабесит ашэарыцао, акызкэа ишьырц ишэакь рыкэкны дыштэаз. Азиа акынтэи кызк абжы парыуцэаза игесит, ашэарыцао дааит, хайшьусит хэа.

Мек-Мек зегы зылшоз алаба шана ианоаха, ашэарыцао ишэакь неимпыцкьан, иааин иара анапы иакит. Ашэарыцао ицъашьо дшыцшуаз, Мек-Мек нхьахэын абнахь ицсит, цытрак ианынаскьа, агэы цыжэжэо иаатгылесит: «рыцхашьара рылазам арт ашэарыцацэа, итацэусит есышыкэса абнакэа, имацхесит ашьабыстакэа, амшэкэа, ақэасабкэа, апсаатэгы, аха ашэарыцао уацэы абна штэцэуа идыруазаргы, иахьа иишьыз ауаа рсы далаехэоит, дшэарыцао дууп хэа ддырехэоит. Мап, ашэарыцао дырехэатэзам, уи иакэзам афырхаца. Ирехэатэу абна илоу апсаатэи ашэарахи мшыкэа ирафсуа, урт абнафы ирацэазарц зтахьу, рыцы ахьтоу азы иреигэыргъо – уи иоуп ауао бзиа. Сара дысцэымгуп апсаатэ шьны зкантаруаз иакэыршан, ауаа цагьа ирылсуа ашэарыцао», – ихэыцуан иара.

Мек-Мек цэымгръыла иакыз ашэакь ирууаза иаршэын, абнахь ибганацесит, ианаахьахэ иахаит акызкэа хара рцэуабжь. Ионы кызкэа рсы ианнеи, акызкэа сибагэакуан абна былусит еикэзырхода хэа. Ашэарыцао икаиршэыз итатын абна амца анаркын, абылра иалагахьан.

Иоахсит Мек-Мек алаба, икалеит ацаа ахыссы, амца ианааха – иарцөсит, иаеҥеит абгъы еилашышы. Акызкэа еилапыруан, игэыргъо сибырхэон, абнагъ харгъы Мек-Мек хахъчеит хэа.

Цхыбжьон Манча днеины итетрад дананцшыла, ибеит Мек-Мек шыцэаз, алаба хыблаа-сыблаа иаван.

Манча акарандашы цэырган, Мек-Мек алабашыа ыыц азыкаипцеит. Цэамтхаа уоуааит нахэаны, иаргъы дыцэарц дцеит.

Уи аены Манча иахэшсыхаб Есма лбыза лымширахъ дцеит, уа дшыказ ихэлеит.

Амза рыкэцхон ашыхақэа, адэқэа, ахэқэа, аспэ еилаар-цыруа ажэон цкызаны илацэкэуан. Ацых тынчын, акар-мацыс ашэахэабжь ааоуан ақэапахынтэй.

Аоны ианхаз Мек-Мек аахэыцит: «Ихэлеит, арахъ Есма лымацара дыкоуп, спап, ыызара лызуа, слацэажэо даазгап», – хэа азбан, аоны индэылцны, амца икэлсит. Амширасы ианнеи, Есма деигэыргъан, игэыдылкылеит. Мек-Мек ахэ-ыцкэа аргэыргъарц алаба Иоахсит, ауада зегъы шэтыхкыла ишэтит, апсаатэ рацэа цэырцны, ашэа рхэо иалагеит. Ала-ба ианлаха, амузыка ахэсит, ахэыцкэа уи инацкэашеит.

Мек-Мек анапы ианкны Есма индэылылгеит, илтахын аказы дахэарц, гэтыхак лыман.

– Сыхаара, Мек-Мек! – Есма дыгэжэажэо аапрас даа-тгылт.

– Икалазей? Ибыхъзей? – ахэсит Мек-Мек, лыхэапшуа.
– Мек-Мек, угэы иалымсуазар, соыза хамтас улыстоит.
– Ишца! Ибхэо закэызей, Есма?! – ицъанашысит Мек-Мек.
– Соыза лымшира сеигэыргъаны сааит, илыдысныхэале-ит, дгэдыскылеит, аха хамтак лысымтазеит, сара сыда зегъы акака лзааргеит.

– Уи аума хэаас икабцаз? Акгъы камлеит, – ахэсит Мек-Мек, аахэыцын.

– Агэра га, Есма, агэыдыкыларагъы, агэыргъарагъы ха-мтоуп. Сыбтирц ахыбтаххаз азы сбыцэгэауам, аха еилы-скаарц стахуп, сыбтахума сара гэыкала?

– Гэыкала бзиа узбоит, сқыиа Мек-Мек, – Есма атак калцеит.

– Гэыкала бзиа иубо хамтас хэа азэгы ирғазом, уажэпштан уахымхэырц азыхэа. Сбымтин сара хамтаны.

– Сатоумқан, Мек-Мек, угэы нсырхазар, – лхэан, Есма лнапы акэыршаны иаагэыдылкылеит.

Урт аоныка иахыоз, амоан Мек-Мек, ашэак аацэырнан, ахэара иналагеит;

Уа уарида, раида раа,
Уа уарида, раида раа,
Сара, Мек-Мек, ашэа шэзысхэап,
Сара, Мек-Мек, ашэа шэзысхэап.

Амшира гэырғамшуп,
Амшира азгэататэуп.
Илашоу, игэырғыхэу ччацшыла,
Нас ашэала, кэашарала.

Ақбачақь – дқбачақьыр,
Ашэахэао – дшэахэар,
Акэашао – дкэашар,
Аинкэао – синикьар,

Амшира гэырғамшхоит,
Амшира азгэатахоит,
Хамтала акэзам ишгэырғатэу,
Гэырғаралоуп ишацшылатэу.

Есмей Мек-Меки аоны ианаи, Есма луадахь дцеит.

Мек-Мек тэаны ихэыцуан: «Акэатақэа среишшуп, аха анапқэеи ашьяпқэеи сымоуп. Мап, истахым сара ас анхара, ауаоы дуаоуп, сара сыцсаатэзар, цсаатэцас сыказарц стахыуп, – абас ишхэыцуаз Мек-Мек алахь еиқэшшышы инықэиан ицэсит. Икызарц атахын.

Енак Мек-Мек абна илалан ишцоз, аац-саацхэа ишуа,

шәарыцалакәак абна иаалкьейт. Руакы Мек-Мек инамца-сын, алаба ацәнагейт, иаргы нацхан, ахәыжә нканаршпит.

Даацәырцит ашәарыцаө, амшә шьны ацәа ихәда икәын. Даатгылан, Мек-Мек днахәацшит: – Хайт, кыз мыжда, кыз мрик ауп, аха сысасцәа истаауа ишьны ирымцасцап. Ашәарыцаө Мек-Мек днамцасны иаашьтихын, игарзган инадс-ихәалан, аоныка игейт, шьтәыс хәа. Ала мацуаркәа руакы Мек-Мек алаба асыпакны, хәмаргас икацаны ицон.

Ашәарыцаө аоны данней, Мек-Мек ыршәны асацара иныонаижьын, ашә наиркит.

Иаанацшы-аацшит. Мек-Мек цагылан, асацара тацәын, акгы онагылазамызт, инейны ашә инагәтасит, аха адәа-хәала иаркын. Иаахәыцит: «Алаба сымазам, ала иасыпакын иахькаршәу сейдру уи уажәы. Слабоуп шанас икоу зегы зышно, уиада сыцсгы сзейкәырхом, сыршьыргы калоит иахьа», – хәа.

Адәахы абыжкәа аагейт. Мек-Мек акылхара инкы-льцшыны, акәаскьахь инацшит. Абарцаө ашәарыцаө ипа-цакәа ыршо даацәырцын, игәарцхазаны дыччо, уа бзиала шәаабейт хәа сасцәакәак дырцылон.

Ацшәма асасцәа аоныка инейцхьсит, амшә шишьызгы дирбейт. Асасцәа идныхәалон, ажәейцшь уирчейт хәа.

Мек-Мек аахәыцит: «Абант иааиз ракәхап ацшәмапцә-ыс санылшьылак, цацахәыс сзауа, аах, сара рыцха» хәа алахь аайкәнацейт, нас абжы ныцакны, гәак ашәакгы аацәыр-нагейт:

Уа уарида, раида раа,
Уа уарида, раида раа,
Рыцхашьарада сыршьып саргы,
Уаха скалом сыцсы тангы,
Сзыны срымцарцап асасцәа,
Урт сырфап сара, сеймгәыцәаа.
Исейгәыргыо. бзиа сызбо,
Нас Манчей Есмей сырхаштып.
Исейгәыргыо бзиа сызбо.

Манчеи Есмси уаха сырбом.
Уаха сырбом, уаха сырбом.
Уа уарида, раида раа,
Уа уарида, раида раа.

Убаскан Мек-Мек ахьтакыз ашә аартны дааоналеит апшәмаңхәыс дагъуа: – Ааи, иубжъузеи укыж-кыжуа, аз-ыршы тартәааит иахьахәо, – лхәан, илкыз алабала даасуа ипканы, алаба нкаршәны, дьндәылпны дцеит.

Мек-Мек иадырит апшәамңхәыс икалыршәыз иара алаба шана шакәыз, игәыргъан иаашьтнацааит. Инсеины акылхара ианкылпш, апшәмаңхәыс илшъырц ахәызба кны арахь дшааиуаз абейт.

Мек-Мек алаба иоахейт, усгъы ахәейт: «Ашә аатусейт, сьзбо зегъы шанхойт!» Ашырхәа иаатит асацара ашә, Мек-Мек ашәа хәо, алаба ньпакшо, агәашә ингытны ицейт, зегъы шанханы ишахәацшуаз. Цхыбжъон Манча итетрад асы дансеи, Мек-Мек тәаны игәыроон.

– Иухъзеи, улахь зеиқәузеи? – Манча Мек-Мек дназцааит.

– Сахәом сьмацара анхара, сара сьсцаатәуп, исыт ацсатә реицш амцәыжәоақәа, ашьапқәа!..

Иааицәымыгъхейт Манча, аха даахәыцит: «Сара ауаа рәы анхара шыстаху еицш иаргъы акызқәа рәы анхара атахуп» – хәа.

– Угәы ртынч, ушьталан уцә, ишухәаз икасцоит, – ихәейт Манча.

Ауха Мек-Мек аныцәа, атетрадаә Манча аныхгала ирыцкәейт ауаабы ишьапқәа, урт ртыцан акыз ашьапқәеи амцәыжәоақәеи айтсейт.

Ианша, Манча итетрад асы дансеи, акыз цырны ицахьан, ианцоз игәыргъан ицәыуазаап, о-лагырзык катәан.

АЦГЭЫ ХЭЫЧЫ ИАХЫЗ

Алакә

Амра ацхарра асатан аласба хэчы ахыщөаз цхыз абон.
Уи ааигәа игылаз Ацгэы хэчы ахэы абз ала иахөон.

Аласба ахыщөаз иаакрымерымит, цхызла ацшөмацхэыс
илкыз акөац сьт иара инамцалыршөит.

Аласба «Ау!» – арган акөац ианнамцас, ааигәа игылаз Ац-
гэы хэчы ацыхәа насапшөан, иаахнапөсит, иаргыы аафыхсит.

– Ааи исзуузеи? – ахөан, иныоныцөааит Ацгэы хэчы,
ацыхәа иахөацшуа.

– Исхарам, – цхызк збан, санцацкыа, уцыхәа ссапшөсит.

Игәааит Ацгэы хэычы. – Аах уара амеси, ушьапы усапшөар
иауааз, сцыхәа анусапшөоз.

– Цис хэчы, усцырхагамхани ацөа сакусит, – ахөан, алас-
ба нахөны, ассифырсан, инықөиан ицөсит.

Ацгэы хэчы ацыхәа иахөацшуа ицөуон, нас, алахь
сиқөшьшыы, ахахынахаз мөакы ианыланы афынанахсит.
Ус амөафы иаацөырцит цстөы цыашьахөык, ахахөы си-
лыпцаауа, силархөны. Абла ццзақәа амра ашөахәа сицш
агөыргьара ашөахәа хыцхо, акыр-кырхәа иччо иаатгы-
лсит.

– Уара узустада? – Цис хэчы нацааит.

– Сара исыхьзуп Агөыргьара – ахөсит, ацстөы цыашьахөы.

– Уара мчы – лшарас иумоузеи?

– Сара соуп ари адуней афы изхылшуа агөыргьара. Сара
сыкамызтгы, ацсаатөқәагы ашөахөара иакөыцуан, ауаа-
гы ашөархөомызт, адуней зегы, гөыроо икалон. Иуахауа-
ма, Цис хэчы, абнафы шака ирацөаны иаахакөыршан ацса-
атө ашөа рхөо, ани ахапа зхөо акармацыс ауп. Урт агөыргь-
ара рзызно, ашөа дзырхөо сара сахьыкоу ауп.

– Аа... – ахөсит, Цис хэчы нкахьышуа.

Акыр-кырхәа иааччсит Агөыргьара:

Уара, Цис хэчы, иухьзеи улахь даара сиқөушөа збоитеи?

– Иссахьоу умбой, сцыхәа кьатагөаза, аласба иенажөсит.

– Аа... – акыр-кырхәа иагөарцханы иччсит Агөыргьара.

– Агэыргъара, узырчозеи? – Сара сахыгэыроо уеигэыргыома? – агэы иалсит Цис хэчы.

– Успэымгэаан, Цис хэчы, убри аласба мзышэа сакакэ-ымкэа утыхэа ахыаашэаз ччархэуп.

– Сынасыцдара уи ааигэа снанамгеи, – алахь сикэшышы инкахэыцит.

– Умгэыроан, уи уриашар калоит.

– Излауриашои? – ицъашыо ицааит Цис хэчы.

– Ишца умбой, утыхэа шыказ, икэацза, акацара сара исылшоит!

– Нас исзыкаца ишыказ, саргы сымгэыргъарызи уи ашытахь!

– Мац, – ахэсит Агэыргъара, ахы рцысуа, акыр-кырхэа иччо.

– Ыы... изакэ гэыргъароузеи, дасазэы уимыцхраауазар? Сара ус икоу бзиа дызбазом, – ахэан, Цис хэчы уи инапырцны, асынанахэит.

Агэыргъара акыр-кырхэа иччо снатуан:

– Уаангыл, уаангыл, сымыш, уаасзызыро, башаза усыцэгэааит.

– Избан, ус угэы изаанагои?

– Избанзар, сара Агэыргъара усаосны умцар са сыда азэгы дыкам цыушыоит. Уцала абри амоала, уаха ацара улымшо угэакыр, сара сахь ухынхэы, суцхрааусит, – ахэсит.

Агэыргъара, акыр-кырхэа иччо, инхыахэны ицеит.

«Уи сара акгы исмыхэсит», – ахэан, Цис хэчы амоа иныкэлеит. Азба иакын, кэарак инхыкэгылан, азы ажэуан. Ус акыгэхэа акы ахы иласит, иаргы шэан, иасуа абарц инхыацшит. Цис хэычы иахагылан алақэа ырцэгъан.

– Уара зуустада? – инацпааит Цис хэчы.

– Сара исыхъзуп Ацэгъа-мыцэгъа, – ахэсит.

– Аа... уара зегы рзы ацэгъа утахума, аа?.. – Ацэгъа-мыцэгъа Цис хэычы ахы акыгэхэа ситах иныкэсит.

Цис хэчы ахы ахыуа, Ацэгъа-мыцэгъа иацэшэаны, сышцацэцари хэа ихэыцуан.

Ацэгъа-мыцэгъа алақәа цырцыруа, атра иткъарашәа, апсабара инықәщит: «Сара истахуп ацлақәа зегъы фар, ахаскъынқәагъы мгылар, ашәтқәа мышәтырц, ацарақәа ашәа рымхәарц, уара Цис чиагъы уцсы ухысхырц»,

Ацэгъа-мыцэгъа ишалшоз еита Цис хәчы ианас, ишьтыу-уаа ицан ахахә инаахсит.

– Миаау...аа... сумшьын!.. – Ацэгъа уаха ишрыцханам-шьоз адырын, сихагъы ишәсит. Ацэгъа-цэгъоуп, уи зегъы танархар атахуп, саргъы сашьыр, иара агәы иахәоит.

Цис хәчы Ацэгъа иацәымцар иахьуаз анадыр, иууаза абахәакынтәи ицeit. Ишнсеиуаз, ихаразаны лбаа цъара, ахакъын иацәара инылаҳаит, аха игәгәаны адгъыл иахьанкъаз, икәакәан, ахьаа цэгъа шытахоит. Уажәшьта арахь Ацэгъа-мыцэгъа заиуамызт, аха иара ахьаа цэгъа Аман иахьы-шьтаз.

– Миаау, иқьбиоу азэгъы дыказами?.. Миаау... Шсәыш-храа, срыцхауп, сеикәшәрха. Сара бзиа избоит ацлақәа, ахаскъын иацәа, ашәтқәа, ацсаатә рашәахәабжь. Миаау, исыхәода? Сеикәзырхода?

Ус иаацәырцит акы, иуаауаза, ала тбаақәа лашара рыхзамкәа, ахахәы ақәцсаны. Ацгәы хәычы инахәацшын, инаосны афынанахсит, уаха ихьамцшзо.

– Уара узустада, – Цис хәчы сергьхәа абжьы тганы уи иназцааит.

– Сара исыхьзуп Зегъззеицшу, – ахәсит уи.

– Зегъззеицшу иуказшьбоузеи?

– Сара уцуазаргъы хьаас исымам, азэгъы сицхраауам, акгъы сеигәыргьом, ашәтқәагъы ацсаатә рашәахәабжьгъы бзиа избазом. Урт ыказаргъы-икамзаргъы сара зсыхәа зегъакоуп.

– Уца, уца успырцны, сгәакра убар стахым, уара, Зегъззеицшу, ахәсит Ацгәы хәчы.

Зегъззеицшыз ииасны ицeit.

Ихәыщуан Ацгәы хәычы ахьышьтаз. «Сдыхәа ахьысцәызыз гәырфа дузам, анасыпдаоа – узкәынхо адуней асы зегъы уцәымгзар, зегъы узеицшзар акәзаап. Насыц сьмоуп сара ус

сахыкам, – хэаагэы иаанагон иара, – Миаау, шэсыцхраа, срыцхауп... Шэсыцхраа... Миаау...»

– Иухы, Цис хэчы, умшэан хара хуцхрааусит, – рхэан, рыбақәа амра ашэахэсици алашара рхыцхо, рыхцэы цшз-ақәа силархэны, иаацэырцит ыцща.

Цис хэчы ажәа кәанда анаха, агэы цшаауа, ахы иоахан урт инарыхэацшит.

– Шэара шэызустцәада? – инарызпааит. Руақы аацышпэ-ырччан, Цис хэчы ашпамхы инықәтаны, ахьаа хысеусит хәа иалагеит.

– Сара исыхьзуп Зегьырыцхраауа, – ахэсит. – Умшэан, уажэыцкыа, ухьаа улхусит!..

Егьы абла тыцха неины Цис хэчы ахы ашышыра инала-геит.

– Сыхаара, Цис, сара Ақьиара сыхьзуп, умшэан, агәакра узыкәшәаз хара уалхаргоит, – ахэсит.

Цытрак ашытахь Цис хэчы гәыргьацәа, ахьаакәа зегьы алцын, амәа ианыланы ицон. Ацыхәа ахьсахцәаз усгьы иа-мамызт, имцсыкәа иахьсеқәхаз сигәыргьон. Цис хэчы иа-дырит Зегьырыцхраауси Ақьиареи зегьы ишреицгьыз.

Ус амәасы иаацэырцит Агәыргьара, иччо.

– Цис сымш, издыруада усыцәгәаазар, ари амәала уахь-дәықәспаз? Ма иузымдыруаз ахьсилукааз усигәыргьо?!

– Мап, суцәмгәаазсит, итабуп исзымдруаз ахьсилыскааз. Агәыргьара аачсит: – Уцыхәа сырбси, – ахэан, Цис ацыхәа кьатагәа ианахькыыс, ацыхәа быбышза иазхаит.

Цис гәыргьацәа ацыхәа инахэацшит. Абарт зегьы ахга-ны Цис хэчы аоны ианааи, аласба ыоуа, ихәмаруа ацырца-лыкь акырц иашьтан.

– Ааи, ура агаза! – Ацхьзцәгьа баны, зыызцәа рцыхәа иампасны ихьзцәо, ура суцәгәаауам, аха уаныцәо уаха уа-аигәа стәом, – ахэан, Ацгэы хэычы өсины, сихаракны абыр-кыыл инықәтәсит.

АЧКЭЫН-ШӘАХӘАФЫ

Алакә

Ачкэын шәахәафы ихзын уи, иара дхэыцлон, сдухар ауаа, ацлакәа, ашьхақәа, ацсаатә ицъаршьартә, иаргәырғ-
ьартә ашәахәара сцоит хәа. Убас данхэыцуаз инаивагылон
цстәы цъашьахэык, аблакәа лашо, ахахэы силархэны хара
ицшуа.

Әнак Ачкэын-шәахәафы итаххсит уи ацстәы ахыз силика-
арц, днадгылан дазцааит:

– Уара узустада? Истахуп хайбадырырц.

Уи ацстәы неихацгылеит Ачкэын-шәахәафы.

«Хайбадырып ухацкы сцит, ус иугәапхозар», – ахәсит.

– Сара Агәыгра сыхьзуп. Цсызхоу акгыы сапырхагам,
ицсуагы – шәыцсуам хәа снейны сгәыгран сырхалоит.
Уацәы ицсуа иахьа ацстазаарас дыканац дгәырғьозар ста-
хуп. Схата ссымпша стәаны сацхьака насыц дук сцылап хәа
сгәыцусит. Сгәыцусит, абри ацсабарас ацсаатәкәеи ацстә-
кәеи сибамфо, зегыы бзиа сибабо икалап хәа. Уара уааигәа
уажәы сзыкоу, Ачкэын-шәахәафы, угәыгра са соуп, сгәыцу-
сит ушәахәаф духап хәа.

– Хнатәап, хгәыцлап, – рхәан, инсидтәалсит, рыблакәа
кыдхало, игәыцуа ицшуан.

Ачкэын-шәахәафы дахьтәаз дхэыцуан: «Агәыгра ауаафы
игәы шьтнахусит, аха спәахәаф дуны сазыкацом, схы ацъа-
баа асырбап, ашәахәашьа сцалап» хәа. Доагылангыы ашә-
ахәара далагсит.

Уинахыс Агәыгра аагылан ицит, атыцасы даса цъа-
шьахэык аацәырцит, ахахэы силажәжәа, ахәда сихакаца,
ашьамхы анапқәа ныкәцаны, Ачкэын-шәахәафы инаидтәа-
лсит.

– Уара узустада? – Ачкэын шәахәафы уи дназцааит.

– Сара Аусура сыхьзуп, – ахәсит уи. – Уск салагар, ибзи-
аны икасцаанза сакәыцзом. Сара Аусура соуп, ашәахәаафы
дугәы дашәахәааоны дказцо. Аусура сыкамзаргыы азәгыы
акы изпомызт, аус рымур ауаагыы, ацсаатәгыы цсуан, амла

иаганы. Аусура сыкоуп, ацстазаарагы усурала сикэсырхоит, агэыргъарагы сыцуп. Ашэахэафгы дшэахэаф духоит сара саницу.

– Сара угэацхоит, Аусура, – ихэсит Ачкэын-шэахэафы, инсидтэалан, ашэахэара иалагесит. Дкарахон Ачкэын-шэахэафы аус шиуаз, ашэахэашья шицоз, аха ибзианы дзышэахэомызт.

Ус енак даацшызар, фызас имаз Аусура цахъан.

Ачкэын-шэахэафы даахэыцит: «Шака аца збазеи? Шака ашэа схэазеи? Аха псаатэкггы шэтыкггы сара уи ала исызмыргэыргэсит. Икасцарызсеи, сззцаарыда? Издыруада азэы акы сеихэар исыхэаша уи аус афы.»

Ачкэын-шэахэафы ас ахэыцра даналага, аблақэа гэына-мзарак рхыхэхэыла, анапқэа ашпамхы иқэцаны, акы ааины алахэ сикэшышыы инаидтэалесит, инкахэыцуа.

– Уара зуустада? – уи дназцааит Ачкэын-шэахэафы.

– Сара Абызада сыхъзуп. Икасцо зеггы ибзианы икасцар стахуп, аха исзымдыруафы азэы сиязцаарц стаххарггы, азэггы абри зуыкамцаз абри ахъузеилымкааз ауп хэа сеихэазом, сззцаауа зеггы сафсны ицоит, – ахэан, ахахэы хыдышышы, инкахэыцуа иаатэсит.

Ачкэын-шэахэафгы уара Абызада сусицшуп, акы сырцаша фыза дсымазам хэа илахэ сикэшышыы уи днаватэсит. Ус дыштэаз Ачкэын-шэахэафы хэыцрак ихасы иааит: «Салаган, ахэыцқэа сизганы, ашэа рзысхэап, издыруада азэы сашэа игэацхар?» Ачкэын-шэахэафы ари хэцны даныоагыла, Абызада наидцны ицеит.

Ачкэын-шэахэафы ахэқэа, ақытақэа дрылсуа, ахэыцқэа адэхэыцшафы ашэа шэзысхэоит хэа рызситуан. Хаизоит, хаизоит адэхэыцшафы, ашэа хазхэа хэа иақэшахатхон.

Ачкэын-шэахэафы дхынхэны аоны данааи, инсины инаидтэалесит цстэы цыашпахэык. Ахахэы цшза рхэны иақэцсаны, анапқэа ашпамхы иқэцаны ихэацшуан. Уи апстэы уажэы-уажэы иоагылан, инацшы-аацшуа, акы ацшаауашэа, ишьтацшуа, инси-ааиуан.

– Уара зуустада? – уи дназцааит Ачкэын-шэахэафы.

– Сара Ацшаара сыхъзуп. Исыцшааусит ауаа рыхәшәкәа, ашәа ҫыцкәа, ахәыцра ҫыцкәа. Цәаа баапсыкгыы сымоуп, спыцшаауа, исымцыхьашәоит агәырәа ашәакәа. Ауаа анеибашьуа – исыцшааусит изланибарцәаша, аха убас иаггысыцшааусит иҫахо ауаа, ма апстәы, ацсаатә реикәырхашьагы. Сара, Ацшаара, сызцым ихәыцуа уаа дыказам.

– Уара указшьа сгәацхоит, псызхоу зеггы цшаалароуп, рус ақәсиара амазарц азы, – ихәан, Ачкәын-шәахәааы адәхәыцшахь дцсит.

Адәхәыцшасы ачкәынцәа, азгабцәа ирацәаоны сизахьан, иччон, ихәмаруан. Ачкәын-шәахәааы даннеи иаатынчрахсит, изырәуан рыцсы заны, чытбжыы гомызт. Уи днареихырхәан, ашәахәара дналагеит.

Цытрак тынч изырәуан, ус зҫабк лыбжыы налыргеит: «Аоызцәа, изакәызеи дкыуцәыуопшәа ари ашәас иахзихәо?»

– Хей-хей... ашәахәашьа издырзом, ибжыы бзиоуп, аха... – ихәсит сазы.

– Ашәахәашьа уцар, хәитсизап. Уажәазы уахцырц, – рхәсит иччо...

Еизаз ачкәынцәеи азгабцәеи рышьтыбжь цәгыахсит, уца укәцны хәа сыртуан, иччон...

Ачкәын-шәахәааы илахь сикәшышыы аоны данааи, ицьыкәза цстәык ахцәы хәыцкәа цагаза, алақәа лашарак рхымкәа. ашьамхы анапкәа ыкәцаны, инкахәыцуа иштәаз ибеит.

– Уара узустада? – Ачкәын-шәахәааы уи дназцааит.

– Сара Ацахара сыхъзуп, сахьнеиуа, сибашьразар, зеггы тахоит, иацахоит. Ашәахәаа данацахоггы, иааигәа снейусит. Ацахара даара ихәамтоуп, сара гәырҫара сыцзам, убриазоуп срыцхәахәа, ссымпша сгәакуа сыздәыкәу. Знызынлаггы сцәуалоит, уи ашьтахьгыы шакантә сыкамзар стахузеи, аха сымпсуа адунеи сануп.

– Даара ихәамтоуп, Ацахара, уцстазаара, уааигәа аказарагы гәакроуп, – ихәан, Ачкәын-шәахәааы днеины днадтәалсит. Ачкәын-шәахәааы дхәыцуан, игәалашәон ашәа анихәоз азы шизситыз убжыы бзиоуп, аха ашәахәашьа уздырзом хәа.

«Ашәахәаразы аус злоу абжыы бзиа ауп, уи сымоуп, аха ашәа ахәашыа сцароуп, мап, зегыы акоуп, егъа цыбаа-ду збаргыы, ашәахәашыа спойт», – абас дхәыцуа Ачкәын-шәахәабы даныоагыла, Ацахара оагылан ицсит игәамцуа. Уи атыцаеы иаины инатәсит Агәыгра, анапкәа ашыамхы иныкәцаны, аблақәа кыдхало, хара ищшуа.

– Бзиала уаабсит, Агәыгра! – Ачкәын-шәахәабы уи дн-ихырхәсит.

– Бзиара убааит! – инсихацгылсит Агәыгра.

– Утәа, утәа, иабатаху агыларал!..

– Агәыгра, сеитаузааит, уи бзиоуп, избанзар адунеиае ауабы уск даналаго, дгәыцуа далагоит, мамзар иус изынагзаз-ом, уа сара схәарта дууп.

– Угәыгла, угәыгуанацы уааигәа сыкоуп, – ахәсит Агәы-гра. Ачкәын-шәахәабы днсны Агәыгра днадтәалсит, иар-гыы дгәыцуа.

Уи ашытахь цытрак аамта бжыысхьан, шыжыык, Ачкә-ын-шәахәабы ахәы дыохалан, ашәахәара дналагсит. Ацса-бара зегыы аазыроит... Оны-цыпхьаза ахәычкәа ицәаз сыхан, ашәахәара иазызыроырц ионы уахь ицон. Ацсаат-әкәагы ашәахәара иакәыпны, изыроуан. Акраамта ашәа ихәон Ачкәын-шәахәабы, адәхәыпш зегыы ахәычкәа сиза-ны идыртәит. Ацсаатәкәагы, ацстәкәагы, бзиа ибаны, уи ашәахәао иашәа иазызыроуан. Ашәт цшзақәа рыфобы хаа изырышытуан, хамтас хәа, уи Ачкәын-шәахәабы.

Ацша гәыргыо иагәыпанахәхәон уи ибжыы. Ачкәын ашәа хәаны, дгәыргыацәа, ахәычкәа иртаз ашәткәа игәыпачәхәа, аоныка дааит. Аоны уи ибсит цстәы цыашыахәык, ахахәы цшза силархәны, абла лашақәа гәыргыаратә шәахәала итыщыцыо, асырцагыаны, исылымшо икоузеи хәа ацсабара ишыкәпшуаз.

– Уара узустада? – уи дназцааит Ачкәын-шәахәабы.

– Сара исыхьзуп Аиааира. Сара сахьнеиуа агәыргыа-ра ыкоуп, сибашыуа срыниар, ииааиусит. Ашәахәао ионы саннеи, уи дшәахәао дууп. Адунеиаеы амчкәа зегыы реиха сыгәгәоуп. Аиааира сихау мчы ыказам. Адунеи игъежыуа-

ггы еилахэашон, Аиааира сыкамызтгы, – ахэсит уи, цагъа ицшуа.

– Сара уара укынза сааиаанза сгэакуан, бзиарак сзыкапомызт, уара укны санааи, ицьашьахэыз бжыла спэахэсит.

– Итабуп, Аиааира, уара уахьыкоу ари адунеиае, – ихэан, Ачкэын-шэахэабы уи днесихрхэан днаватэсит, сицынхарц.

АНСАУ

Алакә

I

Икәыңшыз таацәарак акны диит ачкәын. Уахык, ахәычы дандырцәа, иазхәыцит хъзыс ирташаз.

Ан илхәсит: – Дсыхшеит аца, измоу ауафы ипсы, сыпсы гәыргәоит, схәычы ипсы бзиа избоит. Иләуеит ажәа Апсы.

Аб ихәсит: – Ауаа есымша иртахуп анцәа икәиара.

Иөит ажәа Анцәа.

Ахәычы данкбаас, ирхәсит иа изы ажәа ироит Ауафы.

Ирыкәшәеит анбанкәа ани аби хажәак – Апсы, Анцәа, Ауафы ркынтә иит рца ихъз Ансау.

Шьыжымтанк Ансау дныкәеит адәакны ашәткәа җихын аоныка инеигеит. Иан ашәттра изталыргылт, арт уара ра-пхьаза иеухыз ушәткәа роуп лхәан лхәычы идылцеит урт рсахьа атыхра. Ансау уи аены насып иман, – итихит асахьа.

Ансау итихыз асахьа цпзахеит – деигәыргәеит дкбаасит, инапкәа синикәеит, иан илеихәеит итины ацха сзаахә – хәа.

Ансау иан асахьа лтиит иаалхәеит асаранць цха.

Ансау иан уи лымихын иани иаби иреихәеит агьама си-цахба хәа.

Иаб ихәычы иеихәеит ари рацхьатәи укәеиара иалцшәо-уп хәа.

Ан лшәыра иаатылхит илтиз анатиурморт иакәтылхыз. Икналхаит.

– «Аа... шака сгәыргәозеи снатиурморт итысхыз ахьмыз-ыз» – ихәсит Ансау.

II

Ансау апхьарца архәашьа ипсеит.

Цхны мшык азы апхьарца аирхәон апенцьыр аартны.

Адәкьанкәа рҗы иказ ашәыркәа зегьы ныцабеит, зегь рыхкы Ансау истол иаакәгылеит – Ашана, – ихәеит урт дрыхәапшуа. Ашәыр анифа, днатәаны анотақәа иөит ианы-кәипа ақьаад ианыпны ипсеит.

Урт ацсы харам игеит, – ихәсит.

Ансау даахэыцын, даа ашәак иөит – анотакәа еикәхейт.

Ирыцаиөит ажәакәа абас:

Ицсыз ицсабара ицәызит, ицшааусейт аха ибөм, ицсы иатәхаз аеыц цәгыарак алымшарц исхәөит: «уца исцәумган, истәу адоуха».

III

Ансау иани иаби бзиа еибабон. Иеиликаауан аөыцагы бзиа дшырбоз, аха ицәгәауан иахәтамыз акы аныкаитөз.

Ансау ибон ауаа зырхәуаз, ирымпыцасуаз амал ду шдырхауаз, қиарак шрыламыз, зегы азеицшра, рыцсы арғаруан, ишуааз рхарштүа, рқиара арзуан. Иеиликааит Ауаөы дирцаз дгәацарцаз ацсы ахығару, иахыбеиоу. Ихәсит уи амал иацзароуп, Ауаөы идоухамч иалшо абаразы.

Ауаа ирказшыөуп ацсытә еибафара гәгәа, аха анцәа, дрыцзар рхы дирбоит. Ицәгыөуп ауаөы кәыш ихы анидыруа, уи ацәгы дацырнаөит.

Ансау иөит уи даназхәыц абас: суаөуп, бзиа узбо соуп, Ауаөы указароуп.

Ҳакоуп, хаицыкоуп, хаицырцусейт, иахцөызусейт хануааз иахтәыз хцәеижь. Хзацымло иныцаөөит.

Уқиара сахәөит Амөасөы.

IV

Хәылцазык Ансау итихит Акәа амшын асыкә, амра анзала аштыах ашәахәакәа кацшыын акнытә, икацшыын ажәөан, икацшыын амшын.

Асқбалаөы игылаз ағбақәа ирдәылцхөз алашара аиацө реицш иакын. Ансау асахыа тихит анотакәа рыла, нас урт ароиальәс иаирхәөн.

Атынчра еилоугейт уа амшын цсы зхоу ацсыруаа, уацәы хайбашыөейт», – рхәан, иөейт. Ицъеишьөейт Ансау, ацсыруаа драбашыртә абцбар имамымзт. Дхәышуан. Ус, игәалашөейт итихыз амшын асахыа, уи хамтас хәа иритар цәгыак шызырымуаз.

Ашыбыжь Ансау анышы хэыч нхицан амшын дынхылт, даныцшы, амшын аца ибеит ацсыруаа. Урт Ансау иламцэажэ-акэа иныцабсит, Иара амшын асыкэахь дхынхэит.

V

Ансау итаацэа ихылацшуан, абзиа илараазон.

Дара ахык анааизынхоз, ауада ионалон имазаз, итынчыз хэыцшыак.

Уи иахэон:

«Шэахыкоу аaira бзиа избоит. Акьяацэа шэыгэра згоит.

Икоуп ауаа шэкэыла ирзымцо, диусит ауафы азэгы дшымхэыуа ихэыцуа».

Абас икоу аонатафы изхауан Ансау.

Иара бзиа ибеит ицы иахэытхэытуаз, аха ибомызт.

Ансау дцааит: «Уазустада уара исацэажэо»?

Сара уааигэа сааит, ацааимбар цы соуп, – ахэсит.

«Уеилыскааит, Ацсыцкба», – наиацикт Ансау.

Зны Ансау амшын ахь азсашы ицарц дылбааит.

Ацсыцкба уи дихацыруа дихьчон, аха – иара уи дибомызт азсашы ицон.

Ансау амра иеаиршэырц даныцэиал акэарафы, ацсыцкба дихэытхэытуа сихэсит:

«Сара сыцсы иалшоит уеикэырхара, уеиара, акьяара анасыц утара, сухылацшуеит еснагь».

Ансау уи дцыашыо дцаааит:

– Укьяара бзиа избо дуцэымгума?

– Мап. Сара ахэыцкэа реицш адукэагы адоуха атакар мца рысталоит. Сара истэуп ииасуа акэыцшра.

Сара уахыцшлакгы субазом. Ауафы даниуа анасыци акьяарей ицышоит, аха апстазаарафы цюукы ирызныкэгом, иоашоит, иранасыжьюеит.

Укэышыз, Ансау – ихэан днeixыцрааит.

Ансау иахаз даараза дархэыцит, иагцьеишыеит.

АШЬХЫЦ ААИ

(Алакә)

Акәац ааткәацын – инагәылцит – ашьхыц Ааи.

Апсуа хаца инапы инаниртәалан, – ихәсит, – «Адунсиае апсуа шьха сицшу жәларык ирымам, сакала ицшзоуп», – хәа.

Апсуа хаца ашьхымзақәа рацәаны иргылт.

Аамта цeit акыр, ашьхыц Ааи атаацәа ду аиуит, – Ашьхыц Ааи иахшаз ашьхыц ашьхымзатрақәа карцит.

Адәкәа шәтыла итәын, икан ацлақәагы анышәтуаз, ашьхыц ирыкәшәоз амати ашәт агәыцә иалрыцәцәон, ашәт бзиа ирбон.

Ҝнак ашьхыц Ааи иабсит, – ашьхыц ран агәыргын наханаргылт, ацкы шкәакәа цшза ашәнацит, – ашьхыц иранәхәсит, – шәакәыц аусура, ацха акацара, – хкәашалап.

– Иалагсит ашьхыц акәашара жж... жж... жж... хәа ашәахәара.

Ашьхыц Ааи ахәа тыхны агәыргын зхагылаз ашьха ран ибыбшза иахтәаз ишпыусит хәа ашьхыц аусура иакәнахит, – игәаан ианжәыла, адрухәа ашьха зегы рахәа тырхит, уртгы ацха кацара иахыкәылхыз амш ахыыргоз ргәамцхит. Иалагсит хәатыхла айбашыра. Ар ашьха рацхәа игылеит Ашьхыц Ааи – Ашьхыц Ааи Ҝнатит:

«Аказара аусура иашеит». Хайбашыусит ахәсит уиазы.

Агәыргын зхагылаз ашьха ран ибыбышза ацкы шкәакәа ашәцаны иахтәаз иадырит ишыцәгыроу «Ашьхыц Ааи сашыусит, ацәгы кәсцит», – ахәан, Ҝнатит, аха иацхраауа азәгы дкамлсит зегь рахәа тыхны еибашыра игылт ашьхыцқәа.

Акы, Ҝба, хца, хайбашыусит, ахәа иоахсит Ашьхыц Ааи, адрухәа рахәа иоахсит ашьхыц иакәшан игылаз.

Апсуа хаца ибеит усура зтахым ашьха ран аеырцшзан иахтәаз ишәаны ишыкыцькыцьуаз.

– Икалазеи, Ашьхыц Ааи, – дцааит апсуа хаца, уи ишьхыц Ааи бзиа ибон.

Ҳаҳәом уаҳа ашьха ран зегъы аусура иакәнахусит – иҳам-
шьыр калом, мамзар аусура ҳакәбътыр, ашьхақәа зегъы ҳта-
хоит рхәсит.

Ашьхыцқәа раҳәакәа синыркьон, ицырцыруан.

Ацсуа хаца днесин днадгылт ашьха ран, ихәсит ибжбы
рдуны:

– Шәаҳәакәа рытра иташәца, сара амузыка шәзыртын-
чуа шәзасырхәсит, шәыонқәа рахь шәхынхәырц Ацсуа хаца
сиха хцәаха дук ныкнеиҳан асра далагеит, ашьха ран цырни
ибға инықәтәсит.

Ашьхыц Ааи уи аиха абжбы иартынчит, – иакәбъцит
егьырт ашьхақәагъы агәаг акра, ашьхымза рытра итәлеит.

Ацсуа хаца Ашьхыц Ааии иахшаз ашьхыцқәси иртынчит.
Ашьха ирылган хара абнахь иганы ахала иоуижьбит ашьха
ран – уи уаҳа ирымбазеит.

Ашьхыц Ааи ашьхымзакны ашьхыц аршәсит, ашьхыцқәа
зегъы аусура иалагеит, икарцон ацха жж... жж... жж... ҳәа
ашәа рхәон, аус аныруаз игәырғон.

Ацсуа хаца Ашьхыц Ааи икәбъшуп ҳәа азиҳәсит, ашьхы-
мза цшза азиргылт.

АНАШАНАТӘ ЛАКӘ

(Алакә)

Хьымца дкәыпшын, Амра бзиа дибейт. Амра лани лаби иархәсит махәыс дшыртахым. Хьымца бзиа иибоз Амра дылцылан длацәажәрц итахын, аха урт зейцыломьзт. Амра лан ашта бтыцыр калом хәа лалхәахьан.

Хьымца избейт анашана ихы иаирхәарц.

Уи аены Амра аштәс дней-ааиуан. Хьымца иеааиршәшәан, дарбагъхан, лацхәа дынкаприт. Амра арбагъ ааштылхын, иналгәцалыхәхәсит. Амра лан уи анылба, илхәсит, – иааган аоныка ахы хахцәап.

Хьымца идырит, – арбагъ ахы хырцәар иара дшылшыуаз. Ахшәтхәа анашана кайцейт, дыцшыцны лнапы днаншәа-лейт.

Ацшыц аацәажәан ус ахәсит, – сахьцоу бсыцаала. Рөы-цагы еицны ашта интыцит.

Хьымца ета иеипсахит дгәырхан дшырцыруа дынкашәсит, Амрагы ашана лаахсит драхәыц шкәакәан агәыр аца днацнадейт.

Агәыр цон ицырны арахәыц аманы.

Амоан цъара азы ианахыпраауаз арахәыц баазсит.

Хьымца ицәеишьейт уи аниба, икайцейт анашана ситах. Хьымцей Амрей ихышьыцбақәаны иныцпрааит.

Ихалейт ихараны, ажәоан ецәа агәахы, ацстхәакәа ирылпраауа ицон Хьымца ионахы, урт аоны ианней, анашана нцәсит, иуаахсит Амрей Хьымцей, аоны иныналт, уака еибырхәсит еицынхаларц, уаха азәгы дырцырхагамхейт – Анашана иранахәсит имажәуа, бзиа еибабоу амч рынадейт.

АЦӘАЖӘАРА АТААЦӘАРАҘЫ

(Алакә)

Уажәы халацәажәап атаацәа нымеицәажәоу, досу есымша акы даназызыроуа, ма акы данахәацшуа. Уи сицәоу аицахара ацәажәара асиаразы иузыцшаазом. Есымша акы иазызыроуа дрылцзом, икәгылан ибзиан асацыц агны иарцшны ацәажәао – дырзаазом. Ухы уцароуп, узырсиои, иуаабауеи, иумаабуси силукаалароуп. Атаацәа егъа силахазаргы иааилатәаны ашәа рхәозар, урт беиоуп бызшәала, арифмеи аритмеи дырсиоит. Агәыргъара, анасыц рыцсы ицнашәоит. Избан?

Аказара ацуп ибзиан ашәахәара. Иарбан ауаа рсицәажәара иарсиоу?

Ауаа ибзиан рбызшәала рсицәажәара, – казароуп. Уи шьтралагы ицар аует. Ауаа руабышьа асымтра ацымзароуп.

Есымша азырора мацара уалагар, акы, ицәгыоу уакәшәазом, унхоит, – узыроуа, **ажәа иазказоу дтахазом**, избанзар аказара асацыц дакәшәоит. Асацыц ацәажәаракны иумаазар анамуа ыкоуп.

Икоуп ахцара ауабы ицараҕы, аамта асыцсахшьакәа ирыцу, – уамыреахароуп, силукаалароуп, иухәалароуп, уцәажәалароуп, игәауталароуп, ахцара ауабы ицара, – «**еиароуп**».

Ауабы дзызхәыцуа акны иказам узлацәажәар камло. Икоуп ауаа узлацәажәо ишацылдо, урт аахоит хәыцратә мчыла иурсиоу.

Икәгылоит азцаара иртаху уи ахәыцшьа, иртахыму.

Иртахызар – кәсиароуп. Абызшәа зырсио иоуп, – ахәыцраҕ иртахыу зырсиоу!

АУАФЫ ДАНХЭАХО МА АУАФЫ АЦСАБАРА АНИЦЭЫЗУА

Ажэабжь

Ауафы данхэахо мап рцэикусит зегьы, – ихада.

Иан дзыхшаз, мап лцэикусит, иаб дзыхшаз, мап ицэикусит, иахэшьа дитахым мап лицэикусит, иашьа баша хацоуп, дгэакьам иара изы, мап ицэикусит

Ус икоу адуней акны анаиааира далагоит, ихы ада зегь мап рыцэкуа, хэыцшьала иуаора ашьакэгьлашьала дхэоуп, имазам даанызкыло, дзырхэьшуа, дзымцахырхэо – ицшьоу.

Аауафы хэа хэыцратэ шыакэгьлашьоуп – егьырт ажэларкэа, егьырт амилаткэа, егьырт ауаа, дахьнеилак ибоит ауаа ирзааигэоу мап шырцэьрымкуа. Излымшо ишицхраауа, абшьтракэа реимадара змоу шыкоу.

Таацэала иагьны апсы еимадара зцэафоу, анрей абрей ахатыр ахьамоу, аха иара знык ихэахаз зегь мап рцэызкыз иибо, силикаауа, даркэышзом, ауаа дрылоуп. Дхэоуп – уаха акагьы.

Хара халацэажэоит ауафы данхэахо – зегь мап анырцэикуа – ихада.

Уажэы халацэажэап, ауафы ақалакь дукэа рсы инхо, ацивилизация иарсеюу, аонкэа рыонатэара иахкьаны, икоуп зегьы зцэызуа, апсабарей иарей реигэныоурасы.

Ишцалагой апсабарей ауафий реимадара акны **ацэызра** ахшыоасы ашьакэгьлашьа.

Ауафы иуада дааоналоит, ацарда днахан инаркны апсабара дыкэымцшуа, ма ажэфан дацамцшуа, икомпиутер дадтэалоит, ателевизор дахэацшусит, ма ихэыцшьала игэацхо шэкэык дацхэоит ауаа рхэыцшьакэа, аспохакэа, ацивилизациякэа, ажэларкэа рказшьакэа тицааусит, дуаф хэыцшоп, дцарауафоп, – аха апсабарей иарей реимадарасы зегьы ицэызхэсит, хахэацшып уи шыкоу абас ауп хэа. Ус икоу ауафы, уиазцаар, – иахей ма ецухей иахэа аиацэ анбеилацхоз, еилацэоуцэоууа хэа ицэеишьоит, иухэсит, аиацэ дышрыцямцшуа. Уи ауафы акыхэа ицэызит апсабара ацэырцрак, –

дахэацшзом, дакэыцхьейт. Уакэыцзар ахэацшра, иумбозар ухэыцраёсы ахшыоаёсы иацэызуейт, убас ауаоы ицэызуейт амза ахэацшрагы.

Ацсабараё акгы уахэамцшуа, игэnumкыло уалагар иуцэызыр аусейт ацсабара абаракны: агэынкылапьяёсы, абзиабапьяёсы ашэа узазхэазом, узейгэыргэазом. Иуцэызуейт ахэыцраёсы, уи кэёиаразам, иатэуп – ацэызра.

Ацсабара азхэацшра зцэаоаё изцэызыз уи ауаоы унаидыглан абасейици икоу амц иоухэар, хэхэацшып уи – амц иаанарпшуа. Икалаз удыруоу хбахчаёсы ацсаатэ зеггы ныкэынцэазшэа цыск ыкамкэа итацэит хэа. Уи цьейшьязом ацсабара зцэызхэоу ауаоы, иуейхэоит атакс: Санымоасуа абахча сазхэацшзом, ацсаатэ рышьтыбжь сахэазом, – сазызырэзом, урт ыкоу икаму, са сзы акгы ацанакзом.

Уиала ишьякэургылоит ишицэызхэоу ацсабараё зыцсы тоу ргэатар, рышьтыбжь.

Ус икоу имоуп ихшыоаёсы ааха. Ацсабарей иарей реимадараёсы **ацэызра** ала ишьякэгылоит, – дагоит ауаоы ипсихика агаррахь.

Ианицэызуа ацсабарей ауаои реимадара, икэышпразам, ицарроуп.

Хэхэацшрузар ауаоы данхэоу иара иитэу зеггы мап рыцэкны иапырцаз, уара иутэу, сазы иитэу иреиазом, ддуохатэ уаоны дшьякэгылазом, уи сейгу акгы ауаоы ицигалазом, хэыцшыала ихэахаз ихы ада азэггы дитаххазом.

Ауаоы дхэахоит хэыцшыала, силкаара лакэырал, ипсы ахынзатоу дахьнейлакгы дышхэоу даанхоит.

Ацсабараё аимадара имамкэа хэыцшыала ацэызра шьякэзыргыло ауаоы наза дузаазом, ахэыцы дацэухьчар калоит.

Ацивилизация ус икоу ауаа гэанатоит, иалацэажэоит. Ишьякэдыргылоит Ауаоы хэа адоухэсы хэыцшыала сицахоу азэ иакэны. Ихэахаз акгы изыреиазом, ацшзарагы дацэызуейт.

Ақалакь дукэа реы ацсабара зцэызуагы изыреиазом, сейгу, ибзиоу, Ауаоы ицэымзроуп ацсабара, аимадара дуао-

натәусит, дархәыщусит, инарбоит, инатоит, амхра илшоза-роуп, ицәымзлароуп айгәныѳора.

Уи азы идырлатәуп ауаѳы дызлауаѳу, ашыақәкьара сиґу акгы шунамто. Шәхәамхалан, ауаа, шәхада зегь мап рыщәкны.

Ишәцәымзлан, ауаа, ацсабара. Хәыщрала дтамхароуп ахәыщѳы.

Ауаѳы ахәа деицшзам Ацсабарей ауаѳи ресимадара акны **ацәызра** шыақәзыргыло цсихикатә шыақәгылашыала, азәгы игәакьоу, мап рцәикзом, ицәаѳазам, имоуп ацсеимадара, дхәазам уаѳратә хәыщшыала, урт еицшым, еицымло, уаѳратә хәыщшыоуп. Излеицшым усоуп, ацәызра ацсабара агәынкылашыаґы ишыақәзыргыло ицсихикаґа аказаара танархоит.

Ауаѳ хәа зхада зегь мап рцәызкуа ацивилизация ахыґеио ажәларқәа рыґеиараґы имачзар ус икоу ауаа ажәлар ааха розом, ираѳслоит, ирацәаѳызар усейцш икоу ауаа, иарсеиоит уи аилаѳынтра, айґымкаара, айзымхәыщра, айзымзырѳора.

Жәларык адунеиаґа икалазом ауаѳы иуаѳышыґей ақьиарей шыақәзыргыло.

Ахәыщшыатә қәцарагы ыкоуп ацстазаараґы. Есымша ацивилизация ибзиоу ахь арбырра атахыуп. Зегьы ирымбо, ирзымдыруа аилкаара, инымцәазо ашана еицшу аґиара, ахәыщра амѳа уи сиқәырхагоуп.

Икоуп ахәыщшыа ибзиоу, икоуп ицәґьоу.

Ауаѳы ицәымзлароуп аилкаараґы ацәґґей абзиси. Ицәґьоу ахәыщшыатә **цәызра** азеибафара ушьтнахыр – икалоит, икоу закәу ахә зшыѳо дасацъоуки. Урт еиґу аґы ацивилизация шыақәдыргылоит.

Итахазом ауаа хәыщшыала.

Азәы ицәызусит, еґы ицшааусит. Ибзиоу ахәыщшыа зыцшаауа ицыло деихахаѳуп, иаиццоит.

АШӘТ Ажәабжь

Ажәәан ииацәан, ацарақәа ашәа рхәон. Адәхәыцш иацәа шәтыла иқәцан.

Адәыкрын шәты ахала игылан, адунси иқәцшуан, иагә-ацхон.

Ахра ибсит, адәыкрын днадгылан иааҫихит, икалеит ашана – ашәт цсит, – рхәсит ациаақәа.

Амра нарыхәацшит, икалаз абсит, иахәсит ауабы ацста-заара дахуп, ҳаизағъзом. Адәыкрын атыцаҫ икашәсит зегы рхақ, ацсра зцәымгу амч. Икалеит ашана, – адәхәыцш агәта азыхь адгьыл иньцыссит. Иахәсит азы канзозом, ицсзом ишәыжәла шәанзышо.

Ахра ихәсит сара ацсабара сахуп, адәыкрын наган азы итыҫсаз изааиршәлеит.

Амшқәа цон, Ахра дааин азы ихыршәлаз адәыкрын дахә-ацшуан.

Иканацсит азы ашана, – амч иалшеит ашәта адац хәы-цқәа ылнаҫит.

Ахра дгәыргәсит ацсра саиааит, азы сыцхрааит ихәсит.

Ижыга хәычы ала анышә ижын, ашәт ситсеихаит. Ацста-заара сиқәнархоит адгьыл рхәсит ациаа.

Ахра ситеихаз адәыкрын азыхь нацеитәсит.

Амра нықәпхсит, адәыкрын ианатсит амч, – ацхарра.

– Амчқәа сиқәырхагоуп ауабы данқьиоу, – ихәсит Ахра.

АПХЭЫЗБА ЦХЫЗЛА ХАЦА ДЫШЦАЗ

Ажэабжь

Апхэызба Хьыбла апхыз лбон. Лыбзцэа лыцны, ауаа рацэа дрылсны дцон, ирацэабын дызлысуаз арпарцэа, асар. Арпарцэа акэымжэи акабси ршэын, зегьы абзиабара амцсицш ирныцшуан, игэыккэан, икьынцыцкэан.

Апхэызба цхызла ицбалшьон, илныруан шака ицшз аз урт апсуа чкэынцэа. Дахьрыхэацшуаз зегьы лара илгэапхон.

Апхыз лбон апхэызба: апсыуа чкэынак, акэымжэи акабси зшэыз даалыхьзеит, игэы зегьы бзиабарала сисуан, хэлыбзиа, апхэызба, са быстэхоит ихэсит, длеихырхэсит, нас дааиасын лзамоа днагэзит.

Апхэызба цхызла дылгэацхэит апсуа чкэын, иалхэсит суццоит хаца хэа.

Икалэит ашана: рацхьака иаацэырцит жэабык азгэбцэа кэыцшкэа. Урт онагылан ахан хьыцэцара. Инаган инькэдыргылеит ателефон арцыси апхэызбеси уиала ирыдныхэаларц. Уи ателефон хамтас дара ирыртеит.

Иалагэит ател асра зегьы азгэб лан, лаб, лашья, телла хаца дахьцаз лыдырныхэалон.

Лара дгэыргэон ус даафыхэит, апхэызба бзиа илбоз апсуа чкэын апхызаф даанхэит, дахьылгэызыз цхаза лзамоа иааныруан. Илтахын уи ашана каларц. Лабэаба икалэит ашана дшазыцшзамыз, лацхья икэгылаз астолаф лтелефон абжьи аагэит бзиа илбоз ачкэын кьынцыц илеихэсит:

– Шьыжьбзиа, Хьыбла, бзиа бызбоит, хаца бсыцца хэа.
Хьыбла дгэыргэан дычхэит, сакэшахатуп хэа иалхэсит.

АМЦ УМХЭАЛАН

Ажэабжь

Иудыруама ашана амц ухэар ишыкалоу. Аонашэ алымха айусит, аха уи убазом, уи иадырусит амц шухэаз. Угэыргъан уччар, – уан лыцсы алымхақеа кьацэхойт, аха уи уара иубазом.

Амц ахаан иумхэозар уоыза згаб бзиа, бзиа улбойт, аха уигъ уара иубазом – уигъ шаноуп – акгы ахьумбо икало, аха зегъ реырыцсахусит.

Амц умхэалан, ахэычы, уандухалакгы ускан уакэшэойт ашана, ситах адунеиае иужьаз дкалазом, – издыруада уи ашэткэа ирдырусит, амра иадырусит, уоызцэа ирдырусит, укалоит ауао иаша уакэны, уи бзиоуп.

Амц зхэо есымна алагырз сицш ақеа ихьыкэкэойт, дыцшзазам, илақеа қыазам.

Амц зымхэо ахэычы, ма ауаоы наза, – илакта лашоуп.

Амра сицш ицханы илашойт, уигъ уара иубазом, имазоуп.

Ақьиара закэу удыруоу уара, – уи амаза аблақеа лашоуп, амц умхэозароуп. Уаб бзиа узбойт хэа аниоухэо ақьиара аеазойт уаб ицсакны, уаб ицсы инапы надикылоит – уара урт убазом, имазоуп, аха иқьиароуп.

Шака ирацэоузеи амазақеа, ирацэоуп иузымцхьазартэ. Бзиа бызбойт хэа уан ианлоухэо – амра гэыргъан иччойт, аха уи уара иубазом, имазоуп. Ацэгъа коуцар – имазахазом, иаргамахойт, зегъы иреицэоуп ацэгъа, уи маза ацазам, иааугэыдхалоит.

АЛАКӘ ЕИМАА

(Алакә)

Манча җыц пхәыс дигеит. Иалса лыхъзын ицхәыс.

Җнак ақытаҗ иахъынхоз акынтә ақалакь ахь еицтеит.

Ақалакь акны Иалса лхаца иалхәеит, – уааи абыржә хашқәыщқәоу хпатрет еицтаххып.

Манча ихәеит шәышықәса анысхыцлак спатрет ашана изеицшхом.

Иалсеи Манчеи апатрет тырхит апальма иацагыланы, рышьтахька алымқәа рсаса сиххәа азы рыткьон

Ацсабараҗ силагьҗежьрак калейт, алымқәа игылаз рышьтыбжь сиқәырго, акәраан җыжуа ирхалейт, ааигәа ишьтаз амшын ахықәаҗ ацныш силапыруаз рахьтә цнышк абжьы игәытшьяагаха иарго иалагейт.

Иалса илныруан ацсабараҗ ацсаатә акы шдыреиаз, урт ирдыруан арт абыца ирлахъынцахоз. Иалса лцәа дынтзыз-ааит – Манча акгы ицәа иаламшәеит.

Апатреттыхоы рпатрет тихит.

Аамта анца ақытаҗ Иалсеи Манчеи ақбаад иагәылацаны апатретқәа рзааит аоны.

Апатрет дахәацшит Манча, даалафит схыпчачар шыцшз-оу асахъа сымоуп, итыхлатәуп хаамта ыканац, ханажәлак ашанеицш хнахәацшлап ихәеит. Иалса ицьалшьейт акы, ари закәи хәа дцааит ара зсахъа тыцыз схацей сарей хабжьара.

Манча дгәааит ицхәыс акы лбазшәа дахьцәажәаз, лнашы днасын илкыз апатрет налымпыцшәеит. Иалса иаашьтылхит. Манча дналаосны дцейт.

Иалса илбейт алакә симаа асахъа штыцыз, измаанозей, ицьалшьейт.

Ускан ахауа лахәытхәытит, иланахәеит алакә симаа лхаци ларей рлахъынца шцоу, уи закә лахъынцоу шмазоу, уи аймаа аоныцка итоуп.

– Сара ибасхәоит алакә симаа иахәо, – ахәеит ацша, аха макъана иаргамахар калом.

Ицейт аамта. Иалса илцәахит апатрет. Иааит аацынра, ацсабара шәтит. Манча игәы рахатны амхы леицейт.

Иалса ситах дақөшөсит ашана – ацш ыцьхөхө ианхала, игәалтөит алакө симаа асахъя, уи убыскак идуун, мышкы иурапөаша ацш ықөиааит.

Ихөытхөытит ситах ацша, ситах ибасхөар калазом ауаөы илахьынца анцөа ианишо дзыкөшөо мазарц азишеит, аха иббоу, базхөыцла.

Манча акгы иалымхөазсит, уи дтынчын, уажөы Иалса дгылан ацштра далацшуан лгөы тынчмызт, Алакө симаа хаз амхы драпөсит, ацькөреи итиааз цсылахсит. Итаргалөит Иалсеи Манчеи, ацш тагалан иныцаба ицеит алакө симаа уаха адгыблафы асахъя аанымхөит уи ашьтахь икалеит айбашьра. Манча айбашьра дөсит, хабарда дызит.

Иалса лхала аоны дааххалөит, аруаа лцькөреи аца итганы иргеит.

Ацша иахөсит блахьынца алакө симаа иахөсит икалоз.

Амаалыкьцөа еилацрит. Иалса илархөсит алакө симаа ахауаф ишаанхо, знык Иалса ианылба нахыс ишмызуа. Иалса дхөыцуан уи амаза сразкоуп, шьта бзиарас сзыкөшөозеи, сакөшөсит ацөгьа. Иалса алакө симаа ахауа акынтөи ашөа лзахөон. Икоуп ауаа, быкоуп баргы Иалса, бынасыц ауаа роуп, бзиа бырбар, ситах ибоусит ашана, даөа гөыргьарак.

Иалса ицьалшьсөит алакө симаа ахьмызыз.

– Сара аказаара амаза сашөит, – ахөсит алакө симаа, – блахьынца сара сатөуп. Ишөахөон абас. Икоуп ацөымгьра, аха икоуп абзиабара. Иаатынчрахөит. Иалса илдыруан, аус шылуа, амла дшамгоз, аха азөгьы уажөшьта бзиа дызбом, – лхөсит.

Алакө симаа ашөа ацьрхөо иалагөит амаалыкьцөа.

Ауаа рыбзиабара итамбазоу мшынуп рхөон.

Алакө симаа ашөахөара иакөыцит, амаалыкьцөагь аа-ицхьыттеит. Иаатынчрахөит знык, нас алакө симаа Иалса иналацөажөсит, – сара заа избоит икалаша ацсаатө рөыжуа быпатрөтаф ссахъя тьсхит, нас ссахъя ббеит амхакны, сара зкьы шыкөса зхьцуа цөуп, сыцсы иалшоит ашанакөа рыла ауаөы иблаф ацөырцра, шьта сыббазом ахауаф скалоит ахөсит ацсы. Илакө симааз.

АШӘТ ЧКӘЫН ИНЦӘА ЛАЦШЫ

(Алакә)

Амра дылдыруан ашәт чкәын захъыз, анцәатә лацшы змаз, аха урт сицымлацызт.

Ашәт чкәын илақәа шанан – ирылшон анасыц ашара, аха урт тышәшәон, италон.

Ашәт чкәын илақәа тышәшәон, иҕычуа, иламысдоу дабар, инцәатә лацшы дара ирмоуа иарцәон, ус иреагылон.

Зны Амра шанак дақәшәсит. Уи гәынго абахча дантала, дышәты гәйлханы дылбесит чкәынак дышгылаз. Иара днацәажәсит .

– Сызпылоу ауаа аатгылан исыхәацшуа ирхәоит: Аах, сышца бышәшәси хәа, урт исейгәыргъазом, иччазом, исышәшәоит. – уи шаноуп, – ихәсит ашәт чкәын.

– Исахә иқьиоу ажәак, – сәаитит иара. Аах, шака бзиа узбоузеи сара?, – лхәсит Амра.

Ашәт чкәын уи аниаха – дуаәхсит. Иара дхын, ишәыз хын, иблақәа хын – итагъежъуан, дыццзан, ихәхәы икәпсан.

– Аах! – лхәсит Амра дихәацшуа.

Ауаа харамқәа санрылоу, слакта тацәусит, сыблақәа тышәшәоит, ақьиареи анасыци сыблақәа иршо хубалоит иқьиам ауаа рзы. Бара иқьиам ауаа банырцылалак, аах!.. сышцашәси хәа бархәоит, урт ипыршәоит быцсы цқба.

Ашәт чкәын Амра лзы иблақәа қьиарыла амреицш ипхон, Амра илитон игәыразра инцәатәыз илацш. Абас сиоызцәахсит ашәт чкәыни Амреи.

Ашәт чкәын дхәыцуа ус ихәсит: – Амра, аамта инымцәазоу мәоуп, иаиааиуа дилоит, уи зысхәо әжәлар рыказаароуп, урт аамта ссымша ирыциусит, ирыщыцзом. Хәргы аамтас хайцылсит, – лхәсит Амра, исәхә уара, уеситакрақәа, шака уеупсахуеи?

Аназара акны инеиусит сеыцсахра, – ихәан ашәт чкәын, ихыблақәа ааталашсит.

– Сара цәаәак сымоуп, – лхәсит Амра.

– Азэы гэтыхак имазар, уи бзиазар, хьаас икасцоит, сио-
ызахоит. Аха ацэгъакацао сигэнаалам.

Ихьыз ачкэын шэты захьыз ихэсит – ацэгъа асагылара
кэышроуп хэа игэы ианаанагоз ихьы блақэа лашон. Абзиа-
бара сахэагоуп, ианыкам уи ба бзы – азэгъы дасагылом.

ХЫ-ЦЫСХӘК

Алакә

Ахра арцао згаб Кама бзиа дибейт. Уи сицырдыруз сы-
бгаказан, длацон, драшәон. Апһәыр қәата ду иман. Иеыо
цшза кәадырны Кама длышьталейт цхәысс дигарц.

Уи мап ицәылкит, хацас ацара змоу дыстахуп хәа иалхәс-
ит.

Ахра дышнсеуаз азиас ахыкәаф днатәсит.

Иара иитәыз акәатакәа зсо ихын, урт дрыхәацшуан. Ила-
гырзкәа неишьталейт, игәыроон Кама мап ахыцәылкыз.

Уи збаз кәата цшзак еилыграаза азы интыцны асааршә-
шәсит. Уаоыбызшәала ус иаацәажәсит: – Умгәыроан, Ахра
сара суцхраусит, – ахәсит иара. Инцәатәыз мчык иааилана-
рзысит, иагъны асаршәшәсит агәы инкыдсылан х-цысхәк
алнацаан инаимцанацсит. Ахра ицәашьо ацысхәкәа аа-
шьтихит.

Акәата аацәажәсит абас:

– Бзиа иубо Кама инцәатәиу амч змоу ацысхә уманацы
даасазы дигазом, уи цысхәык иалшоит.

Егъи аобатәи ацысхә иалшоит Кама бзиа улбоит, аеы
анурхәмаруа сизарак асы, дуццоит.

Ахпатәи ацысхә иунацоит ахшара хәоык, зегь чкәынцәа-
хоит, уаа бзиақәахоит.

Икәа интәицеит Ахра урт ацысхә цәашьахәкәа.

Акәата абжы ныхцаны иарган, асааршәшәан ицрит.

Ахра дзыкәшәаз цәашьо аоныка дцсит.

Аоны ацысхәкәа шәкәык иагәылацан ицәахит.

Такәаамта анцы, икалейт акәата ишахәаз.

АНЦӘА АЖӘИЦШЬ ИИХЪ ЧОЗ ХОЫК АХАЦӘА ШАНАҚӘА

Алакә

Хыкәтагъ – ауаф сахъа змаз. Цицшьахәар – ауаф сахъа змаз. Хәыцхәламшәы – ауаф сахъа змаз. Арғ ахоык сишь-цәан. Ауаа ишреицшымызгы хуаауп хәа рхы рыцхъазон...

Ацстәкәси, апсаатәкәси рынцәа ажәсицшь дара дырхылацшуан. Аишьцәа ажәсицшь изкны апшәа рхәон. Акрыфара аамта анааиуаз рдәынак ачуан иныкәтәон, иоагылон абыста рурц.

Хыкәтагъи, Цицшьахәари, Хәыцхәламшәи акәыора иныкәсалон – афатә карцон.

Анцәа ажәсицшь ардәына наишьтуан ианаамтоу акрырфаларц. Абыстеи ахырцәи анырфоз, иара дырхылацшуан. Ардәына наидтәалон Хәыцхәламшә, ихәычны аыцц ала асаца саны изыкәнацсон, Хәыцхәламшә арахәыц иак-араз ихәлымшәы хәчык иааицъуан, абыста ахәашақәа ахырцәы иацацсаны аицъркәакәа кацаны цыра-цыра илба-айдон. Абас ажәсицшь ирдәына уи дицхраауан.

Хыкәтагъи Цицшьахәари ирыцын, ибзиан акрырфон. Анцәа ажәсицшь акәараан наишьтуан Хыкәтагъ иахъ, амра аныцхоз иханы акәараан ныкәтәон имшакәарц, Хыкәтагъ ихы шақәазомызт, ахәыцра илшон. Анцәа ажәсицшь дрыцын, ишанан, инцәа мчын Акәараан, Хыкәтагъ ихшыбаф ахъчон. Зегъ реиҳа ицъашъахәыз, ахоык – Хыкәтагъи, Хәыцхәламшәи, Цицшьахәари рзы ажәабжь уажәы ишәас-хәоит.

Зегъ реиҳа ицъашъахәыз Цицшьахәар иакәын, ихы бзиан, инапы гәгәан, ибзиан акрифон, имгәагъ иацын, арахъ дан-ныкәоз ипиц шъахәаркәа аацсазомызт, аха хара дызцомызт, уи иакәын азыхъ акынтәи азы аазгоз.

Анцәа есымша ажәсицшь Цицшьахәар ицхраарц ашьха уарба наишьтуан. Уи аыцц ала Цицшьахәар дышьтнахуан, ацқал аашьтыхны днакәтәон, азы иман даауан, нас афархъ икәшәон, уигы Цицшьахәаргы ашьха уарба аоныка иа-

анагон. Цицшьахэари, Хыкэтагы Хэыцхэламшэи ахыс-ишыцэа ишырылшоз аус рулар итахын анцэа ажэсицшь, урт апсаатэ ракэын дызхылацшуаз. Иара ацстэқэа рахытэ акагы римтазит.

Нас ирызтодаз аишыцэа ахырцэы. Анцэа ажэсицшь ишанан ирызкэйиргылон. Хэыцхэламшэи, Хыкэтагы, Цицшьахэари бзиа ирбон ацсабара – амра, амза, ашьхақэа, ауаа. Дара анцэа Ажэсицшь иоуп сиқэзырхаз.

Хыкэтагь – ибзиан апхақэа иоуан ажэсицшь изкны.

Хэыцхэламшэы инапы гэгэан, уи иакэын абыста зуаз.

Цицшьахэар амхабыстеи, асаанқэси амхапэқэси каицон.

Хыкэтагы, Цицшьахэари, Хэыцхэламшэи ахынхоз шыхаран, аха рыхьчаразы анцэа ажэсицшь алахэақэа рытра итижыуан, урт ажэсан цкяны ихылон ирыхьчон ишанауаа рыхьчаларц. Хыкэтагы, Хэыцхэламшэи, Цицшьахэари ахаан ицсом, есымша икоуп ишанақэоуп.

БЕСЛАН ХЭЫЧЫ ИЦАРАҚӘА

Алакә

Беслан хэчы иани иаби зны ацара аоны ирзааргеит. Аца-аца амоа икәгылан, псшара ицарц ргэы итан.

Беслан ахэмарра даакэыцын, аваза ианыз ацарақәа ааныхны иман хэмарра дцеит

Ахэыцкәа рацәаоны аптасы ихэмаруан. Иара данырба иааидеизалсит, иааугаз закәи? – хәа инаиазцааит.

Беслан хэычы иблуза иаалихит ацарақәа. Ахэыцкәа идеизалан иахәацшуан, иара урт ацарақәа акәардә хәхәа аханы иныкәицеит.

Беслан ибызцәа дреицбын кәрала сикарамызт. Арт ахэыцкәа ацара рутар акы аахәара рылшон, шәырзык ихэычу, ацааршә, ма аканфеткәа рхала иаархәон, аха азэгы Беслан икәицаз ацарақәа дрыламкысит.

Урт ахэыцкәа рылаазан азә иитәу ала акгы аахәара шыкамло.

Ахэыцкәа ахэмарра иалагеит.

Беслан хэычы дыргэылакны. Ус рырцао пхэыс даарыд-гылт. Ишылцәаоаз ала хаз-хазы зегы ажәа хаакәа ралхәсит. Уи игәалцеит настхашәа икәыз ацарақәа. – Изтәыда ахэыцкәа арт ацарақәа? – днаразцааит. – Беслан хэычы ицарақәа роуп, – рхәсит ахэыцкәа сицәакны. Уааи Беслан, ацарақәа уан илызга, хэмаргас икоуцар калом хәа иалхәсит арцаоы.

Беслан хэычы аоныка ацара стәхым хәа ихы ларкәны даагылт. Арцао урт ацарақәа аашытыхны изтәыз атааца ирзылгеит.

ХҖЫК АИШЬЦӘ

Алакә

Хыкәтагь – ауаф сахьа змаз.

Пицшьахәар – ауаф сахьа змаз.

Хәыцхәламшәы – ауаф сахьа змаз.

Арт ахҖык сишьцәан. Ауаа ишреицшымызгы хуаауп хәархы рыцхьазон...

Ацстәкәеи ацсаатәкәеи рынцәахәы – Ажәеицшь дара дырхылацшуан. Аишьцәа Ажәеицшь изкны ашәа рхәон. Акрыфара аамта анааиуаз, рдәынак ачуан иныкәтәон, ио-агылон абыста рурц.

Хыкәтагьы, Пицшьахәари, Хәыцхәламшәи акәыора иныкәалон – афатә карцон.

Ажәеицшь ардәына наишьтуан ианаамтоу акрырфаларц. Абыстеи ахырцәи анырфоз, иара дырхылацшуан. Ардәына найдтәалон Хәыцхәламшә, ихәыцны апыц ала асаца саны изыкәнацсон, Хәыцхәламшә арахәыц иакараз ахәлымшәы хәычык иааицыцуан, абыста ахәашакәа ахырцәы иапацсаны аицаркәакәа кацаны цыра-цыра илбааидон. Ажәеицшь ирдәына уи ицхраауан.

Хыкәтагьы Пицшьахәари ирыцын, ибзиан акрырфон. Ажәеицшь акәраан наишьтуан Хыкәтагь иахь, амра аныцхоз акәраан ихы иныкәтәон имшакәарц, Хыкәтагь ихы шакәазомызт, ахәыцра илшон. Ажәеицшь илшарала анашана мчы аман акәраан, Хыкәтагь ихшыбаф ахьчон.

Зегьы реиха ицъашьахәыз Пицшьахәар иакәын, ихы бзиан, инапы гәгәан, ибзианы акрифон, имгәагьы иацын, арахь данныкәоз ипиц шьахәаркәа аацсазомызт, аха хара дызцомызт, уи иакәын азыхь акынтәи азы рзаазгоз.

Ажәеицшь есымша Пицшьахәар ицхраарц ашьха уарба наишьтуан. Уи апыц ала Пицшьахәар дышьтнахуан, ацхал аашьтыхны днакәтәон, азы иман даауан, нас афархь икәшәон, афархьгы иаргы аайдкылан ашьха уарба аоныка иаанагон. Пицшьахәари, Хыкәтагьы, Хәыцхәламшәи иш-

рылшоз аус рулар иҥахын Ажәеицш, уи ацсаатә ракәын дызхылацшуаз. Иара апстәкәа рахьтә акагы римгазит. Нас ирызтодаз аишьцәа ахырцәы. Ажәеицшь нашанала ир-зыкәиргылон.

Хыкәтагь ашәакәа июан Ажәеицшь изкны.

Хәыцхәламшәы инапы гәгәан, уи иакәын абыста зуаз.

Цицшьахәар амхабыстеи, асаанкәеи, амҳацәкәеи кайцон.

Хыкәтагьы, Цицшьахәари, Хәыцхәламшәи ахьынхоз шьхаран, урт рыхьчаразы Ажәеицшь алаҳәакәа рытра иҥи-жьюан, урт ажәсан цкьаны ихьлон нашанала инхоз арт ауаа рыхьчаларц. Хыкәтагьы, Цицшьахәари, Хәыцхәламшәи ахаан цсра рыкәзам.

Урт бзиа ирбон ацсабара – амра, амза, ашьхакәа, ауаа. Дара Ажәеицшь июуп сиқәзырхаз.

АНАТИУРМОРТ

Алакә

Ҙацбарат аусурта имоуит, есымша ицшаауан, ақалакә ах дцон, аха баша даацсон, азәггы асахъа тыхоы иус итахымызт.

Енак Ҙацбарат, амла данакы, итихит анатуирморт. Асахъае ианын ацсуа фатәкәа. Ҙацбарат дтәаны дахәацшуан, итахын зсахъа тыхыз ифарц. Иара кәзшыак иман, адуней икәу афатә хккәа акагы дреилахауамызт.

Ифарц итахын, ацсуа фатәы мацара.

Ҙацбарат инатиурморт аишәа икәгылан, иара дтәаны дхәыцуан, дазхәыцит акы, икалоиз адуней асы акрыфара ыкамызтгы?

Уи абыза ацстазаара шанахон, ауаа иртаху иаха сигыны ироуан.

Ҙацбарат даалахсыххейт, игәацхейт инатиурморт. Иацхъа бзиа иибоз афатәкәа асахъае иман.

Ҙацбарат доагылейт, уиакәхейт, анатиурморт ацсы талейт, исакхамкәа ифатәхейт, аха мазак ацан, дтәар ифатәхон, дгылар исакхәхон. Ҙацбарат днатәан акрифейт, дангыла анатиурморт сахъахейт.

Ҙацбарат аусура ацшаара дакәыцит, иифаша иман, далагейт аоны дтәаны аусура, асахъа тыхра.

Ҙацбарат дсахъатыхоы духейт.

Анатиурморт акры исанацон, уи аказара Ҙацбарат имаза акәын.

Енак асахъатыхоы Ҙацбарат цъара дцейт, ионы иидыруаз нхаоык днейт.

Аоны азәггы дыкамызт, аха ашә аартын акынтә анхаоы дыоналан ауадакәа дрыонысит.

Асахъатыхоы Ҙацбарат асахъакәа ахызкнахаз ауадас анхаоы даатгылт, днейн асахъатыхоы дзыкәтәалоз акәардә дныкәтәейт. Анхаоы ицъашъаны дахәацшуан иацхъа икыдыз анатиурморт ацсуа чыс зныз.

Хых уара арт ацарауаа ацсуа чыс асахъа ауп ирымоу, сара сынхаоуп иааутаху ацсуа чыс иуны иахфоит, асахъа тыхны

хахэацшзом, – хбарақытуп ихэан, ахэыцкэа алахэмарларц
анатиурморт аакыдыхын иман дындэбылтны аоныка дцеит.

Асахьатыхоы Ҳацъарат аоны данааи, иуада даныонала
инатиурморт имбеит, ишьеишьеит иахьызыз, аха ацара иман
инапала иаахэан афатэ ирхисит.

Анхаоы аоны даннеи, аштае ихэмаруаз ахэыцкэа ана-
тиурморт надиркит. Ахэыцкэа сизаны анатиурморт иахэ-
ацшуан, нас цъара аштаеы ишьтарцан аора иалагеит. Ус
ашта дааталсеит суабык, анхаоы ипца дихэарц дааит. Уи
ибейт аштае ишьтаз анатиурморт, даара игэацхейт. Уара
иугэацхазар, иумаз ихэан, инаииркит.

Анхаоы ипца аоны иааиз аеыуао хаца аса иалхэейт. Аеы-
уао азгаб цхэысс диццейт, анатиурмортгыы ргеит.

Аеыуао ионы даннеи, ацхэызбей иарей аеыжэейт, ама-
турта иныоналт, анатиурморт ныкэдыргылан инатэейт,
уиакэхейт, анатиурморт асаанартит, уа зсахьа аныз ацсуа
чысхккэа аакэгылт. Хацей цхэыси ари шаноуп рхэан, Ан-
цэа ихэан инатэан акрырфейт. Аеыуао хаца иааигаз ацхэ-
ыс илыхшейт аабык ацацэей хэык ацхацэей. Хацей цхэыси
рыхшара егъа рфаргы ацсуа чыскэа рсахьа зныз анатиур-
морт иныкэнагон, уи атаацэа рымаза акэын.

Асахьатыхоы Ҳацъарат ацсуа чыскэа рнатиурморт сита
иыщны итхит, асахьа асартлон, ифатэхон, нас исахьахон.

– Ари исыреиаз шаноуп, – ихэейт асахьатыхоы, иара Ҳа-
цъарат дкьиан избейт игарыз атаацэа, бзиа иибоз, ирыцха-
ишьоз ацсуа чыскэа рсахьа тыхны анатиурморткэа рзишон,
ирабжыгон азэы иарымхэарц уи амаза.

АХЭЫЧЫ ДЗЫҚЭШӘАЗ

Алакә

Анцәа! ихәсит: – ахэычы, уи ажәа акрацанакусит.

Ажәа «Анцәа» изырхәсит ауаа.

– Ан! – ихәсит ахэычы, уи ажәа акрацанакуан.

Ажәа «Ан» сихырхәсит ауаа.

– Бзиа иатәу зегы рзы аца балатәуп, ихәсит ахэычы.

– Анцәа! – ихәсит ахэычы, – усхылацш, ацәгъа сацэыхьча!

– Унымцәан, ацстазаара, – ахәан, ахэычы инаисихырхәсит ацша.

Амаалыкьцәа нахьцрааит Ацсны.

Амаалыкьцәа цшқақәоуп, – ашәа дырсыхоит.

Иаацәырцит анбанқәа – а-б-, ахьтәы мпыл иақәтәаны, илашон уи лашара шәахәала.

– Анцәа! – ихәсит ахэычы

Ишцассиру ахьтәы мпыл,

Анбанқәа, – а-б – ирхәсит, уа алакә тоуп ишаноу! –

– Алакә, алакә, утыц ампыл! – ихәсит ахэычы.

Анбанқәа, – а-б – ампыл хьтәы инақәгылан идьыргьежьюа иалагесит.

Ахьтәы мпыл амузыка цшқа ахьора иалагесит,

– Анцәа! – ихәсит ахэычы.

Игәацхесит амузыка

Ахьтәы мпыл ашә аатит.

Уа дтатәан нацәак иакараз абырлаш зғаб хэычы,

Ахэычы данлыхәацш, илызхауа, илызхауа дыцәрышкәа-за илызхаит.

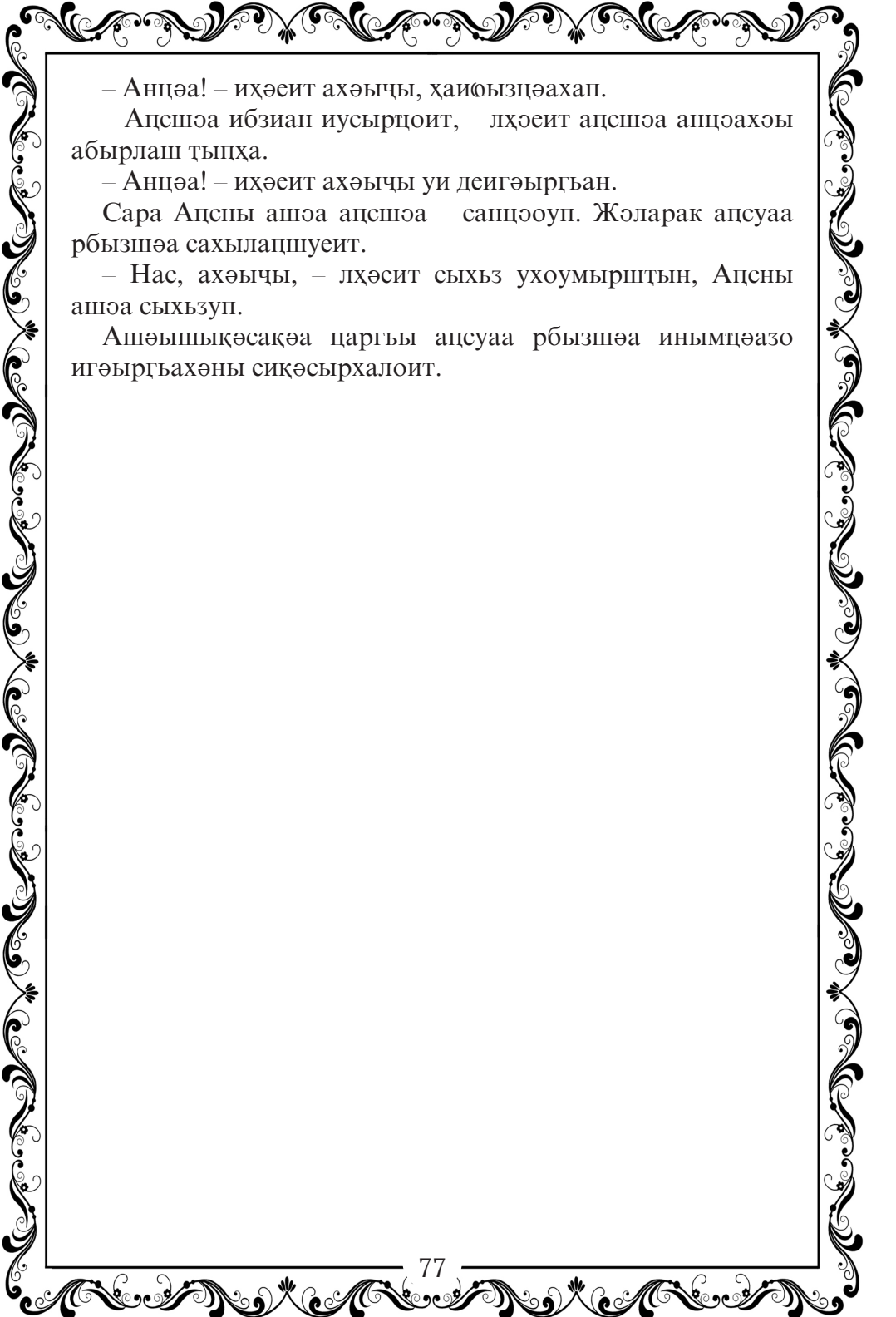
– Анцәа! – ихәсит ахэычы.

Абырлаш зғаб дшоухаз дахәацшуа.

Сара сажәзом, адунеи ыканац сыказааусит, цәафас исымоуп ахэычхарей адухарей.

Сара ацсуа бызшәа анцәа соуп. Сара сыкоуп – Ацсы ашәа сыхьзуп. Сара сынцәоуп.

Ацсы – ашәа соуп, ацсуаа рбызшәа сара испоит, инымцәазо – игәыргьахәны. Ацсуа дызбар слашоит, соухоит. Сара ацшәа бзиа избоит.

-
- Анцэа! – ихэсит ахэычы, хайбызцэахап.
– Ацснэа ибзиан иусырцоит, – лхэсит ацснэа анцэахэы абырлаш тыцха.
– Анцэа! – ихэсит ахэычы уи деигэырцган.
Сара Ацсны ашэа ацснэа – санцэоуп. Жэларак ацсуаа рбызшэа сахылацшусит.
– Нас, ахэычы, – лхэсит сыхьз ухоумырштын, Ацсны ашэа сыхьзуп.
Ашэышыкэсақэа царгы ацсуаа рбызшэа инымцэазо игэырггахэны сикэсырхалоит.

НАРТ ИХТЫСКӘА

Алакә

Нарт апша дазцааит: –

– Аказараеы азэггы изымбыц иарбану?

– Адунсеиае казарала иччархэзоу абымта азэггы изацы-мцазац.

Аказара ду иасамшөазац иччархэзоу абымта ду, акы иа-дамхарггы иказам.

Апша иахаз агөацхсит, апстхөакөа сижөнацсит, акөа аура иалагесит. Идыды-мацөысит. – Уи аччархө шөкөы зыюуа ди-роуп, – ахөсит ашьхакөа иртагөыргөыруан адыд агы.

Апша ааихсыггыт, апстхөакөа ааилыорит, акөа аахкусит.

Нарт дныкөиан, апстхөакөа днарыцацшит, – исхөо шөа-хауама? – хөа днаразцааит.

– Ихахаусит, – рхөсит.

– Исахө апстхөа бымбыл, иреигьзуеи ажөреи ахөычреи.

Апстхөа амра налацхсит, асаартынчын ацөажөара инала-гесит.

– Ажөра, – уцшзара уцөарзусит, ажөра акачра мацара акөзам иунатоу, уи амчыдараггы ацуп. Иажөуа ауабы иц-храалатөуп, – ахөсит апстхөа нкахөыцуа.

– Ёакзоуп ахөычра, – ицөажөон апстхөа.

– Ахөычра, – ус имариазам.

Ахөычы идыртөу зеггы ицароуп.

– Умч гөгөазароуп, ухшыө царызароуп, агөынкылара бзиа атахуп урт улшозар, удухар уцарауаохсит.

Апстхөа ажөа аахыркөшан нак иныхбалт.

– Итабуп апстхөа! – ихөан Нарт доагылт, икамчы аа-шьтихит, иеы ирхөмарырц. Акамчы аацөажөесит, – уаала азмах ахь хцап, уака адагькөа иркөаскөасуа ажөакөа, уабы бызшөала иуасхөоит.

Ицьеишьесит Нарт икамчы адагь бызшөа ахьадыруз, иман дындөылцит.

Азмахае данси, Нарт икамчы доахан ситит адагькөа рахь хаибашью ма ус исашөхөо апшөаны ишөхөо.

Актәи адагъ ду алақәа кәазза кәәс-кәәс ахәан иналагеит ашәа ахәара.

Акамчы ситанагеит ауабы бызшәахь.

Актәи ашәа: кәәс-кәәс ҫыжжы – Ауабы агәаг иоуа, – ақәызбара узтоу ахтыс алымпыроуп, кәышрала ухы ухьчароуп. Уи ашәа зхәаз адагъ азмах инзаалеит.

Аобатәи адагъ, кәәс-кәәс ҫыжжы, – хәа абжыы хцаны ашәа иалагеит, иахәоз акамчы ситанагеит, ауабы бызшәахь, абас ахәсит: – Дыказам уабык ахәыцобы иказара зтахымхо, – кәәс-кәәс ҫыжжы, ахәан аобатәи адагъгы азмах интацалеит.

Нарт икамчы адагъ бызшәа здыруаз ахпатәи адагъ иназызыроит: Кәәс-кәәс ҫыжжы ахәан, ашәак ахәсит. Анажъра иунатоит, – аинышәара, – айғара ацкыыс еиғъуп. – Кәәс-кәәс ҫыжжы, – ахәан, уигъ азмах интацалеит. Егъырт адагъкәа азмах интатәаны кәәс-кәәс хәа зхәоз, уаха Нарт дырзымзырозеит, игазақәоуп ихәан днарцырцит.

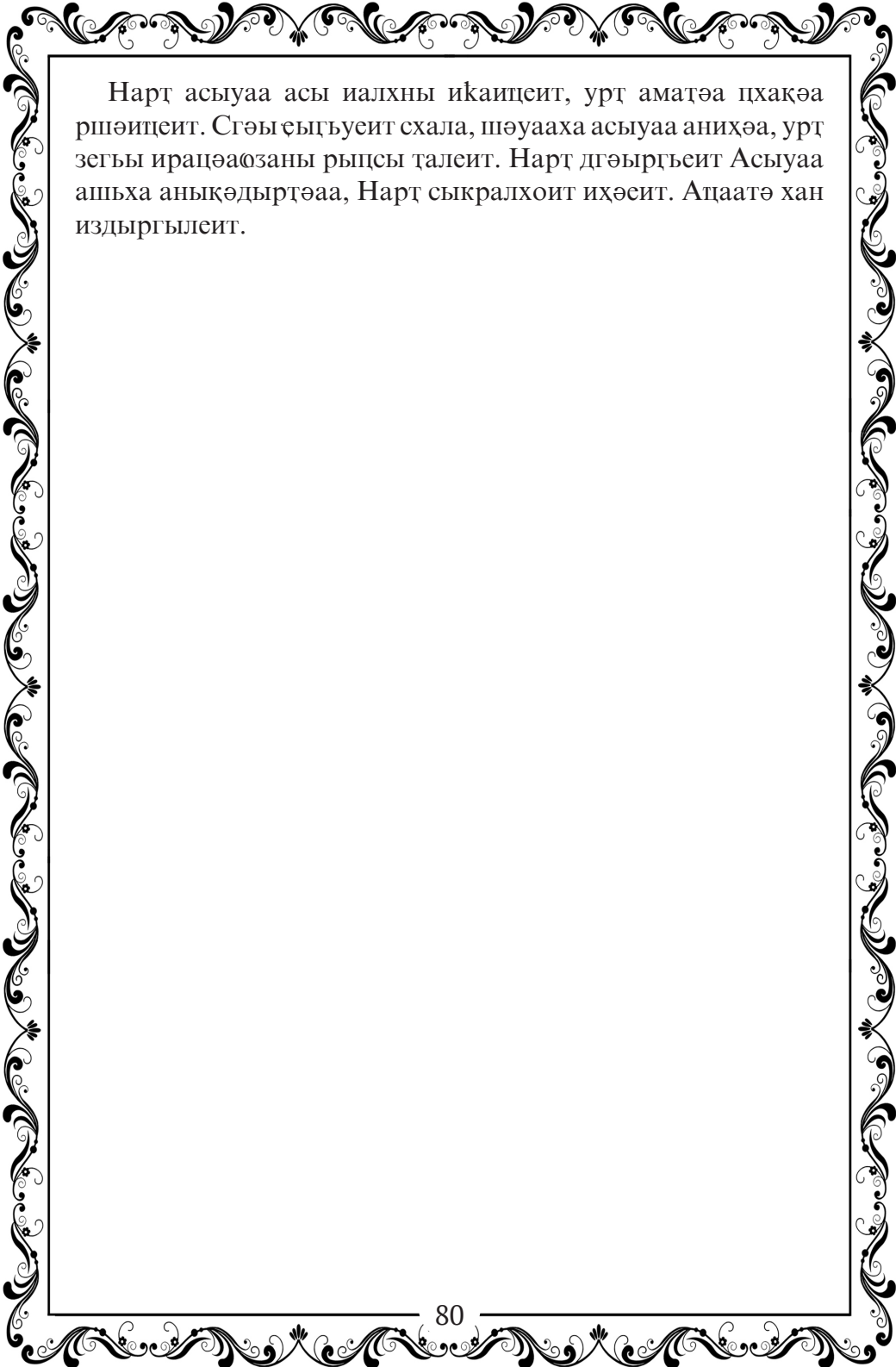
Нарт дышгылаз инапы акармацыс нантәалеит. Уи иахәсит: Хара, цсы зхоу зегъы, ахәыцрақәа еицшым ашәаны иахәоит. – Нарт акармацыс икәа интаиртәеит.

Акармацыс асааитанакит, ихьтәы дачны Нарт инсихашәеит. Уи збаз икамчы ихьтәы симааны инаишьәалеит. Нарт иеы наидгылеит, усықәтәа ахәан даашьтпааны ипритАцсны ашьхақәа инархыцрааит – амшын ианахыцраауаз Нарт иеы гбаны амшын инхылеит, иара ацскы икын дызсо дынхылеит.

Амшынае ацсызқәеи адельфинқәеи еилазсон, адельфинқәа ҫыжуан, ачныш шкәакәа агба иахыцраауан. Урт сибырхәон Нарт дышныкәао духоз. Ус агба асааршәшәан акула ду алцит, Нарт дысфоит хәа инаишьәалеит. Нарт азы днықәгылеит, ихьтәы симаакәа амцәыжәоа роун, ицырцыруа ажәәанахь дхалеит.

– Шака ибзиоузеи ицыруа аймаакәа умазар, – ихәеит Нарт, амшын дахыцраан ашьхарахь данхалоз.

Ицыруаз аймаакәа ашьха асы ахықәыз Нарт дтамхартә дышьтырхит.

A decorative border with intricate floral and scrollwork patterns surrounds the page. The border is composed of repeating motifs of stylized flowers and swirling lines, creating a frame for the text.

Нарт асыуаа асы иалхны икаицит, урт амаҗаа цаҗаа
ршәицит. Стәыҗыҗусит схала, шәуааха асыуаа анихәа, урт
зегы ираҗааозаны рыҗсы талсит. Нарт дгәыргәсит Асыуаа
ашьха аныҗәдыртәаа, Нарт сыкралхоит ихәсит. Аҗаатә хан
издыргылеит.

АДОУҚӘА РҒЫЗА ХАРХЬ

Алакә

Адоуцәа уаф-хархьк дырҒызахсит. Урт иара иархәсит иухъзыз Нар хәа, сита игәра ганы иархәсит, рхы ахыщәаху, абцъар рацәаны ишрымоу.

Адоуцәа ауқәан, хметрак иназон роурақәа, ауафы игәра ргон, ацәгъа ихәыщусит хәа рыгәгъы ианагомызт, дара қыиакәан, зегъы ус иказ цъыршьон. Адоукәа рқыарадагъы даара игәгәакәан, аламыси апату аикәцарси рцәафан. Дара быжьфок ыкан, уара утәы, сара стәы хәа акы сиырхуа-мызт, ирымаз сицъыргәын, рсаца сиошаны ирфон.

Адоукәа руафышыа цъеишьесит, ауаф хархь Нар, иара зегъы дрыцашьыцуан, ихы ихыыр знык, игәы гәагла итәуан, иааикәыршан иказ зегъы ахыхь иагар итаххон, ргәаг икуан.

Ақыиара мал дууп измоу изы. Измам ақыиара ауафы даара дхархьун, дгаруп, илшом абзиабара, ацәымгра дахәаеусит.

Адоукәа ссымша ақыиара цыршәон, ауафы агәакра дакәшпәр ицхрауан, иччон, ихәмаруан. Адоукәа шәахәафцәан, ажәлар бзиа сицъырбон, ирыртон ашәтқәа, ахамтақәа.

Ауаф хахрхь Нар дрыцашьыцит адоукәа, снак ауардын аацеиҳәан адоукәа рхы игъычит, рабцъаргъы ауардын шака азкуаз ақәцан мазала адоуцәа рашта дынтыщын рмал иман дцеит. Ауаф хархь Нар, уи ихараны данца игәы иртынчит адоукәа шыта исыхъзом хәа.

Адоукәа абыжьфок аоны ианааи, ирбесит рабцъаргъы, рыхъгъы фызас икарцаз ауаф хархь Нар ишигъычыз.

Адоукәа ааилагылан ихцаны иччеит. Урт ирдыруан амал абзамыкә ишизнымхаз.

Нар иуардын абна илсны ишцоз, абрагъцәа ааикәшан, исихсын, дышьны, ауардын дналбааган амфадуа с дышьта-рцеит, уи иакәыз амал абрагъцәа ирыман ицеит.

АИДА АНЫКЭАӨ

Алакө

Аида аоны даадэылщуамызт, ауада дыонатэан, аусура акынтэи данааилак, акахауа ршны илжэуан, нас лан дылзащуан. Аида ицьалшьон, – аоны сдэылщзом, сан акахауа данысзащшуа убриакара снаиааиуеит, сахьымцо хэа икоузеи, ма сықэлак сицьлоит, ма чарак асы стэоуп.

Ишаноуп акахауасы ацшра. Сыцэар ашьхақэа сырхалоит, азиасқэа цхызла избоит, аохаақэа, азхьессақэа, – снараосует ит еазны бахчак асы ашэыр ғысхует.

Цхызла илбон Аида акаб дукэа, урт ахахэ дукэа иракаран, урт ғылхыр лтахын, аха илзышьтыхуамызт.

Уцсы тазар уцэаргы уныкэаө духоит. Ауаа анеиааиреи ацсабара аизааитгэахареи рцэаооуп, – абас дхэыщуан Аида. Ус енак лыхэмарга асы аакьыркьырын ацсы талсит. Бсықэтэа ахэсит арашь. Аида асы днақэтэан дзыоназ ахан дындэыцпраит. Асы цыруан, амцэыжэоақэа аман. Аида илбон адэқэа, ашьхақэа, ацсаатэ рашэахэабжь лахауан. Аида лэы цыруан. Азиасқэа реы лэылкэабон. Амшын асы лэылкэабон, амра лэалыршэуан. Ицхызмыз анаиааира лоуит. Уи цырны ищцоз онык асы иаангылеит, ларгы дааеыжэпит.

Аоны актэи аихагылаасы дтэан арцыск иқыщэ кны асахьа тихуан, аха аоны ддэылщны цьаргы дызцомызт, деиланакны дыкан. Уи ихэы ааигон, ирхианы исеитон иашьа Омар захьыз.

Асахьагыхы Аида илеихэсит, иашьа димамызтгы амла даганы дшыцсуаз, ахэшэқэа изаазго иара шиакэу. Омар сугьу ауаоы дмизац, дкьйоуп, деицкаауп, дкэышуп, егыа узык-аицаргы дгэамцзом, иара иашьа акы игхар хэа дацэшэон. Сашьа Омар сукэыхшоуп уцсы бзиа избоит ихэсит асахьагыхы. Уи ирацэаны ауаа рсахьа тихуан парала, ирхауаз зегьы иашьа иитон, уи иакэын ицсы зкыз, дзырманшэалоз. Иашьа иауазгы ихашэалахэ наихтнитон. Аида асахьагыхы бзиа дылбсит.

Асахъатыхъы цхъысс Аида дигеит. Арашь цыруа раштасы инеиааиуан, аоны иахьпрауан. Асахъатыхъы аеы арашь дакъыртэан иашъа Омар исахъа тыхит. Аида илеихэсит хара хгъыргъо хзеицълומызт сашъа Омар икъиара сымамызтгъы. Омар укъиара псзом хапсакны икалоит лхэсит Аида.

Асахъатыхъы иашъа Омар Аида дналсихырхэан, – ихэсит, – бзиа избо сашъа бзиа дбала хэа. Аида лрашь Омар икъиаразы хамтан илтеит.

АМЧАРА

Алакө

Диит ахэычы шана. Дышиз ацэажэара далагеит. Иани иаби хажэак робын, анбан рыкөшэеит, ихыз рыцшаауан.

Абар урт ажэакэа:

Актэи ажэа –

Аира.

Аобатэи ажэа –

Ачара.

Ахпатэи ажэа –

Амра.

Иалцит ахыз ахэычы изы Амчара.

Амчара иани иаби рацхэаза иреихэеит абас:

– Амра камлар – тахароуп.

– Ақьиара камлар – тахароуп.

– Абзиабара – моа аартыгоуп.

Амчара саатк ала ддухэит, асы днакэтэан ирхэмарит.

иани иаби рычкэын Амчара драцэажэар ртахын.

Амчара асы ноуижбын иахэа исцеит аеырхэмарра, аха схата исылшоит ашанақэа рыкацара, – ихэеит.

Адырфэены Амчара оымыш ихыцуан, аха ддуын, дыцшзан. Ихала иеилеихэеит. Иани, иаби дрыхэеит алакө сэи-ташэхэа хэа. Аха урт иархэеит алакөкэа шырзымдыруа.

Алакө сара Амчара соуп, – ихэеит, иани иаби нгэыдикылеит.

Амчара шэсыхэацшла ихэан, дымцахан днеицралеит – мейда.

Иан уи амцасы ахш лыршит иеааицсахын Амчара дзыхьны дныцысееит, иани иаби азыхь ржэит, иргэацхэит.

Иеицсахит еица, Амчара дыцшзахэит, нас иағны иаирсит ацша. Ани аби рыоны қахаит, ршэыркэа хыжэжэеит, даргы, иршэыз рышэнахит. Амчара дуаохэит ситах, иани иаби пэыуаон, игэыроон, рынхара ахьеилахаз. Амчара ихэеит: – Егэа цэгэара ацсабара иканацаргы, ауабы ихшыо амч есымша еиғзароуп, дтамхозароуп.

Амчара сита иеицсахит, дыхьны дынкацсит.

Иани, иаби ахы ртин ашэыр ыц ситархаит, аон ду дыр-гылеит. Урт ирзынхаз цырак ахы сита дахшеит Амчара, иани иаби гэыргъон.

– Ацсуаа рацэаохааит, – ихэсит Амчара.

Ииуаз амаалықыцэа инапы нарықэикуан, инацэкьар анырхыс ацсуаа ажэоан акынтэи албаара иалагеит, урт ахауае ииуан ашансицш ирацэаоны.

Ацсуаа ашьхақэа ықэдыртэааит. Амчара ихэсит амаалықыцэа рылабжыш иахылцит ажэлар рацэа, уи шанан. Амаалықыцэа рылабжыш наикэпссит Амчара, иеицсахт, дфатэханы днарымцагылон, иани иаби акрырфон. Амчара ахауа фатэыс изхон. Амчара иани иаби иртахыз зегы иеы-цсахуа иритон.

Амчара есымша дкалоит, иара илшоит ацэгъа, аха ика-ицазом. Ауаагы ирылшоит ацэгъа, аха икарымцалароуп, усоуп ақыара шиуа.

АЖЬЫМЖӘА

Алакә

Ахра ажь итаауан. Уи ажь иахзын атыпца лнацөкбарақәа. Ақыта хәобык архәцәа ақәлсит. Ахра дсархәсит, ажь иитаахьаз ааизганы асқәа инарықәцаны идөбқәларц ишгылаз, ирбсит азахәа исахаз ажьымжәа цырак иасаз.

Ажьымжәа ишахәапшуаз анаба, апана канацит, иаднабылсит абас: – Ауаа рдоуха ажьымжәа сицшун, цыра-цырала силоун, Адуоха ацөызра анауа ажьыргөыцқәа акакала алшәшәара иалагоит.

– Иахсагылоит, – ихәсит архәцәа азөы.

– Сышәзылбаап, – ахәсит ажьымжәа аацәажәан.

Ажьымжәа иабсит изаазаз ацшәма днаган азахәа ашышы дшадсархәалаз.

Ажьымжәа иазбсит архәцәа танархарц, иаагьалсит, иаасшәан Ахра ихы инықәшәсит. Ахра исы ааиртын ихьысы изсаз ажьымжәа ифсит.

Ахра апана дақәшәсит, дыхьшыыцбаханы днытцрааит, дызласахәаз ашаха цышәхәсит. Архәцәа надгылсит ажьымжәа – атыпца лнацөкбарақәа захьзыз. Ари апанақәа канацит сибырхәсит архәцәа.

– Сышәфа цырак-цырак сжьыргөыцқәа сихамкәа, – ахәсит ажьымжәа.

Ақөылаоцәа цырак-цырак рфсит, уиакәхәсит рыхәобык уацөкьа ихәхәханы инкапсит.

Ас аусқәа силгәит, асқәа тахәаны игьлоун, Ахра дыхьшыыцбахәсит. Ажьымжәа исассы ишьтан. Ари збаз ахьшыыцба ажьымжәа инахькәласын цырак афсит, апана кәлсит, Ахра ситах дуаохәит, уажәшьта архәцәа ыказамызт, урт рысқәа сакьла ажь зьдхәалаз иаарықәихын, асқәа шыта сара истәун ихәан ашта интәицит, дгәыргьо инхара днахьлсит. Ажьымжәа атыпца лнацөкбарақәа захьзыз аишәа инықәиргылсит, имфакәа иаанхаз.

Әнак Ахра цхәызбак бзиа дибсит, уи агөылара дьнхон. Ахра ажьымжәа днадгылан жьыргөыцк ифсит, апана кәл-

ит, ацхъарца ааган инаинаркит, днатэан архэара далагеит,
– изамырхэсит.

– Сыф, – ахэсит ажбыргэыц. Ифсит Ахра ажбыргэыц, –
ибзиан ацхъарца архэара далагеит.

Уи абжыы захаз агэыла згаб даанааонала сыф ахэсит
ажымжэа. Агэылазгаб ажымжэа лфсит, икалеит ашана,
лара Ахра бзиа дылбеит, ембагеит.

АЛУ ХАҘА

Алакә

Иалса жәөхә шықәса анылхыцуаз лани лаби цсит, уи лхала даанхсит. Илыман аоны, ачуани алуи, адгьыл мачын илымаз, уа илызтагылан апатырқал цлақәа хәба, егьи ашца акәын. Иалса ацара, наплакык лымамызт, убри азы аоны псаабыс ақалақь ағы аусура далагеит.

Алу иланахәсит, шанак зылшоу сасыда акгы бымазам, ибауа ахашәалахә ала акәйд аахәала сара схала ашыла сла-галоит, ауацьяк ағы амца еиқәцала.

Алу мөхан ауацьяк амца хәажжаз италсит. Иалса абы-ста лун, акәйд лырцхан акрылфеит. Иалса есены акәйди абыстеи лфон, лара бзиа илбон ари апсуа фатәы. Ғнак алу дарцыс ццзаны даакалан Иалса дналыдтәалт. Иалса бара бқәышзоуп макьана, ибцароуп акы, – ацссара ада, ацара архашья ихәсит Алу хаца.

Уара ашана уи шцакалон, – диазцааит Иалса. Сара спи-онинахоит ибыластоит спанара, аха балагариоуп ахәмарра.

– Ибзиоуп, – лхәсит Иалса. Иалса апионинағ ахәмарра далагеит есены аоны данааиуаз.

Алу хаца ғнак иазхоуп ибдыруа, атеатр ахь инситәуип шыта ихәсит.

Иалса илшәын итшәазаз еицкак, ихахьаз кофта шкәакә-ак. Ас асценахь ухалар ицхашьяроуп лхәсит лара.

Алу иахәсит, – ибауеит ашәца. Алу – ицкы шкәакәан еи-лаарцыруа иналшәылеит. Иалса арцарацәа данырба атеатр акны бзиа дырбеит, хамтас ашәтқәа лыртон. Лара есымша бзиа дылбон алу дануаөхоз, иара итахын Иалса диргәыр-гьаларц.

Иалса ацара лырхауа далагеит, ауаа деицырдыруа дкале-ит, аха илыман есымша хныкәгагас Алу, ачуан, аоны.

АУАСА АҶАМҶА

Алакә

Хәйлпазык ахәычы данышталоз Ашәкәы ианыз асыс асахъа ацсы талан хәылбзиа ахәан асыс хәымсыс иацхъа инатәсит.

Лаша хәычы дыюны днеины асыс ахәда инапы накәиршеит.

Асыс аацәажәсит: – Сара аиацә усырбарц сааит, сара амза усырбарц сааит, сара адунеиду ақәцпра уахынла иштаху уасхәарц сааит.

– Сара исыхъзуп ауаса Ҷамта, уара иухъзузеи, – инаиазцааит ахәычы.

– Сара исыхъзуп Лаша ихәсит ахәычы.

– Иуасхәозеи ауаса кәымшәышә, Сара адунеи сакәшоит, – Избоит, – нас ахәыцкәа аныцәалак цхызла аиацәақәеи амзеи дсырбоит, урт ианыцәоу адунеи дсырцоит – Сара суаса шаноп – исыхъзуп Ауаса Ҷамта.

Лаша ихәсит уоызара стахуп. Сара сануцу иусырцоит ацсабара, абзиабара, сара ауаса Ҷамта убаскак сласуп аиацәақәа срыбжъкьоит, симсыркьоит.

Лаша дыцшызар ишәкәы ианыз анбанқәа афара иалагеит ауаса хәымсыс ауаса Ҷамта – азхара анафа, иахшоу иалагеит амра хыс изхагылаз ауаса хәыцкәа, акы сикәацәан, акы ъсжъын, акы кахуа цшшәын, акы шыацшшәын, акы шкәакәан. Абарт ацштәкәа ахшоу ианырацәаха иахәсит ауаса Ҷамта Лаша ишәырбала адунеи ду урт цшшәыла ишеицшым сицш сицшым ахәыцшъалагъ ауаса Ҷамта ацацәа зегъы ааизан исахъақәан инатәсит, рымра хқәа лашон, урт рыхъзкәа рыцшшәы акәын излархәоз. Алакә ауаса Ҷамта иахәсит сыхшара рыцсы ршьоит, цхызла, иалагеит ацхыз абара, ихәмаруан цхызла, аиацәақәа рыхъзкәа ирыхәацшны ирхәон, ацсабара ацшзара ршон.

– Исаазоит ианыцәоу, ахәсит ауаса Ҷамта.

Лаша иуаса хәыцкәа рхы амреицш илашоз игәацхон, аха урт ицәан ирцоз дрыхәацшны ицон, ауаса ирцоз Лаша идырцон.

Ауаса Ҳамта Лаша ишәкәкәа иргәылаз анбан шафоз ианыз абга асахъа аагәаан асыс Ҳамта афеит. Абга ичны ацсы талан асыс хәычкәагъы инарылагъежыт.

Усахъа ахәсит ашана сицш амра хы зхагылаз асыс шкәакәа аафыхан. Ауаса хәычкәа фыхан абга иажәлеит, аха иазымиааит. – Абга ндәылкъан ицеит, уаха икамызт анбан зфоз ауаса Ҳамта. Ҳара анбанкәа хфазом Ҳара ахәыцра ахатыр хамоуп рхәсит амра зхагылаз ауаса хәычкәа.

Лаша ашәкәы ааиртын ахышь асахъа днацәажәсит уцаны абга шыны уаны усахъахан сышәкәы уаныл. Ахышь иахәсит сыссы тәлеит. Сцоит, адунеи сықәцшуеит, иныюныцрааит. Лаша ибеит уи ашана иара ишилшаз.

Абга асыс Ҳамта афаз цынашьон, аха абнаф абга азы анажәуаз инахыцрааит – иахәсит сара слакәуп асыс, Ҳамтоуп, сузыфазом – Алакә зшыуа калазом инаунагзоуп уи анхашъа ахәсит Ауаса Ҳамта ашьжымтан Лаша икны ианааи, абга иацәцаны ауаса хәычкәа акәашара иалагеит рымра хкәа рылашара силцьюдьюеит цшшәырацәала ацәакә хырцеит, инаган ахатыр ақәцаны ран ауаса Ҳамта нықәдыртәсит ацәакә.

– Умцыр бзиоуп, – ахәсит ауаса хәычкәа зымра хкәа лашоз ирыхәацшуа.

Алакә цзом рхәан икәашон ауаса хәычкәа.

Ауаса Ҳамта захъыз ауаса изықәтәаз ацәакәа аашышьын, ишәымазоуп – ахәсит. Шәыбзиакәоуп сара бзи шәызбоит ихәсит Лаша ауаса найгәыцаихәхәан ацәакәа днықәтәсит, – сицгәырғъон.

* * *

Ғнак Лаша иуасақәа иман ақалақъ ахь дцеит.

Ауаса Ҳамта ацацәа амра хкәа зхагылаз ирбеит ицшызар ашана ауаа ирхәыцыз.

Аханқәа рфы ача баба дукәа зны иқәын ауаа рсахъа атан. Ари закә бнеикроузеи ахәсит ауаса Ҳамта, ауаса хәычкәа ионы ауаа инарылалеит рымра хкәа лашон. Ауаа ирхәсит иахырыжәга арт ауаса шанақәа ицкыцкыахшыоит хдыреқыр, хдырчмазабыр аусит.

Шәәаи са сахъ ахәсит ауаса Хамта, апацәа ааизнагеит. Азәгы бзиа химбеит ахәсит ауаса Хамта уи аены Лаша иуаса Хамта апацәеи иарей иман абахчахъ дцеит. Уака рпатреткәа сицтырхит. Апатрет тыхоы ари шанопуп ихәсит, игәацхейт ауаса шана апацәеи иарей. лаша аоны иуасақәа иман данааи, ауаса Хамта сихәсит есены наиааира ишигало ауасақәа.

Ауаса Хамтеи апацәеи лашей актәи рынаиааира абас инпәсит.

Лаша аобатәи амш аены иуаса Хамта апацәеи наиааира ицеит. Лаша игәситеит имлагоз ағычцәа. Сара ашанопуп излакоу суасақәа са исыхъчароуп даахәыцит Лаша, иааиртит иикыз ашәкәы, – «шәсахъаха» ихәсийт, ауасақха сибароны ашәкәы инагәылатәсит исахъақәаны.

Ағычцәа Лаша инаиаосит, икалаз рзымдырзеит.

Лаша ахцатәи амш азы данҫыха избеит амшынахъ дцарц иуасақәа иман. Уажәы ишәкәы иагәылан исахъақәан. Ишәкәы наибоыпракны амшын ахъ дналбааит. Амшын ацәкәырца қәацазомызт, итынчын. Амшын асықәан дыхтәалан ацсызкөы, ацсызқәагъ цытк икхсейт.

– Мшыбзиа! – ихәсит Лаша. Исыкәеисит ихәсит ацсызкөы, ацсыз аныскуа, ахапа дсыхтыгәлар сманшәалахоит, – игәастахсейт.

Лаша ацсызкөы днаидтәалан ишәкәы днагәылацшит, уа зсахъа аныз ауаса Хамта апацәеи иарей рыцсы талан, амшын ахықә инықәхәмарит.

Лаша ацсызкөы диазцааит иуфаша акәу иутирц акәу иукуа ацсыз.

Иудыруоу арцыс, сара агәамбзиара сарчалахсейт, аус ихъамтоу сызуам – ацсыз зынгыы цхынгыы, есымша искуейт сыхныкәгараз. Ацсызкөы иихәаз ауаса Хамта иахәит, сизнагеит апацәа амра хы зхагылаз иранахәсит ацсызкөы ихныкәгара шыцәгъоу. Амра хы зхагылаз ауаса хәычқәа рымра шәахәа амшын иныхдырччалт – ашәахәа ацсыз кны агаәа иқәрыжъуа иалагеит. Ашьха иакараны ацсыз ҫықәнажьлеит. – Иазхоуп шыта ахәсита уаса Хамта, нас арт ацсызқәа Лаша инеинаркит.

Лаша ицхыз

Лаша дыцэсит, цхызла дибейт сикэатэа матэала силахэ-аз ахаца хметрак иөазоз, уи убыскак дуаө дуун, Лаша дшэаны даафыхейт.

Лаша цытрак уи ауаө ау цхызла иибаз дизхэыцуан, нас изгэамтазакэа дейтацэсит, ситах апхыз ибейт.

Лаша мчык аайжэлан игъежъза иказ цэыцарак дныкэанацалейт, дыцшызар ацъма қэыцш ажъца найкэна-тэейт, – иахэейт сара аказара санцэоуп, ауаө ау сикэатэа матэала силахэаз цхызла дусырбейт.

– Шака шана ари адунеиаэ икалахэоу азэгъы изыцхъязом, – ахэейт цхызла ацъма нцэа.

Амра апэахэа ацылара

Ауаса Хамтеи ацацэа амра хкэа зхагылази Лаша дрыман ситах амшынахь ицейт. Амшын цөкэырцон, апан ахахэ шкэакэа силаарцыруан, иаиз амшын инталан азсара иалагейт.

Амра ағыны ицхон, уи амшын арцхахъан, икэнарцеиуан ашьхара. Амра иабейт ауаса Хамта ацацэа амра хкэа шырхагылаз, иарейцш рхы апэахэа шахалашоз. Икалейт адунеиаэ азэгъы имахац апана. Амра шэахэа ау тбаа дук илашоу амшын агэы инзаанарцхалейт.

Амшын ихалашаз апэахэа икэлан изсон ауаса Хамтеи амра хкэа зхагылаз ауаса хэыцкэеи. Лаша ибейт апэахэа тбаа дхылан иешикэабаз. Ари шаноуп ахэейт ауаса Хамта уи збаз.

Лашей ауаса Хамтеи изыкэшэаз апана енак

Лаша уи аены абарцафы днатэейт, ишөкэы иагэылаз ауаса Хамтеи амра хы зхагылаз ауаса хэыцкэеи иахъа апана калейт рхэан, илашоу абарца иныцахэмарит.

Лаша издырзомызт изакэ шаноу иахъа икалоз, уи здыруаз амра хы зхагылаз ауаса хэыцкэа ракэын, урт ирхэейт икаларан икоу айтахэара атахзам, икалар иубейт, уаха акгы рымхэазейт.

Ашана калоит шәеиза ахәсит ауаса хәычы амра хы зхагылаз, айкәатәа цшшәы змаз. Абарца тбаа ду аханы акәакә асы ацәардагәы кәагылан.

Лаша ихәсит сизаны ацәардагәы икәтәаны ицшырц. Ейзеит уа. Аены адәахы амра цхон, апша асуан, акармагыс абахчае ишәахәон, сихаразакгы кәраан сикәатәак цыруан.

Апшха ахыцәкәан икәиаз ацтхәа шкәакәа бымбыл ду албара иалагеит, апшыпыхәа имыщцакзо иааин Лапши ауасақәеи ахтәаз абарца инадгылеит. Икалеит апшана ахәсит ауаса Хамта, ацтхәа хәызара атахуп. Сызустада сара – ицааит ацтхәа. Уа адуней ду хазкәынхоу ажәәан лаша ухуп ихәсит Лаша.

– Сара ишәасхәоит имачу амаза, – ахәсит ацтхәа шкәакәа.

Иаацәылашеит ацтхәа шкәакәа, апәкәа аатит, аоныцка ицааатәан илашан, атагыларта аман шәтал ахәсит ацтхәа шкәакәа. ишсәырбоит ацсабара.

Сара сахынхо акалакь салцны ахаан цьаргы сымцазац ихәсит Лаша, харгы иахбарц хтахуп адуней ахәсит ауаса Хамта.

Алашарақәа нкаччеит ацтхәа шкәакәа аоныцка.

Лапши, ауаса Хамтеи амра хы зхагылаз ацацәа ацтхәа инакәтәан, абарца инадцит.

Ацтхәа шкәакәа ахалара иалагеит аоада.

Лаша ибон апшхара, аохаакәа, азиасқәа, апәтқәа, арәашқәа. Ацтхәа ихаракзаны ихалеит.

Анцәа ажәеицшь апшха сихарак ду икәгылаз ибейт ацтхәа Лаша дызтаз, ауаса Хамта ацацәа амра хы зхагылаз. Ажәеицшь дивагылан ицхәыс, роыцьягь иршәын ажәәангәыцшшәыла шәцак амшын ацәкәрцеицш акалт еилашәыршәыруан.

Ажәеицшь ицхәыс лхәхәы аун силаарцыруан сикәатәан, лыблақәа лашон – итбаан.

Анцәа ажәеицшь ацтәкәа дрынцәан, аха цсы зхаз ацсатәгы дрынцәан, иара даун, ихәхәы дуун аиацәакәа рсахәа алахәмаруан, сикәатәан, ацаца исазамызт, иблақәа апәахәа разы тыцхон.

Анцәа ажәсицшь идырит ашана шыкалаз, апцтхәа анцәа итғарта, гыларта иахыцраауа ипәсиуаз, инапы наргзаны апцтхәа ааникылан, иаатигеит Лапши, ауаса Хамта ацацәа амра хы зхагылази, урт рацхәа дгылан длашо анцәа ажәсицшь ицхәыси иарси, рышәца амшын ацәкәырцеицш сила гьежьюан.

Лапа анцәа ажәсицшь, ицхәыси аниба ицьеишьеит шака ицшзақәаз, апцтхәа ашә аатит, шәтыц арахь ихәсит анцәа ажәсицшь.

Лапши, ауаса Хамта ацацәси апцтхәа шкәакәа иаатыцын анцәа ажәсицшь иацхәа иаагылеит.

Анцәа инапы доахсит, иаатит ажәфангәашәцхәара ицылашааза итәны апцтәы хкыс адунси иқәзи, ацсаатә хкыс адунси иқәзи рыхкы ашәа рхәон, рыбжыбы дыргон.

Урт ртыц хра дууп, икьакьаран, ахаскын сицәа шанашәа ицкьан, ицшзан, ииацәаран. Лапа ицьеишьеит апсаатә шака еицшымыкәа ишәахәоз – рышьтыбжыкәа шынцәатәыз. Ауаса Хамта Лапа ианахәсит анцәа ажәсицшь ицхәыси иарси ауаса Хамтас Лапа иширтас.

Анцәа ажәсицшь Лапа дааиацәажәсит.

Адунсиас шака мчы ыкоу, шака спәа ыкоу азәгы издырзом, изхәазом, уи маза дууп, ихәсит ажәсицшь.

Уажәшьта уахәацш схәыцра акы имызуа зегы сынцәаратә дырра амч адунсиас иштазыюуа.

Ажәсицшь ашә наиркит, апцтәи апсаатәи рышьтыбжыи рбарси Амшынеицш ишәца силашәшәоу днатәсит. Ицхәыс шана дихәацшуа дгылан. Инапы доахан иааиртит ажәфан сицәа тбаа ду, икалеит ашана, итигеит анцәа ажәсицшь ихәыцра зго, ахауа итазыюуа акәраан мчы дуқәа, урт ажәфан цкьаны инхылеит.

Ажәсицшь ицхәыс даацәажәсит. Имч дууп ахәыцра. Адунси иақәлахаша ауафы ицсы ахынзатоу хтыск ибыр илшоит, ицәгыоуп анцәа итсеюуа ацәгара, икачбеиуп ахәыцра ду агарафы Амчи ақәреи, уиазы ауафы ианитахыу ыкоуп, абас иалхәсит Лапа ажәсицшь ицхәыс. Ажәсицшь анцәа ду икәран шытыбжыыда, цәажәарада идоуха ду ажәфан акны иирпон.

Лаша дгылан, иуаса Хамта ажәсищшь ииҗази ажәџани дрыҗацшун, баша силаҗыруамызт акәраан сыхышьуа ахәыҗра нцәтәы рҗон.

Ажәсищшь икәышра ду адунеи зырлашо аҗсаатә, акәран сикәаҗәа дукәа рыла ахауаҗ аҗсабараҗ иҗеиџеуеит, ираҗәоу ахәыщшьа, акәышрақәа имазоу, инцәтәиу амҗқәа Анцәа дрызхәыцусеит, ишоит ашанақәа. Аҗсабараҗ ираҗәоуп ажәсищшь икәраан ираҗәоу аихагъҗьрақәа ажәсищшь имҗ тарџеуеит, ахәышра дукәа цсы зхоу ирахаша.

Лаша ауаса Хамҗеи амра хы зхагылаз асара хәыҗқәеи идирбсеит анцәаду имҗ зкуаз. – Уажәшьта, – лхәсеит ажәсищшь иҗхәыс, ишәасхәоит са сымҗ сынцәаҗхәысшьа. Ажәсищшь анцәа ду аҗстәы рахь ибжыы иргазом хәышраала ирҗыруеит аҗсаатә маҗара.

Анцәа иҗхәыс аҗшза шана, зхахәы ау аиаҗә злаҗсоу еилаарҗыруеит.

Уи ажәсищшь иҗхәыс ахауаҗ анцәа иуҗқәа талыџом, есе ны лыбжыы лыргоит, уи лыбжыы анцәа имҗ амоуп.

Есены ажәсищшь иҗхәыс лыбжыы лыргоит абас: Гәыгә-кеи, Гәыгә-кеи хәа аҗстәы реиқәырхаразы дрыҗхьоит. Есымша Аҗсны икәыџеуеит ажәсищшь иҗхәыс лыбжыы Гәыгә-кеи Гәыгә-кеи хәа, анцәаратә мчы аҗын, уи иарҗеиоит цсы зхоу, аџнатә цстәқәагыы лынцәаратә мчы иахәоит икәымзаарҗ, иҗеиаларҗ, ауаа ишәарыҗоу ирхылбаазом, – ирылҗоит, аха аҗстәы, ашәарах адунеи икәнымцәарҗ есымша Аҗсны ашьхақәа иреҗџеуеит лынцәа бжыы Гәыгә-кеи, Гәыгә-кеи.

Ауаса Хамта иахәсит: – Сарҗыы исылшоит ажәсищшь данхәышра адырра. Лаша ажәсищшь иҗхәыс ашана ибазшәа дҗьашьаны длыхәацшун.

Лаша иалхәсит ажәсищшь иҗхәыс, шьта аҗта шкәакәа ааит аџныка шәҗоит, аха шьта хажәбом, зныкоуп ари ашана аныкало. Ижәдыруаз изуа зегъ зыззом, зегъы ауаџы иҗсакны инхоит, лхәеит ажәсищшь иҗхәыс, нас лыбжыы ааҗганы Гәыгә-кеи Гәыгә-кеи хәа ашьхарахь дыџхалеит.

Ажәсищшь дџагылеит ахәышра нцәтәқәа зхауаз, акәран сикәаҗәа дукәа ахауаҗ ахыгъҗьаара иакәыцит.

Анцѐа ажѐеицшь инапала ацстхѐа шкѐакѐа ицшьыз Ла-
шеи ауаса Хамтеи ауаса хѐычкѐа амра шѐахѐа ахацхоз
ахкѐа зхагылази ацстхѐа шкѐакѐа сиѐа инталесит. Уажѐшьѐа
аоныка иугоит сысасцѐа ихѐсит анцѐа ажѐеицшьаа ацстхѐа
шкѐакѐа днацѐажѐсит.

Лашеи, ауаса Хамтеи, уи ацацѐеи ацстхѐа шкѐакѐа инта-
лесит.

Ахѐлара иалагахъан, аиацѐ силаарцыруан, амза тѐы ла-
шон.

Ацстхѐа шкѐакѐа Лаша ионы абарца инадгылан, апѐ аа-
нартит, иѐабун ацстхѐа шкѐакѐа, апана хѐкѐшѐсит иахъа,
– ихѐан, ацстхѐа шкѐакѐа даатыцит иуасақѐа иман.

Абас инцѐсит алакѐ Ауаса Хамта захъзу.

ЗЫМРЕИ ЦӘЛЕИ

Алакә

Алакәа – аацәырцын, имцахсит.

Алымхақәа – аацәырцын, исырпынхсит.

Асы – аацәырцын, амцеи, асырпыни афсит.

Азгаб Зымра даацәырцын, алакәси, алымхаи, аси ааиды-
лцан, ауабы далцит. Уи ихъзын Цәалси.

Зымреи Цәалси неихәапшит, роыцагъ акы сигәырғон,
– уи иахъеицылаз ауп.

Зымра илхәсит абга амцәыжәәа змоу соуп хәа, – дыбгахе-
ит. Цәалси абга дныкәтәан сицыприт. Урт цон хауала ицы-
руа шьхагәыла.

Абга амцәыжәәақәа ааикәанацсан штакы инталсит. Цәа-
леи доагылан абга днеихырхәсит. Ацшәма аоны апә даа-
хыцит, – шәара ашанақәа шәсасцәаз, – шәымәахыц абынка
ихәсит.

– Сара абгақәа рынцәа соуп – ахәсит абга амцәыжәәа
змаз. Цәалси ихәсит, хамәахыцуеит сасра.

Аштә анхара ду тагылан. Анхабы дцааит – асасаиртахъ
шәнасыцхъару, апацхаә амца ахъеиқәу сиғашәшьоу?

Абга амцәыжәәа змаз нацыпрааит, – инцәа тыцуп ацац-
хахъ хнаг. Цәалсигы ус итаххсит

Амца ачуан ду ахакнахан, азна акәтқәа тан, ажәра иафын.
Ацшәма цхәыс акакан арашы алылхуан. Иааоналаз акәардә
хәхәа иныкәтәсит. Зегы иргәацхон амца лаша амәқәа
ирыцралан иахыбылуаз.

Ацшәма цхәыс абыста ныкәлыргылт акәтыжыи араши
навалыргылеит. Дара зегъ неидтәалан акры рфсит.

Ацшәма хацеи цхәыси рысасцәа абга амцәыжәәа змази
Цәалси ирархәсит, – Цьаргыи имцакәа рынхартасы иры-
цынхо иалагарц.

Цәалси ихәсит – цас сышәзыкалоит хәа.

Абга амцәыжәәа змаз иахәсит, – шәынхарси шәарси ацә-
гъа шәацәысыхъчоит хәа.

Еиқәшахатхейт, айцынхара иалагейт. Цәалей ажыра да-
лагейт, ицсы иацаз амца жжаза иаатганы ажыраә иньшьте-
ицон, уи амцаәы иртәон, изрыжәуан.

Аусура даналагалак амца хәжжаза ицсы инапейцон, уи
ахаан ицәомызт, дабылуамызт.

Ақытаә инхоз икаицо ртахны иаархәо иалагейт. Цәалей
апшәма саб хәа сихәон, ирхауаз ахашәалахә ийтон.

Апшәма уи ахашәалахә ахшәындыкәра итпейцон, ихәон
абга амцәыжәәа змоу иахьчаларц.

Абга амцәыжәәа змаз неины апшәандыкәра царала итәыз
инадтәалон. Апшәма хаца асарпынқәей, апхьарпей амәы
иалхны икаицон, нас дтәаны иаирхәон. Дара зегьы бзиа еи-
бабон, иааибуан, апату еиқәырпон.

Цәалей апшәма хаца иеихәейт амаза, абга амцәыжәәа
змоу Зымра шлыхьзыз, дшызгаб қәыңшыз, нас дшыбгахаз.

Апшәма ицьейшьпейт уи, аха абга амцәыжәәа змаз узгаб-
ха хәа аймхәейт.

Абга амцәыжәәа змаз азгабхара атахзамызт, ус инхон.

Цәалей цхәыс аагара итаххейт.

Абга амцәыжәәа змаз усыцца хәа дахәейт.

– Ус акәзар, – ахәейт абга амцәыжәәа змаз, уахынла
сыңхәызба ццзахоит еынла, абга амцәыжәәа змоу сакәхо-
ит.

Цәалей Зымра цхәысыс дигейт. Ачара руит.

Урт ахшара рацәа рыхпейт, насыцла еицынхон.

РАИДЕИ УИ ИЕАДА ХАРИРЕИ

Алакә

Раида иааихәсит асада, Харира захъзыз.

Раида асада ақәтәара хымзғишьон ақынтә, шыапыла асада Харира давагылан джон. Асада Харира қәыпшын, амч тан, – игәгәан. Амәан акәара имәасуаз иньепынгылан зык ажәит.

Раида игәситеит асада Харира азы анажә аспапсахыз, икаауа иалаган, амца нақкәсит, нас сита икаан, афатә ақкә иалагеит.

Раида ашана калсит ихәсит, уи игәацхан асада Харира абға ааишьышьит.

Асада Харира инцәтәтыз мчык ацәа иналашәсит, иазқәыршәшәсит, убаскан абға ахыбы налышпәшәан акапсара иалагеит.

Раида дгәыргъан дыччон, ицьыбақәа хыла иртәит.

Уи ашьтахъ ахьтәы уапа сиыпцхо инаимцанаршәит.

Раида ахьтәы уапа анишәица, аццзашъа игәацхәит, ицьишьәсит. Раида афатә ааирхиан, акры ифеит, асада Харирагы акры асеицеит.

Раида асада Харира амца зықкәоз днацәажәсит – Хамәа аауркәсит, акры хәоуцеит, ақәа хәхьзаргы ахьтәы уапа сахьчап. Анцәа ахырхагара уқәицааит ихәан Раида исада Харира иманы амәа днықәлеит, ахрақәси аохаақәеи дырғысуа. Асада Харира аацәажәсит, – Раида, уара зегъ рехә бзиа иубода?

– Сара макъана сқәыпшуп. Сан сзыхшази саби иреицъасшьоу ауады дысмоузац, – ихәсит Раида.

Уоны сызлаургой? Сара ашанақәа зыпшо асада Харира.

Ашана шулшо сурбахәсит, аидара уқәцан аус усыруа салагом, иахыбзио тыцк асы утра калоит. Цхәызба бзиак дубаргы здыруада, уи сара асада Харира исызгәамто цыушьо, сара зегъы сырналаит, амалгы умцасыпцо салагоит.

– Оо! Сеада гәыраз Харира, сцьыба итоу ахы, суапа ахы рахәыц иалхуи насышәцаны сеынасхар, иреицъу ацхәызба дызгоит ихәсит Раида.

Асада Ҳарира ашьаққа ироахан иаачсеит, ахацыц шкәакәәқәа ныцлашо.

Уара Раида ацхәызба лыццшара мацара узхома?

– Оо! Сеада кәыш, Ҳарира. Уара иуасхәоит имзакәа агаза дызгом, абейа слышьтам, сзышьтоу абыза бзиа лоуп, насггы бзиа сылбозароуп, лыцсы ахынзатоу дгәыргъо, сбара лтахны дсоуроуп. Раида уара амцхә утахзам, – сара усада Ҳарира сыцсы ипнашәоит ауабы уара иутәу даанцәырцуа. Оо! Ҳарира сеада мышьта бзиа, уара дысзалухырггы иудыруазеи сара цхәысс изгараны сыкоу.

– Хымцада, Раида, шәышықәса указарггы, сара суцхраа-лоит, акы уацәымшәан.

Абас ипсеицәажәоз Раида исада Ҳарира дашьтагылан ионы днадгылт, агәашә ааиртын, ашта инталейт.

Раида абри анхароума уара иутәу? Иаатгылан абааш они апацхеи инарыхәацшит асада кәыш Ҳарира – Иааченит, амал сара иустоит, аха асггы ибзиоуп. Раида асада ахәда инапы нахышьит, – аборае арахә урыласкуам, уаала суадахь, уака хәицынхалап.

– Сақәшахатуп, – ахәсит асада, Ҳарира Раида изамәа инагәзит. Узырәы сеада бзиа Ҳарира адәыллра анутаххо, аоны унавалозароуп.

– Оо! Уара умсааит фәы цәгъак сшамаабуа. – ихәсит Раида.

– Уи азы угәы ртынч, – сара ацәгъа шыкацатәым силыскааусит. Ҳарирей Раидей уадак аеы инатәсит.

Раида ицәарта днылаиан дыцәсит.

Асада Шарира гәыраз ахы накуанарәын инатәан ицәсит.

Цәамтхаа шәоуааит аиәызцәа ҫыцқәа рхәсит амзеи аиацәәкәси, аценцьыр икылцшуа иаацшуаз. Атхыбжьон асада Ҳарира қыи ашана ахы иааташәан ахала иахьтәаз иаачсеит.

Ицъашьахәуп, абзиабара – Раида уи ципшәароуп, ахәан, иаакааит. Асада кәыш Ҳарира амца наеқьейт, уи амца дықәлан цхәызба қәыццшк ашанейцш дыццшзаны аеы даатыцит.

Раида асада Ҳарира акаабжы даарсыхейт, ибейт анцәа тыцха лейцш иццшзас ацхәызба асада Ҳарира дшаеқьаз. Ра-

ида ацхэызба бзиа дибейт, данылзааигэаха лнапы ааникыларц инапы анааипих ацхэызба егтах амца зыгкьоз асада асаса дынгалан лейлзеит, дицэыпцхашьейт Раида кэыпш.

– Оо! Асада Харира кэиа сара бзиа избо ацхэызба ура уеы дталан уцсакны лейлцэахит.

Уи ашана ацхэызба цшза Раида, иутаххар саныкаауа амца ансыгкьо дыткьо далагоит, сыпсы мцацшь лытаччо.

Асада Харира кэиа аачсейт Раида ихэацшуа. – Абзиаба-ра уцэа иалазыршэаз илыхьзуп Рерашья.

Рерашья ултаххар шэышыкэса шэыказаргы шэеицры-цзом, уи луафышьей, лкэиашьей хэаадоуп. Раида дтэаны асырпын архэара далагейт, Рерашья ацшза илызкны.

Рерашья асада Харира ахэда дтатэаны Раида иеырпын дазызыроуан, илгэацхон, аха арахь дцэырцуамызт, мазак лыман. Уи лымаза ацхашьяара акэын, макьана дишьцылон Раида, лара уа дахьтэаз дылбон – дизицшуан.

Асада кэыпш Харира Рерашья дахьтатэаз ахэлымшэы анаркит, нас икааит, ичсейт, амцабз иагкьаз даатнаркьейт ацхэызба цшза Рерашья.

Асада Харира иахэейт бицца Раида цхэысс. Рерашья дакэшахатхан, днесин Раида днаивагылсейт.

АЛАҚӘА РЫНЦӘА АЛЫШЬКЪЫНТЫР

Алакә

Ашьха Лашькындар дынхалсит ачкәын Темыр, уа дицы-
леит алақәа рынцәа Алышькынтыр.

Анцәа Алышькынтыр усыршанхоит, Темыр, уцшла ихә-
сит.

Инапы доахан иаиникьсит: – «Шәааи, шәцырны» – ина-
цицит.

Ажәсан ырлапо ахтәы фастон аацәырцит, амцәыжә-
әа змаз алақәа ацахәан ирацәаны. Ашьха Лашькындар
инықәлашеит анасың лашара.

Анцәа Алышькынтыр даара ддуын, длашон, иблақәа
алашара ртыцхон, уи дкәышын, инцәатәны дқьиан.

Анцәа Алышькынтыр Темыри сихәсит уааи, ахтәы фа-
стон усыцақәтәа.

– Темыр ихәсит – ура алақәа рынцәа лаша, инацәтәии
ахақ змоу иутаххаз сақәшахатун, ипату дууп сара сзы уцна-
иаaira.

Ахтәы фастон тбаа лаша алақәа амцәыжәәа змаз зца-
хәаз интатәсит, анцәа Алышькынтыри Темыр ачкәын қәы-
цши.

Ахтәы фастон ашьхақәа инархьцрааит.

Алақәа амцәыжәәа змаз гәгәакәан, ашанара рылан, урт
рынцәа бзиа иибоз атыцқәа рдыруан. Алышькынтыри
Темыри цырны ишцоз ирбеит ар сикәных рыцака айбашьра
реазырхианы ишрышьталаз.

Алақәа ицырны ицоз афастон згоз, алашара рхылцуа иала-
геит цака ар сикәных ижәбылоз иртахын Алышькынтыр ии-
аairц илақәеи, ифастони Темыри, иара Алышькынтыр иха-
тагы дара иртәны иргарц. Темыр Алышькынтыр сихәсит –
абцьар хамазам, оо! анцәа ура ахьышьаргәыца ихабашьусит.

– Анцәа абцьар шьтихзом, ихәаз калароуп, – ихәсит ан-
цәа Алышькынтыр.

Ицырны ицоз, амцәыжәәа змаз алақәа алашара кады-
рччо иалагеит, урт ус карцон рынцәа уицагылар, ирылшон

алашара ирхылцуаз ала ар зегъы рбылра, аха ацэгъа карцо-
мызт.

– Шэышэыртынч! – аруаа, ихэан, анцэа Алышькынтыр
инапы доахсит. Цака адгъылаç аибашьцэа ижэылоз ицыр-
шэсит анцэа Алышькынтыр имч лапа, уи акэхсит, аи-
башьцэа рабцъар шытарцесит, ихырхэо анцэа Алышькын-
тыр улцха хат хэа ихэара иалагесит.

АЦЛА ХАҚ

Алакә

Ауааа алашарақәа аркны ацла иакәшан иахәон – рлахы-
нца бзианы, иеио иканацарц.

Ацла ахауамчқәа ицыруаз ацсы рымнахуан алашара ауаа
иахәоз рзы.

Ацла ацша ианахәон: – Ацша, иустоит амч, ауаа идур-
царц иузгәакьоу анажәлак рхала инумыжларц. Ацша асу-
ан, ацла абгьқәа аршәыршәыруан, иагон, иапон ахақ – апа-
ту еиқәцара, аицәымзра.

Ацла ду алашара кны ауаа рацәа амцаныхәон.

Ацла шанан, ажәон иалаз апсқәа иранахәон ишрыцхра-
атәу. Ацсы, зегь зымчу ирылшон ауаа рахь абзиабара аша-
ра, урт ацла иалатәан, иахыцрауан. Ауаа рыгәтыха хәаны
ицон рыбынкақәа рахь. Ацсы ауаа зыхәоз ахауае ирцсит
ахақ ауаа рыгәтыха ишеицхаша ирнагон.

Ацла жәлар знык амал азы иамыхәацызт, урт аманшәа-
лара иахәон.

Ажәлар арманшәалон ацла.

Кастеи ихы иман дцеит, ихәсит ацла шана хақла игылаз
сақәшәсит хәа.

АХАХӘ УАА

Алакә

Шьхакасы ахахәкәа ауит.

Иалагеит ахахә аткәацра, урт ауаа ргәылцуан. Иит абас ашьхаә ар, урт ирыхьзырцеит ахахә ацацәа хәа.

Ахахә уаа иаартахыз ацша ирнатон, ианасуаз ирзаанагон.

Ахахә уаа ресилархәсит рцәа иакәшәо ицшзаны. Ацлакәа цхьарцахәсит, ацша ашәа рзахәон, игәыргьон, рира азгәартон. Ахахә уаа хахәк аайкәыржәан агәгәахәа амца аайкәылсеит, уи ахахәмца ахьзын, уахгьы-сынгыи ицәазомызт.

Хахә уаоык Данакаи зыхьзыз ирсихәсит ар иара рацхьа дышгыло, аха абцъар ахахә уаа ишышьтырымхуа, қиарала ишпанан ишынхо.

Данакаи ахахә мца ааигәара днатәсит, уи бзиа ибеит амца ацшзашьа.

Ахахәмца алашара алцуа иалагеит, икалсеит ситә ашана, ииуан азгәбцәа рхахәкәа амцеицш иацшьны, рыба тбаакәа сиқәацәаны, рлакта амца ашәахәа ртыцхон. Ахахә мца иагәылцит, иит ароык азгәбцәа.

Амца хәсақәа Данакаи ир ахахә ацацәа бзиа ирбеит.

Икалсеит абзиабара ду зегьы рзы. Ацхьарца адырхәон ахахә хацәа, иауит ситәх ахахәкәа ашьхараґы. Данакаи ирсихәсит шәахәацшла икало ситәх.

Ахахә дукәа рышәкәа аатит, аонқәа рылцит. Данакаи ирсихәсит аонқәа ирыоналарц амца иахшаз азгәбцәа бзиа ирбоз ахахә хацәа азәазәа алырхит.

Ахәылбыеха ахахә онқәа рсы ичаран. Данакаи дтәан ахахә мца бзиа иибоз дахәацшуа, ус бзиа дызбаз ахахә мца ацха днаидтәалсеит.

Ацша асарпын наинарkit, азгәб ацхьарца итәаны реицылара агәыргьаразы иадырхәон. Ашьхаә ссымпша ахахәкәа ауан, урт ткәацуан, иргәылцуан ахахә хацәа.

Еиқәын имьцәоз ахахә мца, уи иахшон ашанеицш ицшзаз ахахә мца азгәбцәа. Урт абзиабара рцәаоан, дара ракәын ахахә хацәа оызас иалзхуаз.

Ғнак Данакаи ихәсит сара ахаҳә хаҗәа сыреибашьзом,
аусгы дсырузом, иахтау зеггы қәаны иаулоит, ацсабара
иахнаҗоит. Ахаҳә уаа ирҗахыз зеггы рыман.

Ахаҳә уааи, амца уааи ирхәон ақьиара шыбзиоу, зь ше-
икәнархо. Хара хаҗстазаара ажәоан ауи, уи иахнаҗоит аша-
натә нхашья рхәсит дара.

Ахаҳә уаа аацсазомызт амца уаагы агәакреи аацсарей
рыздырзомызт, дара есымша игәырғон, бзиа сибабон.

Сара уа ськан, избаз шәасхәсит.

АНБАН КЭШӘАРАЛА – АЛАКӘ УАӨ
ИХЪЗ АЦШААРА
Алакә

Изыоусит х-ажәак.

Актәи ажәа –

Ацсы.

Аобатәи ажәа –

Ажәсицшь.

Ахцатәи ажәа –

Анцәа.

Иалцит алакә уаө ихъз **Нацсеи.**

Дызустада Нацсеи?

Уи зны дкбаѣхон, зны даухон.

Данкбаѣыз ауаа ауқәа дрыщашьыцуан. Данаухоз дпагья-хон зегъы срейхауп хәа.

Нацсеи ашьауардын дақәтәан ашьхақәа дырхыцраауан – дласын ацысхә сицш данхәчхоз, ашәарах ибон дырхыцраауан, аха абцъар ныкәигазомызт, ишьзомызт.

Дандухоз Нацсеи абахча сихеихауан, ашәыр рацәаны иа-азон, уи аус бзиа ибон.

Нацсеи дандухоз ишәыр ахь инапы даноахалак иааѣышәшәаны аацәақәа иныртацсон.

Инапы аненикьбалак аахәацәа ацара наитан ирыман ицон садаиала.

Нацсеи ашьауардын ионы абарца ицатәан данхәычхоз, дақәтәан дцыруан.

Нацсеи зны цхәыс дааигарц амоа дықәлеит, дануаоы хәы-чыз ишьауардын дақәтәаны, ақытақәа симидон, аха азәгъы бзиа дизбомызт.

Әнак Афеиа цшза, ссымша зыблақәа қьиарала илашоз дицылеит.

Ишьауардын дналбаацан дналеихырхәсит Афеиа.

Уара шака аамта ухәычхой, – днаиазцааит Афеиа

– Сара шарказы инаркны шьыбжьонынза схәычхойт, ацысхә сицш сласхойт, шьыбжьышьтахь хметрак снейуа са-ухойт, сымчгъы гәгәахойт.

– Цхэысыс иутахыда, – днаиазцааит Афеиа. Нацсеи да-
ахэыцит.

– Актэи аус – слымцсахроуп.

– Аобатэи аус – дмаашьароуп.

– Ахпатэи аус – дқьиазароуп.

– Уи сызхоит, – ихэсит.

Афеиа лмагра аалыршэшэан цхэызба кэыпшк даацэы-
рцит.

Ацсеина лыхьзуп лхэсит, дыхьтэын лхахэқэа хын ирхэ-
ны, ашансицш дыхнафон, аматэа лышпэзамызт, Нацсеи
ицьеишьсит ахы уабы Ацсеина лыцшзашьа, бзиа дибсит.
Афеиа ахьшэт хэа дныцаба дцеит, Ацсеина днаитан Нацсеи.

Ахьтэы цхэыс Ацсеина ахьтэы хэычқэа лыхшеит.

АЛАСЫУА

Алакә

Анбанкәшәара алакә ахыз ацшааразы изыоусит ха-жәак.

Актәи ажәа –

Алашара.

Аобатәи ажәа –

Ақәа.

Ахцатәи ажәа –

Асы.

Иалцит алакә ахыз Аласыуа.

Аласыуа адуней симидон, аиацәакәа дыртауан. Ауаа иреицшу цьарггы дыкамызт, дыцшауан. Есымша Амра анцхоз, ианыоагылоз, ихтәы гара лашо амшын инхыкәгылон, иара адун аха илақәа аиацә иреицшын ихәхә цыблацоуцоуан, аиацә реицш илашон.

Аласыуа ацсабара амч дацәшәон, уи иалшо есымша сицшны асацсахлар дацәшәомызт. Иамцхәны ақәа амурууп, иамцхәны ацша амысрууп, иамцхәны асы амурууп, мамзар цсы зхоу ауааи, ациааи зейқәхом. Ишьякәзыргылода ацсабара имцхәу ауаа ирзымчхауа рмоуртә ишьякәгылоит. Ишьякәымгылар, – цсызхоу ирхырго акара, ауаа ацсабара итанархоит. Аласыуа ихәсит: «Ацсабара амч хәаа змам акәышра ацуп». Аласыуа тынч ихтәы гарае днықәиан амрахь дхалоит, амра иағны ишуп, аха Аласыуа уи ицырхагазам, дшаноуп, икоуп аиацәакәа иағны иахыыхшәашәароу. Аласыуа ичхаусит уигь.

Ацсабара иацу акәышратә мқкәа ихәадоуп. Иара дрышьтоуп ажәоан икыду аиацәакәси, амзеи, амрей рыкны зыцы тоу ицшаарц, аха цьарггы адгьыл акны ада ауаа нхазом ихәсит Аласыуа.

Икәышра дууп аиацәакәа реиоызара, ацстазаара зыхьчомчуп. Ацсабара акәышра амч ицсабаратәиуп, ишьякәгылоуп тыцк ағы игьежьюа.

Аласыуа дхәыцуеит сара ацаггы, ахышәашәаггы сацәшәазом, аиацә лақәа схоуп, аиацә гәы-гәгәа сымоуп.

Ауаа рымч, сымч акара рылшпазом. Амчи, ахшыџи, ацса-
бара иалшо бзиа избоит, аха ицъасшьоит, есымша ианеикџ-
шо сахърыламзуа, сыџоуп, иџоуп бзиа избо ауаа, аха сара
ахътџы гара сгароуп, уи аиацџ симнадоит.

Аласыуа имџа цсара мџоуп, инцџазом.

АШЫҚӘС ҒЫЦ ХАЦИ-ПАЦИ

Алакә

Абырлаш хан хытәңара – ашьхақәа ирхагылоуп, уахь уабы дызхалазом, сихаракзоуп. Убра инхоит амиллион шықәсақәа Хаци-Пациаа, урт ирхәоит ашәак

Хаци – Паци.

Хаци – Паци.

Таора.

Амиллион шықәсақәа, ахан хытәңарағы, агъежь кацаны ацсыуала икәашоит, иршәу силаарцырусит, рхахәы ирықәңсоу аиаңә алацьоуцьоуусит. Ашәаны ирхәоит:

Хаци-Паци.

Хаци-Паци.

Таора.

Абар, абар – ашықәс ғыц. Хаци-Паци дааигәахоит. Ашьхақәа ирықәыҕусит ашәак, иаацымңәазакәа:

Хаци-Паци.

Хаци-Паци.

Таора.

Амиллион шықәса Хаци-Паци азыңшуп. Ашықәс ғыц Хаци-Паци иааира ашәаны ирхәоит.

Хаци-Паци.

Хаци-Паци.

Таора.

Иит ашықәс ғыц. Хаци-Паци захьзу. Уи дкәашо даарылтны иғынсихоит, зегьы дырцьло шәтык-шәтык шкәакәкәа хамтас ириҕоит, ихәоит ашәа:

Хаци-Паци.

Хаци-Паци.

Таора.

Ашықәс ғыц Хаци-Паци захьзу ахан хытәңара дындылпуусит, ажәлар ашықәс ғыц рыдиныхәаларц, иара апаца иҕазам. Абырлаш еиңш деилаарцырусит, ихахәы иқәңсоу аиаңә сахьа алацьоуцьоуусит. Ашәаны ихәоит амған:

Хаци-Паци.

Ҳақи-Қақи.

Қаора.

Иқуп ирақәаны ашәт шкәакәакәа, дызцыло хамтас ири-
тоит.

Икәашоит зегы ацсыуала, рнапы еибаркны, ашәаны ир-
хәоит:

Ҳақи-Қақи.

Ҳақи-Қақи.

Қаора.

Абас иаауеит Ацсны ашықәс ыщ. Ашықәа ирхыоуеит
ашықәс ыщ ахыз, Ҳақи-Қақи зегы ашәаны ирхәоит.

Ҳақи-Қақи.

Ҳақи-Қақи.

Қаора.

Ғаанбзела шәнсилааит, ашықәс ыщ Ҳақи-Қақи шәацы-
лалааит.

Моамш, инымтәазо аамта моа дықәуп Ҳақи-Қақи.
Уи иқәыцшу чкәыноуп, ахаан дажәзом ихәоит, иашәа
аанғасрада есымша.

Ҳақи-Қақи.

Ҳақи-Қақи.

Қаора.

Ғаанбзиала, Шьардаамта шәацылалааит ашықәс ыщ
Ҳақи-Қақи.

НАР Алакә

Нар абаз кыдкьаны амаат алихуан. Агәыр аца дкылсуан иус акы алцырц.

Ацара иоуаз ала анхара каицеит, иргылт аон ду. Икаицеит ацець, азы цкьа амра хыцхалон.

Нар абаз кыдкьан амаат алихуан. Агәыр аца дкылсуан, иус акы алцырц. Ашьхақәа бзиа ибон, дгылан дырзыцшуан, изхара данрыхәацшлак, дтәаны имаатқәа ицхьазон.

Уи аамтаз ацәакәа ашә аатуан, цхәызбак дагәбылцуан, лара дкәыцшзан, лыблақәа аиацә реицш итыцхон.

Ацхәызба шана Нар иалхәсит: – Уара абаз кыдкьан амаат алухусит, агәыр аца укылсуеит уус акы алцырц, инухша сиханы амал ду узырхазом.

– Изыстахузеи амал ду, схи зланыкәызгаша сызхоит, – ихәсит Нар.

– Ацсыцәгъара улазамзаап, – лхәсит ацхәызба.

– Нар, усыцаала, иусырбоит ацәакәа аталашьа, – хәа иалхәсит.

Нар ацхәызба лаша лнапы кны ацәакәа иаатыз дынталейт.

Иаатит дунейк, ахьтәы өнкәа ихьыцәцараз. Урт акы иныөналейт. Уцәажәар иухәоз уоуан, исфаша ааг ухәар, ихияны иаины иныкәгылон, азы ухәар, ахала иааиуан, инаумцагылон. Иааухәоз зегьы уоуан, акгы азы ахә ушәазомызт. Ацәакәасы инхоз ацхәызба шана иалхәсит, Нар, ара хайцынхалап хәа. Нар ихәсит: Ацәакәасы иубазом ашьхақәа, сара адуней сыкәцшлароуп, уаха сахәазом.

Абаз кыдкьан амаат алхуа агәыр аца скылсуа, сус маншәалахарц сахьинхоз ацсабара сыцуп, ацәакәасы уи збазом, – уи сзыхгом. Ацхәызба лаша ацьашьахә илхәсит Нар: – Сыцәакәа сантало узгалоит, нас ацәакәа анасыркуа уоны хааилап.

Ацхәызба ашәахәа лаша зцыз длашон, лыблақәа аиацә реицш икәеицеиуан, уи илцеит ацсабара абзиаашьа, аха

ахә шәаны акы аалхәазомызт, акы анылтахыз лыщәакәа ды-
нталон, иаалхәоз зегы аалоуан.

Нар сиґсеишьон абаз кыдкьан амаат алхны, агәыр аґа
дкылсуа ахансеира. Зегы амалахәа иутар итахымызт.
Ашьац еґәа, аґар рашәахәабжы, амра лапа. Аґәакәа иґы-
туаз аґхәызба илґон ауаа ирымаз аґстазаара.

Аґәакәаґы ихәыцуаз идырсеиахьан ирхәо роуа аґиара ду,
аха аґсабара аґәңшыллара рымазамызт.

Нар ао-дунеик рґы анхара далагеит.

Ө-ДУМБЕИК

Алакө

Сима аоны ашө аалыртит, дыцшызар, ө-доумбеик, ацө сикэацөси ацө ацшыи ажөфан иналтын, апта иааталеит.

Сима дшөан ашө нывтраан дкылцшуа даагылеит, илыжө-лоз цбылшьон, аха рцөааа тынчын, иццзақөан. Сима дшы-цшуаз ацөқөа айкэацөси ацшыи иуаахан айкэцара иалагеит.

Убри аамтаз чкөына хөычык аонашө ицөытрааз акылсра далагеит, мчыла дыоналан Сима диман адөахыи ддөылцит, уака иаацөырцит оыца аинопланетианцөа. Сима лнапы дөахан, урт драцөажөо далагеит, цшыаала шөыешөыртынч анылхөа, аинопланетианцөа итөан ресиөырсан агьежьра иалагеит. Ус урт ныцабеит. Сима аоны даныонала ахыб аахы-цын алашара ссир өнадырцо иалагеит аинопланетианцөа, уртгы ныцабеит, аоны ахыб аахалт.

Иаацөырцит ситах ацө доумбсикөа – ацө сикэацөси ацө ацшыи, урт наиааин ажөфан иналаз ицсит. Дара уа инхоит, ицсзом, иназазоуп рыказаара.

**Наҕела Решь-иҕха
Бган-цха,**

далгеит Апснытҕеи ахэнткарратэ ауниверситет афилологиа-тиатэ кэша. Акраамта аус луан ахэычтэ бахчаҕы аазаабыс, ашкол аҕы алитература арцаабыс. Итлыжхьҕеит ашэкэкэа: «Абрансы», «Ачкэын шэахэаабы», «Акапқац ҕырбей уи аца Гэшәиу-Гэшәиу», «Акэчышь ҕежь». «Иалкаау», «Алитературатэ лакэкэа рсизга».

Наҕела Бган-цха лышэкэы «Алитературатэ лакэкэа рсизга», сиднакылоит ахэычкэа ирызку, алитературатэ лакэкэси ажэабжькэси. Урт иаадырцшусит ахэычкэси, апсаатэкэси, апстэкэси резыкыказаашьякэа. Иаарцшуп адоухатэ цэанырра каиматкэа, апсабарей, ауааи резыкыказаашья, хазну адгьыл адуней икэу зегьы ирзеицшуп онны ишыкоу, арака зегьы еилыбакаарала сицынхар шакэу.

Арт алакэкэа, илахэыху, еигэргьахэу, ицоуроу апстазаара цкья уагэыладырцшусит, апхьяа гэаартыла иацэажэоит. Апцамтакэа ҕуп иласу, имариоу бызшэала. Ирызкуп аицбыратэи, абжьаратэи ашколкэра иацанакэа ахэычкэа.

**Натела Решь-ицха
Бган-цха**

**«Алитературатә
лакәкәа реизга»**

Автор лредакциала
Компиутерла сикәиршәсит *Берецъи А.Ш.*

Формат 60 x 90 ¹/₁₆. Бумага офсетная.
Гарнитура Times New Roman. Печать высокая офсетная.
Объем 7,5 п. л. Заказ № 341. Тираж 500 экз. Цена договорная

Отпечатано в типографии ООО «Нар».
Республика Абхазия, г. Сухум, ул. Аидгылара 43

Картина - Рекуненко